

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКА ПЕХОТА

КНИГА ПЪРВА

Национален военноисторически музей
Асоциация на Сухопътните Войски на България
Фондация Българско Военно историческо наследство

НАЦИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
АСОЦИАЦИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ
ФОНДАЦИЯ БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

АЛМАНАХ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКА ПЕХОТА

КНИГА ПЪРВА

Д-Р СОНЯ ПЕНКОВА

Д-Р ДАНИЕЛА ЦАНКОВА-ГАНЧЕВА

ДИАНА ИВАНОВА

СОФИЯ, 2012

*Книгата е по идеен проект на
Националния военноисторически музей,
Асоциацията на Сухопътните войски на България,
фондация „Българско военно историческо наследство“
и се издава със спомоществувателството им*

*В изданието са използвани фотографии
и архивни документи от фонда
на Националния военноисторически музей*

© Фондация „Българско военно историческо наследство“, 2012
Автори: г-р Соня Пенкова, г-р Даниела Цанкова-Ганчева, Диана Иванова
Научен редактор акад. проф. гин Георги Марков

ISBN 978-954-92859-1-8

Никои и нищо не бива да бъде забравено!

Идеята да се захванем с такъв огромен и почти непосилен проект като Интегрирания проект „Българско военноисторическо наследство“ с неговите три основни поредици: „Алманах“, „История на Сухопътните войски на България“ и „Българска военноисторическа енциклопедия“ възникна с учредяването и целите, за които бе създадена Асоциацията на Сухопътните войски на България през 2005 г. Беше приета програмата „Един завет“ като програма за съхраняване и популяризиране на българското военноисторическо наследство. Създаването на „Един завет“ бе предизвикано от нарушаването на историческата традиция в развитието и приемствеността в Българската армия, което бе наложено с политически мотивирана преднамерена забрава чрез преименуването на прославените полкове и дивизии, създали и утвърдили новата българска държава.

В един почти петдесетгодишен период военната ни история бе скрита в оперативните архиви и достъпна само за историци и за определени хора. Тя принадлежи на потомците на тези, които я сътвориха, и те могат да я носят с гордост и гнес, и в бъдеще. Нямаме издание, където масовият читател да се запознае с историята на Българската армия, сражавала се в пет войни за национално обединение. Ние сме страна с военна история, с която би се гордяла всяка друга, но нямаме своя военноисторическа енциклопедия, което е крайната цел, която преследваме. Нашите съмишленици в лицето на ВА „Г. С. Раковски“, Националния военноисторически музей и фондация „Българско военно историческо наследство“ ни подкрепиха, приехме работна програма и започнахме разработването на поредицата трудове.

Прег вас, скъпи читатели, е първата книга от „Алманаха на Сухопътните войски“, включен в библиотека „Пехота“, дело на екипа от Националния военноисторически музей. В него вие ще се запознаете с прославените български генерали, достигнали до най-високото военно звание на Царство България – генерал от пехотата. Имена – история! Имена, които всеки българин, когато ги чува, трябва да се прекръсти и да каже „благодаря ви“. Това е тяхната кратка история, достъпна за всеки от вас, макар че за всеки от тях са написани книги.

В тази първа книга ще се запознаете накратко и с историята на първите дванайсет полка на Българската войска. Полковете, в които са служили вашите предци, офицери, сержанти и войници. Полкове – герои! Полкове, защитили Съединението на България и гали основата на следващите ги полкове на Българската войска.

В следващите книги от „Алманаха“ ще намерят място останалите полкове и дивизии от всички родове и специални части на Сухопътните войски, формирани от Освобождението до наши дни.

Приятно четене!

Генерал-лейтенант о. р. Кирил Цветков

Председател на Асоциацията на Сухопътните войски на България

Людмил Богданов

Председател на фондация „Българско военно историческо наследство“

Уважаеми читателю,

Идеята за тази книга се роди преди повече от година. Първоначалният ангажимент на музея беше да онагледя изданието със снимки, но впоследствие обстоятелствата се промениха и поехме всичко, свързано с него – от писането на текстовете, подбор на фотосите до предпечатната и коректорската работа.

Сега, когато то вече е факт, можем да кажем, че усилията и безсънните нощи на екипа, участвал в реализирането, който не остави за миг служебните си задължения, са си заслужавали, защото пред вас, читателите, са две истории, често преплитачи се и допълващи се, в повечето случаи – тъжни, защото са разказ за несбъднатите идеали, но заредени с енергията и ентузиазма на българина, с храбростта и себеотрицанието на неговата армия – от войника до генерала.

Сдружение „Асоциация на Сухопътните войски на България“, водено от идеята, че в годините след промените няма написана история на сухопътните части на Българската армия, си постави една голяма и амбициозна задача – да организира различни военноисторически структури, които да я направят.

Предполагаме, че се обърна и към нас, защото Националният военноисторически музей отдавна е заел достойното си място на Съхранител на миналото и най-увлекателен негов Разказвач, с вярна и любознателна публика.

Написаното от нашия екип няма за цел да изчерпи темата за войните, водени от страната ни и за частите на Българската пехота, участвали в тях, нито да представи изчерпателно биографиите на нейните военачалници. Ние само разказваме една история – кратко, на популярен език, верен с документите, и спомените на участниците, без излишна специфична терминология.

В изданието има две обособени части – „Генералите от пехотата“ и „Първите пехотни полкове в Българската армия“. В първата част представяме двадесет и двамата, достигнали до най-високия чин – генерал от пехотата, по реда на неговото получаване, където е хронологичната граница на нашия разказ с изключение на тези от тях, чиято дейност след това е свързана с армията, има обществено значими измерения или стават жертва на репресия. Когато разлистите книгата, ще видите, че тези хора са различни по своя произход – някои са обикновени, произхождащи от бедни семейства, други носят „тежестта“ на своите възрожденски фамилии без значение дали са част от издигащата се богата прослойка, или са свързани с революционните борби, а трети имат „синя кръв“. Първите две групи получават солидно военно (често и гражданско) образование във Военното на Н. В. училище и в руски и западни академии и школи. Извървяват различен път и понякога са произведени в най-високия чин доста по-късно от други, по-млади по възраст от тях. Някои от тях свързват имената си със славните победи на войската ни, вписвайки се завинаги в световната история на военното изкуство. Случва се да попаднат в капана на славата и

да проиграт следващи възможности. Но всички те са хора – със своето възпитание и образование, особености на характера, пристрастия и възжеления. Ние само искаме да разкажем накратко тяхната история, без да ги съдим или оценяваме, защото това не е наше право и задача. Четящият следващите редове ще забележи, че има нещо, което ги обединява – безрезервната, жертвоготовна обич към майка България. Тя е истинска и когато водят напред „на нож“ по-малкия брат „войника“, под гъжд от куршуми и гранати, споделяйки с него и болката, и твърдия последен къшей хляб, и когато се забъркват в политиката, вярвайки, че го правят за доброто на страната. И не трябва да забравяме, че армиите, срещу които воюват, са въоръжени, обмундирвани и осигурени много добре, разполагат с ресурси, за каквито ние не можем и да мечтаем. При нас категорията „много“ важи само за духа на армията и военните качества на командирите ѝ.

Във втората част на изданието, което е пред вас – „Първите пехотни полкове в Българската армия“, си поставихме задача да представим достъпно най-бележитите моменти от историята на първите пехотни полкове, ограничавайки се само до техните пехотни части за времето от създаването им до края на участието им във Втората световна война. Тези полкове са част от началото на новата следосвобожденска българска армия. Едни от тях се създават на основата на състава на Българското опълчение в Освободителната война (1877–1878) и формират първите части на Българската земска войска, а впоследствие на Източнорумелийската милиция. Техните първи стъпки са свързани с ентузиазма и амбицията на първостроителите, с борбата за отстояване на българския характер на армията ни от освободителката Русия, с обявяване на Съединението на Княжество България и Източна Румелия и блестящата му защита в последвалата го Сръбско-българска война (1885). Тогава съществуващият в легендите спомен за Българската армия се материализира и се запечатва в съзнанието на народа с героичните усилия на войската ни, която изминава по 50–60 км на денонощие, отблъсква сръбските части и жъне първите златни снопи слава при Сливница, Три уши, Брезник, Драгоман и Пирот. За да продължи напред и в следващата Първа и Втора балканска война (1912–1913) и в двете световни войни – Първа световна война (1915–1918) и Втора световна война (1944–1945), отстоявайки правото да осъществи най-големия идеал на Българското възраждане – национално обединение и обща гържава за всички българи. В тях Българската пехота създава за поколенията история на героизъм и саможертва с безброй имена, чието изброяване рискува да пропусне много от тях – Огрин, Бунархисар, Чаталджа, Шар кьой, Булаир, Калиманци, завоя на Черна, Тутракан, Добрич, Кубагин, Доиран, Добро поле, Ниш, Страцин, Драва...

Написаното се базира на съществуващата научна литература и е разнообразно със сведения, почерпани от мемоари и спомени. Обогатено е с множество фотографии от фонда на Националния военноисторически музей, в голямата си част непоказвани.

Уважаеми читателю на следващите редове, приятно пътуване към началото на Българската пехота и българската Слава. Ние ги писахме, водени от голямата си любов към Българската армия. Ако я предадем и на теб – значи сме успели!

*Д-р Соня Пенкова от името на екипа
на Националния военноисторически музей, осъществил изданието*

ГЕНЕРАЛИ ОТ ПЕХОТАТА

„Един народ, който иска да запази своето съществуване и да избегне катастрофите, подобни на ония, които ние преживяхме, трябва да мисли по-задълбочено върху достойнството на тези, които ще водят този народ във време на война. В армията началникът е фактор от огромно значение за успеха на война и затова една от съществените грижи на държавника в период на организиране и изграждане на института на армията трябва да бъде да направи всичко възможно, за да постави този тъй деликатен институт в просветни, морално здрави и силни ръце.“

Полковник Димитър Азманов

КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I (1879–1886)

Роденият на 5 април 1857 г. във Верона, Италия, бъдещ български княз е втори син на принц Александър фон Хесен-Дармщат, брат на съпругата на руския император Александър II. Семейството е в близки родствени връзки с британския двор. Младият принц последователно учи в Дармщат, Касел и в Шнепфентал, Тюрингия. Военното си образование завършва в кадетското училище в Дрезден. След производството си в първи офицерски чин получава назначение във 2-ри великохерцогски хесенски лейбгразунски № 24 полк. Поради близките роднински връзки с императорския руски дом е зачислен с чин лейтенант в императорския руски възнесенски улански № 8 полк. Александър Батенберг се записва доброволец в подготвяната Руско-турска война (1877–1878). Зачислен е в щаба на руската Дунавска армия. Участва в артилерийската атака на позициите при Никопол и преминава Дунав с 13-и стрелкови батальон, чийто шеф¹ става години по-късно.

Княз Александър I, 1882 г.

След Освобождението на България, на 17 април 1879 г. на свиканото Първо Велико народно събрание по договореност между великите сили и по предложение на руския император за български княз е избран принц Александър Батенберг^{**}.

Съгласно Търновската конституция Александър I е „върховен началник на всички военни сили в Княжеството“ както в мирно, така и във военно време и раздава всички военни чинове във войската.

Възкачвайки се на престола, той си възлага званието генерал от пехота и заедно с това става шеф (почетен командир) на 1-ва пеша софийска дружина^{***}, 1-ва софийска батарея и 1-ва конна сотня, която назначава за свой конвой, а командира му – за свой адютант. След влизането на полковата организация през 1884 г. князът се зачислява „за вечни времена“ в списъците на 1-ви пехотен софийски полк и приема шефството над него.

С провъзгласеното на 6 септември 1885 г. в Пловдив Съединение на Княжество България и Източна Румелия княз Александър I, като го признава, приема „да се именува[м] Княз на Северна и Южна България“. В Сръбско-българската война (1885) той е главнокомандващ на войските, които при Сливница, Драгоман и Пирот не само защитават съединена България, но и показват на великите сили, че са готови да отстояват правата

¹ Датите ще се изписват по стар и нов стил в зависимост от това дали събитието е станало преди, или след смяната на Юлианския с Грегорианския календар на 14 април 1916 г.

^{**} Написаното за княз Александър I няма претенции да изчерпи темата за държавния глава.

^{***} Шефството е европейска традиция, навлязла и в България след 1879 г.

и с оръжие. Последните обаче имат свои интереси на Балканите и князът става техен заложник. Проруски настроените кръгове в страната, недоволни от политиката на отстояване на българските национални интереси и русофилски настроени офицери, извършват преврат на 9 август 1886 г. и свалят княза. След контрапреврата той абдикира от българския престол.

Описвайки отказването на княза от престола, Симеон Радев цитира думите му, казани часове преди това: „Като човек имах недостатъци, но като княз мисля, че съм си изпълнявал длъжността. Дето и да бъда, ще моля бога за благо на България. В продължение на седем години аз работих за независимостта на България и пазих нейните интереси; постоянните ми грижи бяха за войската и офицерите. Те бяха моето семейство, моите деца. Аз бях спокоен за себе си, като се виждах окръжен от офицери, които бяха мои другари в общите ми борби за славата на България. В тази печална нощ, когато се извърши превратът, като чух шума, попитах веднага дали има войска; казаха ми: да. И аз се успокоих, защото имах вяра във войската си... Каквито и да бъдат обстоятелствата, в които ще се намеря, ще употребя влиянието си в полза на България и ще моля бога за нея. Душата ми ще бъде всякога с офицерите. Когато дойде ден да се воюва за Македония, аз ще бъда първият да се запиша доброволец...“

След абдикацията си князът се завръща в Дармщат, постъпва в австро-унгарската армия и в края на 1892 г. достига до чин генерал-майор и командир на 11-а пехотна бригада. През 1893 г. умира и тленните му останки са пренесени в България и по-късно са поставени в специално построения по решение на Народното събрание мавзолей.

Княз Александър I на откриването на IV Обикновено народно събрание, 1885 г.

ЦАР ФЕРДИНАНД I (1887–1918)

Фердинанд принц Сакс-Кобург-Готски и херцог Саксонски е роден на 26 февруари 1861 г. в двореца Кобург във Виена. Баща му Август Сакс-Кобург-Готски е в близки родствени връзки с управляващите династии на Великобритания, Германия, Белгия и Русия. Майка му – принцеса Клементина Орлеанска, е дъщеря на последния френски крал Луи Филип. Образованието си получава от частни учители в дома си: учи немски, френски, английски, италиански и унгарски език. Завършва академия „Терезианум“, създадена от императрица Мария-Терезия за подготовка на кадри за висшите сфери на държавническа дейност. Увлеча се от орнитологията, ботаниката и ентомологията, а научните му занимания продължават през целия му живот.

През 1887 г. Третото Велико народно събрание избира принц Фердинанд за български княз.

В „Спомени за княжеското време“ Добри Ганчев, преподавател във Военното на Н. В. училище и бъдещ учител на Фердинанд I разказва, че още със стъпването на българска земя във Видин, князът е облечен в парадна униформа на български генерал.

На именния си ген – 2 август с. г. в църквата „Св. 40 мъченици“ в Търново, Фердинанд полага клетва пред Великото народно събрание. И той, както и първият княз, според конституцията е върховен началник на всички военни сили в княжеството в мирно и военно време. Встъпвайки на престола Фердинанд I си възлага званието генерал, зачислява се в списъците на 9-и пехотен пловдивски полк и поема шефство над 6-и пехотен търновски полк, 18-и пехотен етърски полк (след 1908), 4-ти артилерийски полк, Собствения си конвой¹, 1-ви конен полк и Военното училище.

В своите архиви, с типичния си хаплив език, лидерът на Консервативната партия и дипломат Григор Начович, оставя интересни описания за княза: „Той годе [гойде – б. а.] не от обич към българите, а от обич за една корона... не вижда почти никого от министрите си, с изключение на първия, с когото тоже [също – б. а.] се среща твърде

¹ По-късно преименуван в Лейбгвардейски ескадрон (1891) и Лейбгвардейски полк (1908).

рядко. Освен това той отсъствува редовно от страната поне 6–7 месеца на годината, а когато е в България, той избягва столицата и не живее в нея нито 2 месеца през годината. Половината време Фердинанд прекарва в чужбина и другата половина далечно от София, по границите на България. Въпреки това обаче версайските претенции стоят цели в него и обича да налага волята си. Той натрапва на всеки кабинет по някой свой фаворит, избран измежду най-неспособните военни или граждански. Тия хора служат за репортери на двореца и за възбуждане раздори между министрите и най-после за предизвикване свалянето на кабинета.“

След настойчиви дипломатически сондажи и политически еквилибристики през 1896 г. княз Фердинанд I е признат от великите сили за законен български владетел. На 22 септември 1908 г., възползвайки се от нарушаването на Берлинския договор с анексирането на Босна и Херцеговина от страна на Австро-Унгария, той провъзгласява Независимостта на България. В манифеста по този повод четем: „Винаги миролюбив, моят народ гнес копнее за културен и икономически напредък; в това отношение нищо не бива да спъва България; нищо не трябва да пречи за преуспяването ѝ. Такова е желанието на народа ни, такава е неговата воля. Да бъде според както той иска... с благословието на Всевишния прогласявам съединената на 6 септември 1885 година България за независимо Българско царство и заедно с народа си дълбоко вярвам, че този ни акт ще намери одобрението на великите сили и съчувствието на целия просветен свят.“

От края на XIX в. до Балканските войни България не само бележи бърз икономически и културен растеж, но и се превръща в държава със самостоятелна политика, извадена от изолацията, вдъхваща респект и доминираща региона.

Следващите стъпки на царя и правителството за осъществяване на национално обединение, макар и белязани в началото с ентузиазъм, завършват трагично за България. През 1912 г., в съюз със Сърбия, Гърция и Черна гора тя обявява война на Османската империя.

Княз Фердинанд I заедно с военния министър полковник С. Муткуров, началник-щаба на армията Р. Петров и други висши офицери, София, 27 ноември 1887 г.

България изнася тежестта на войната на източнотракийския фронт и превзема силно укрепените Лозенград, Люлебургаз, Бунархисар и непревземаемия Одрин. Въпреки започналите преговори за мир царят заповядва да се атакува Чаталджа. Моментът за благоприятно приключване на военния конфликт е изпуснат.

В породилите се спорове със съюзниците, след сключване на Лондонския мирен договор (май 1913) войната отново е единственият изход. Въпреки героизма на войската поражението на България е катастрофално – изгубени са Кукуш, Сяр, Драма, Кавала, Вардарска Македония, Южна Добруджа. Британският външен министър Едуард Греј признава: „След Букурещкия договор мир на Балканите е невъзможен“.

В завършилата война цар Фердинанд I е върховен главнокомандващ на българската армия. За първи път в историята ни монархът назначава помощник-главнокомандващ¹. Това решение е оформено с царски указ, преподписан от министър-председателя и военния министър. Според Устава за полската служба отговорността за воденето на войната лежи изключително и напълно върху лицето, назначено за главнокомандващ.

В Първата световна война (1914–1918), в която България е на страната на Централните сили, царят отново назначава друг за главнокомандващ² на Действащата армия. След влизането на страната във войната през 1915 г. българският войник показва забележителна храброст. Към края на 1916 г. България напълно осъществява целите си във войната – всички поробени територии в Македония, Тракия и Добруджа са присъединени към отечеството. В следващите две военни години неуспехите на Централните сили, влошаващо

Княз Фердинанд I като генерал от пехотата, София, 1900 г.

Фердинанд I при обявяване на Независимостта Търново, 1908 г.

¹ Генерал-лейтенант Михаил Савов, който в хода на Втората балканска война е заменен от генерал-лейтенант Радко Димитриев.

² Генерал-лейтенант Никола Жеков.

то се положение на държавата и армията и провалените опити за мирни преговори довеждат до поредната национална катастрофа.

На 3 октомври 1918 г. цар Фердинанд I абдикира в полза на престолонаследника княз Борис Търновски.

В следващите десетилетия той е „персона нон грата“ в България. Не е допуснат и при погребението на сина си през август 1943 г. След разстрела на принц Кирил през 1945 г. Фердинанд I казва: „Всичко наоколо ми рухна“. Три години по-късно умира.

Тържества за 25-годишнината от възкачването на цар Фердинанд I на българския престол, Търново, август 1912 г.

Политикът и лидер на Демократическата партия Александър Малинов пише: „Той стана жертва на големи амбиции и на упорито преследван национален идеал, на който станаха жертва стотици хиляди български синове, загинали из разни бойни полета. Но какво неизмеримо разстояние между тях и него! Той плати с короната си собствените си прегрешения, а те с главите си – неговата самонадеяност, лекомислие и ако щете „неговото „престъпно безумие“, както бе се изразил покойният наш държавник Иван Евстатиев Гешов. Ами какво да кажем за целокупна България, за нейните страдания, от всички ни най-невинната!“

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ДАНАИЛ НИКОЛАЕВ (1852–1942)

Данаил Николаев Цонев е роден в Болград, Бесарабия. Наследник на преселници от Търновско и Сливенско, напуснали родината си след Руско-турската война (1828–1829), той израства в заможна патриархално българско семейство. Завършва Болградската гимназия „Св. Св. Кирил и Методий“ и през 1871 г. заминава за Одеса, където заедно с братовчед си – бъдещия полковник Стефан Кисов, се срещат с българина на руска служба – генерал-майор Иван Кишелски (тогава полковник). С негова помощ през есента на същата година се зачисляват в 54-ти пехотен мински полк, квартируващ тогава в Николаев, недалеч от Одеса. През септември 1873 г. Д. Николаев е приет в Одеското пехотно юнкерско училище и след двегодишно обучение е произведен в чин портупей-юнкер. Зачислен е отново в 54-ти пехотен мински полк, който вече е на гарнизон в Кишинев. Там попада в средите на революционно настроената българска емиграция, която далеч от родината крои планове за освобождението на България. Младите българи Димитър Филов, Петко Стоянов, Сава Муткуров, Стефан Кисов, Аврам Гуджев, Михаил Тепавски, завършили руски военни училища, чакат с нетърпение времето, когато ще могат да помогнат според знанията и силите си на поробеното отечество.

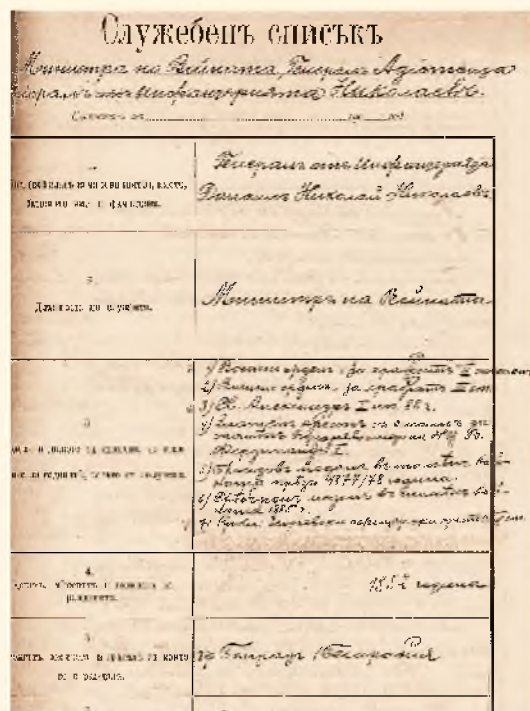

Генерал-майор Д. Николаев, 1892 г.

От това време в спомените на Д. Николаев се запечатва една среща (1876) с българския революционер и поет Христо Ботев: „В хотел „Европа“, където се събираха хъшовете, този ден имаше необикновено оживление. Ботев готвеше своята чета, с която да се прехвърли на българска земя. Ние отидохме... и предложихме с готовност услугите си да влезем в четата му. Ботев обаче, съзнавайки голямата задача, която стои на младежта, а ние бяхме младежи с току-що наболи мустачки ни каза: „Господа, благодаря сърдечно. С тези 80 души, с които отивам в България, аз не мисля да я освобождавам. Отиването... има за цел да повдигне съвестта на Европа... Вие господа, ... сте нужни на България. В непродължително време освобождението на България ще дойде. Кой тогава ще ръководи нейните съдбини?“

Същата година избухва Сръбско-турска война. На призива на Българското централно благотворително общество (БЦБО) за събиране на доброволци за участие се

отзовава и току-що произведеният в прапорщик Данаил Николаев. Погаденият от него рапорт за напускане редовете на руската армия е спрян. Генерал-майор М. Драгомиров, началник на 14-а дивизия, в която е полкът на Д. Николаев, отчитайки показаните в обучението и службата качества, го пуска в отпуск, за да замине за Сърбия и дори му дава наставления. От юли до ноември Д. Николаев е в доброволческата руско-българска част към Втора сръбска бригада и участва в боевете при селата Брестовац, Солан, Митровица и Гъмзиград. Макар и да просрочва отпуска си с три месеца, той е поздравен лично от генерал-майор Драгомиров. Завръщането му в 54-ти пехотен мински полк съвпада с началото на практическата работа по осъществяване на идеята на генерал-майор Ростислав Фадеев за изграждане на опълченска българска войска, подкрепена от славянските комитети и БЦБО под формата на Пеши почетен конвой на главнокомандващия руската армия княз Николай Николаевич. През ноември 1876 г. офицерски и унтерофицерски кадри, сред които и българи на руска служба, са командирани към създадената военна единица. Първоначално прапорщик Д. Николаев е зачислен към Щаба на Руската действаща армия, а от април 1877 г. в 3-та рота на 3-та дружина на опълчението. След формирането на три нови дружини вече произведеният в чин подпоручик Николаев е назначен за завеждащ въоръжението на 5-а опълченска дружина, а от юни 1877 г. е временен командир на 4-та рота от същата дружина. В започналата Руско-турска война (1877–1878) 5-а дружина е в ариегарда на Предния отряд. Четвърта рота, под командването на поручик Данаил Николаев, се отличава в боевете при с. Ветрен и за освобождението на Казанлък, в защитата на Стара Загора, при Шипка и Шейново. Неговата рота спечелва уважението на руското командване и

Служебен списък на генерала от пехотата Д. Николаев

На Гергьовден, 1908 г.

мо започва да я нарича „золотая рота“, а самият Данаил Николаев през септември 1877 г. е повишен в звание поручик. След войната получава много награди, а името му е поставено на мраморна плоча, вградена на стената на завършеното от него Огеско Военно училище, наред с имената на други известни негови възпитаници.

През пролетта 5-а опълченска гружина, в която е поручик Николаев, е разположена в Котел, по-късно за кратко в Пловдив и накрая в Казанлък. С новата номерация на частите тя променя името си в 23-та пехотна казанлъшка гружина и след Берлинския конгрес (юли 1878) става част от Източнорумелийската милиция. В началото на 1879 г. гружината, вече преименувана в 4-та пехотна казанлъшка, е включена в състава на пловдивската бригада. Българските офицери на руска служба организират военната подготовка на населението за въоръжен отпор срещу евентуално разширяване на турското присъствие на юг от Балкана. За няколко месеца под ръководството на поручик Д. Николаев са обучени повече от 5000 българи в гимнастическо-стрелковите доброволчески гружества, подкрепяни от комитетите „Единство“. Следващото му назначение в 6-а пехотна старозагорска гружина е за половин година, след което е преведен за ротен командир в 1-ва пловдивска гружина. През март 1880 г. е повишен в капитанско звание и назначен за командир на 2-ра пловдивска гружина.

В навечерието на Съединението на Княжество България с Източна Румелия, вече с чин майор (от ноември 1883), Д. Николаев е командир на 2-ра пехотна пловдивска гружина и началник на Пловдивското войсково окръжие. Въпреки първоначалните си резерви, продиктувани от липсата на информация за това, как офицерският български състав на милицията ще приеме делото, както и от неправилното според него разбиране за решаващата роля на народа, той застава на страната на Съединението. Разпоредените маневри са удобен повод да се свика първото опълчение и да се проверят списъците на второто и резервистите. С войнска твърдост и далновидност той заповядва на мобилизираните войскове части на 5 срещу 6 септември 1885 г. да действат. След свалянето на генерал-губернатора и обявяването на Съединението майор Д. Николаев е избран за главнокомандващ на всички южнобългарски войски до пристигането на княз Александър I. В тези по-малко от три дни той действа енергично – въвежда военно положение, мобилизира второто опълчение и резервистите, пристъпва към окупиране на Барон-Хиршовата железница от Септември до Харманли, разпорежда на комендантите в окръжните центрове да започнат формиране на 18 нови гружини. На 9 септември в Пловдив пристига князът и поема командването на южнобългарските части. За отлична служба Александър I произвежда Д. Николаев в чин подполковник и така той става българинът с най-висок чин във войската.

В хода на започналата подготовка за военна защита на Съединението Действащата армия е разделена на два отряда – Източен и Западен, които по-късно са реорганизирани в корпуси. Подполковник Д. Николаев е назначен за началник на Източния корпус. На този пост той остава и след започването на Сръбско-българската война на 2 ноември до 7 ноември 1885 г. С пристигането му на бойното поле като най-старши Д. Николаев е определен за командир на Западния корпус на мястото на майор Аврам Гуджев и оттук насетне той действа като командващ обединените северни и южни войски. Противник

на прибързаните и без необходимото разузнаване действия, той прави всичко възможно след успеха при Сливница и започналото контранастъпление към Драгоман и Цариброд частите да не се разкъсат и да действат организирано. Още повече че комуникацията в силно разтегнатия боен ред е крайно влошена, а на места липсваща. Победният ход на българската армия завършва с ожесточените боеве при Пирот на 14 и 15 ноември и блестящата победа на българското оръжие. Немалка роля в това имат и умелото опериране с основните сили и резервите и въобще оперативността, тактическите знания и умения и личният пример на подполковник Николаев.

За отлична служба на 17 ноември 1885 г. Данаил Николаев е повишен в чин полковник. По време на преврата и контрапревата от август 1886 г. той е във Виена. Призован да се върне спешно в страната, на 16 август 1886 г. полковник Д. Николаев е назначен за военен министър в правителството на Васил Рагославов.

Полковник Д. Николаев тръгва от гарнизон на гарнизон, за да намали напрежението в армията. Офицерите от частите в Шумен и Русе се обявяват против назначаването на Д. Николаев на поста военен министър. Той получава заплашително предупреждение, че ако се яви във Военния клуб в Шумен ще бъде хвърлен от втория етаж. Това не му пречи след пристигането си в града да издаде заповед да бъде събран целият офицерски състав. Посрещнат е с подчинение, но с четяща се неприязън в погледите. Това не притеснява военния министър, който убедително говори за войнишкия дълг и клетва. По време на речта му един от офицерите откъсва пагоните си и ги хвърля на земята. Моментът става критичен, но с убедителни думи, спокойно и с разум, Данаил Николаев внася успокоение сред редиците на Шуменския гарнизон.

На поста военен министър той остава 10 месеца, до избора на Фердинанд за български княз през юни 1887 г. Всеки, поел кръста да бъде министър, е принуден да участва във вземането на трудни решения. Често обаче те са много тежки, като това за потушаването на офицерския бунт в Русе. Осъдени и разстреляни са старите другари на Данаил Николаев, героите от Сръбско-българската война Олимпий Панов, Атанас Узунов и приятелят му от времето, прекарано на руска служба – Димитър Филов.

Военен министър в кабинета на Ал. Малинов

След възкачването на княз Фердинанд I на престола Д. Николаев открито се изказва срещу него, смятайки отстраняването на княз Александър I за политическа грешка. Не след дълго резултатът е налице – през септември 1887 г. полковник Д. Николаев, макар и най-старшият офицер е назначен за началник на 5-а пехотна пловдивска бригада. В Пловдив Д. Николаев остава четири години. През 1899 г. той оглавява комисия за превъоръжаване на войската с модерна магазинна пушка – австро-унгарската „Манлихер“, и показва принципност в решенията.

На Царевец при обявяване на Независимостта септември 1908 г.

От началото на 1891 г. е назначен за Инспектор на пехотата, а малко по-късно е произведен в чин генерал-майор. След смъртта на генерал-майор Сава Муткуров (произведен заедно с него) той отново е с най-висок чин, но независимо от това постът военен министър е даден на подполковник Михаил Сафов. Генералът е назначен за председател на Главния военен касационен съд. През декември 1892 г. заедно с министър-председателя Стефан Стамболов и началник-щаба на армията подполковник Рачо Петров е в делегацията, която присъства на бракосъчетанието на княза с принцеса Мария Луиза. Първите думи на български език тя отправя към генерал-майор Д. Николаев – най-старшият български офицер. Няколко седмици след това е организиран дворцов прием по случай венчавката, на който е поканено и семейството на генерала. При преглеждане на програмата той забелязва, че не е поставен до равните нему в ранг. Засегнат, той си тръгва. Князът е разгневен от тази демонстрация. А гордият генерал си подава оставката с думите: „В армията има закони“.

След разгорялата се политическа криза, завършила с оставката на Ст. Стамболов, Д. Николаев симпатизира на Народната партия и е подпредседател на настоятелството на софийския клуб на състоятелните граждани, който я подкрепя. След като разногласията в новия кабинет вземат връх, Д. Николаев подкрепя възгледите на г-р Васил Радославов и взема участие в изработване на програмата на либералната радославистка партия. Негова и на

о.з. майор Христо Попов е идеята за реорганизация на войската с облекчаване на службата и намаляване на разноските по издръжката ѝ.

От декември 1895 до март 1897 г. е председател на Върховния македонски комитет.

През 1897 г. генерал-майор Д. Николаев е върнат на действителна служба и е назначен за генерал-адютант на княза и инспектор на пехотата. Някои негови идеи получават реализация в промените на Закона за устройство на въоръжените сили, като въвеждането на бригадната организация (всяка дивизия се разделя на две бригади с по три полка). В следващите години освен бойната готовност на армията той проявява грижи и за обучението на запасното войнство и за униформите на армията. От януари 1899 г. е освободен от длъжността Инспектор на пехотата. От ноември 1900 г. е произведен в чин генерал-лейтенант. През 1902 г. заедно с други висши офицери подготвят „Положение за действията на Щаба на армията в мирно време“, което дава окончателните кадрово-нормативни таблици.

През май 1907 г. след поредните политически борби в страната новият министър-председател Петър Гудев предлага за поста военен министър генерал-лейтенант Д. Николаев, който остава на него и след промените половин година по-късно при формирането на самостоятелния кабинет на Демократическата партия, оглавяван от бесарабеца Александър Малинов. Той председателства Висшия военен съвет, съвещателен орган, който подготвя външнополитическата доктрина, стремейки се да я постави далеч от партийните пристрастия. Генерал-лейтенант Д. Николаев работи усилено за обучението на офицерски кадри в чужди военни академии. През 1908 г. под негово ръководство генерал-майор Атанас Назлъмов заедно с други висши офицери започва разработването на план за война срещу Турция. Подготвени са „Наставление за мобилизацията“ и „Щатове за военно време от 1910 г.“, според които територията на страната е разделена на три военноинспекционни области, които при война формират армии. С бързи темпове продължава превъоръжаването на армията и се ревизират неизгодните за нея контракти за оръжие. Генерал-лейтенант Д. Николаев застава категорично зад обявената в Търново българска независимост и мобилизира 8-а пехотна тунджанска дивизия за прикриване на турската граница. Той участва в работната група по подготвяне на българските становища по руско-българската военна конвенция, защитавайки твърдо русофобските си виждания. През 1909 г. в периодичния печат се води вестникарска война между защитниците на френските военни доставки и техните опоненти, които са за доставки от „Круп“. Въпреки упреците към Д. Николаев Военното министерство продължава военните доставки и това допринася за превъоръжаването на армията, което ще се окаже важно три години по-късно.

На 18 май 1909 г. Данаил Николаев е произведен в най-високия чин – генерал от пехотата и е първият български офицер, удостоен с това звание, заслужено наречен „патриарх на българската армия“.

След като освобождава министерското кресло през март 1911 г., Данаил Николаев окончателно преминава в запаса.

По време на Първата балканска война (1912–1913) изявява желание да бъде в помощ на българската войска и е назначен за комендант на Ямболския укрепен пункт, където е

съсредоточена голяма част от нея, готвеща се за настъпление към Турция. Разочарован, че не е на истинското бойно поле, вече 60-годишният генерал подава прошение за напускане на армията.

В следващите години активно участва в различни обществени инициативи. Част от тях са свързани с неговия роден край Бесарабия като действията, довели до подписването на Мемоар от бесарабските българи, граждани на Царство България и учредяването на инициативен комитет за създаване на Съюза на бесарабските българи. Активно работи за създаване на софийско гружество на съюза и след като то се учредява, в края на 1918 г. е избран за негов секретар. В първия, както и в последвалите го мемоари се поставя въпрос за културно-просветна и административна автономия на Бесарабия. Д. Николаев е почетен член на доброволческата организация „Сливница“ и няколко пъти е неин председател; почетен председател е на Централното поборническо опълченско гружество и на Дружеството на кавалерите на органа „За храброст“.

През 1935 г. се отбелязва 50-годишнината от Съединението на Княжество България и Източна Румелия. При честванията в Пловдив местните власти пропускат да поканят 83-годишния патриарх на българската армия. Дълбоко огорчен, на датата на тържеството той изпраща до началника на гарнизона, областния директор и кмета на града телеграма, в която напомня, че историческият акт в Пловдив, обединил „българите от двете страни на Балкана“, е извършен под негово командване .

През юли 1937 г. цар Борис III се обръща към първия български генерал да стане кръстник на престолонаследника княз Симеон Търновски, защото за него той е символ на идеалите за национално обединение и освобождение, на които трябва да бъде верен и неговият наследник.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА СТЕФАН ТОШЕВ (1859–1924)

Стефан Тошев Тошев се ражда в Стара Загора в заможно и образовано семейство. Майка му Анастасия Михова е сред най-образованите българки за времето си – завършва педагогика в Одеса, Русия, и се занимава с просветна, преводаческа и обществена дейност. Баща му Тошо Тошев е търговец на медни изделия и работата му го отвежда в Габрово, където Стефан Тошев завършва мъжкото класно училище, в което преподава и майка му. В навечерието на Руско-турската война (1877–1878) се завръщат в родния град. След опожаряването на Стара Загора от настъпващите турски войски населението напуска града с отеглящите се руски части. Семейство Тошеви е сред бежанците. Въпреки забраната на майка си Ст. Тошев постъпва доброволец в освободителната армия. По ирония на съдбата отличният руски език, научен от нея, му помага и е зачислен като преводач в 8-а дружина от Българското опълчение.

Генерал-лейтенант
Ст. Тошев, 1913 г.

След създаването на първата българска военна учебна част – Командата на свободноопределилите се в Пловдив, той постъпва в нея, а през ноември 1878 г. влиза във Военното училище. Завършва първия му випуск и през май 1879 г. е произведен в офицерски чин. Назначен е за командир на рота последователно в 6-а пехотна старозагорска дружина и 10-а пехотна хасковска дружина на Източнорумелийската милиция. През 1881 г. влиза във военната свита на княз Александър I. По-късно служи в 14-а пехотна севлие夫ска дружина и в 7-а пехотна дружина, с щаб в Лом.

В Сръбско-българската война (1885) поручик Стефан Тошев (1883) е дружинен командир в 3-ти пехотен бдински полк. Участва в боевете на Сливнишката позиция – при височините Мека Црев и Три уши.

При атаката на 6 ноември 1885 г. на височината Мека Црев вражески куршум улучва ножната на сабята му и отнася част от нея, но Стефан Тошев остава невредим. До края на деня височината е превзета. На следващия ден продължава да следи боя прав под свистенето на неприятелските куршуми и с извадена сабя повежда дружината си в атака на връх Три уши. В последвалото настъпление след превземането му е ранен в двата крака.

В следващите години сменя различни назначения и последователно е командир на

3-ти пехотен бдински полк, 11-и пехотен сливенски полк, 7-и пехотен преславски и 8-и пехотен приморски полк, на 2-ра бригада от 2-ра пехотна тракийска дивизия, началник на 7-а пехотна рилска дивизия. От януари 1904 г. е генерал-майор.

По време на Първата балканска война (1912–1913) генерал-майор Ст. Тошев е началник на 1-ва пехотна софийска дивизия в боевете при Гечкенли и Селиолу (9 октомври 1912), Люлебургаз (16–18 октомври 1912), в атаката на Чаталджанската позиция (4–5 ноември 1912), в боевете при Могилите източно от Силиврия и с. Кагъ къой (5 март 1913) и в боевете за овладяване на Чаталджанската укрепителна линия при Арнаут къой (11–16 март 1913).

Във Втората балканска война (1913) командва Пета отделна армия със задача да презгражда линията Крива паланка – Кюстендил – София и да действа в направление Куманово – Скопие. В началото на юли получава заповед да отстъпи с армията си на Конявската планина. Преценявайки, че това ще доведе до разстройване на войската, убеждава генерал-лейтенант Михаил Савов да отмени заповедта и да се нанесе удар по фланговете срещу гръцката армия в долината на река Струма. Това е възприето и развито от Главната квартира. Скоро след това е назначен за началник на 2-ра военноинспекционна област в Пловдив, а по-късно вече генерал-лейтенант (1913), Ст. Тошев става началник на 3-та военноинспекционна област в Русе.

След оттеглянето на българските войски в средата на юли 1913 г., за да се противодейства на турско-гръцките действия, целящи бъдещо анексиране от Турция на Гюмюрджина, на 16 август там се самопровъзгласява Независимо западнотракийско управление. То е ликвидирано от 6 до 12 октомври 1913 г. с повторното освобождение и безкръвно заемане на областта от 8-а тунджанска и 2-ра тракийска дивизия, под общото командване на генерал-лейтенант Ст. Тошев.

В началото на Първата световна война (1915–1918) за прикриване на българо-румънската граница е изпратена Трета армия, командвана от генерала. Преди започване на войната с Румъния тя е подчинена на щаба на армейска група Макензен. Германското командване се разпорежда за активни действия по брега на Дунав и едновременно овладяване на Тутракан и Силистра. Стефан Тошев преценява ситуацията и на среща с фелдмаршал Аугуст фон Макензен го убеждава да промени плана за водене на войната с Румъния, така че да е съобразен с възможностите на Трета армия. Генерал-лейтенант Ст. Тошев, предлага като първостепенна задача овладяването на Тутраканската крепост, с което предreshава войната в Добруджа.

Генерал-лейтенант Ст. Тошев с цар Фердинанд I, престолонаследникът Борис, кайзер Вилхелм II, генерал фон Макензен, Ниш, януари 1916 г.

На 2 септември 1916 г. частите на армията пресичат граничната бразда. Генералът прочувствено мотивира войниците от 1-ва софийска дивизия, които с екзалтираност повтарят думите му: „Ще ги бием, ще ги смачкаме, ще вземем Тутракан“. След вихрена атака на 5 и 6 септември крепостта е превзета. В български плен попадат над 28 000 румънци.

Години след това в книгата си „Действията на Трета армия в Добруджа през 1916 година...“ генералът си спомня: „На 8 септември се почна масовото пристигане на пленниците. Вървяха, вървяха и все вървяха... Българските очи след освобождението за първи път виждаха такава до невероятност голяма тълпа пленници, заловени от български войници. Старите се кръстеха и благодаряха на Бога, че ги е запазил за този радостен ден.“

В следващите дни е освободена Силистра, а румъно-руските части край Добрич търпят поражение. Българската армия настъпва към Кубадинската укрепена линия и в следващите месеци на карта е поставена съдбата на Добруджа. Първата атака започва на 18 септември. На следващия ден, преценявайки, че след един по-силен удар от страна на противника фронтът на армията ни ще бъде пробит, без да чака разрешение от фелдмаршал фон Макензен и Главната квартира, той разпорежда спиране на настъплението и оттегляне на позициите, от които е започнало. На 29 септември Макензен пристига в Добрич заедно с престолонаследника княз Борис. Фелдмаршалът заповядва на генерал-лейтенант Ст. Тошев да контраатакува до 2–3 дни. Той отказва, докато не пристигнат подкрепления от германски части и тежка артилерия. Макензен повтаря заповедта си още веднъж, но среща твърдия и категоричен отказ на генерала. Тогава в спора се намесва престолонаследникът, който предлага в атаката да се включат оставените гарнизони в Силистра и Тутракан. Ст. Тошев отново отказва. Колко правилно е мнението му, става ясно няколко дни след това, когато те осуетяват румънския десант при Рахово. Във втората атака на Кубадинската позиция противоречията се задълбочават и достигат до окончателен разрыв, когато на 27 октомври Макензен заповядва на 1-ва дивизи-

Генерал-лейтенант Ст. Тошев поздравява частите на Трета армия след превземането на Тутракан, септември 1916 г.

зия да излезе от състава на Трета армия. Ст. Тошев се възпротивява с аргумента, че когато се разместват български части, решенията се вземат от българската Главна квартира. С думите „Ние не сме наемници“ генерал-лейтенант Ст. Тошев подава оставка на 23 ноември 1916 г. През март 1917 г. той е произведен в най-високия чин – генерал от пехотата. По-късно е назначен за генерал-губернатор на Македонската военна инспекционна област, а след това поема командването на Четвърта армия. След демобилизацията през 1919 г. преминава в запас.

Четиридесетте години върна служба в българската армия генерал Ст. Тошев осмисля в книгите: „Писма от войната 1885“ (две издания – 1895, 1896), „За княза и отечеството. Войнишка Клетва. Книжка за раздаване на войниците от Втора тракийска дивизия“ (1901), „Освободителната война 1877–1878“ (1902), „Действията на Трета армия в Добруджа през 1916 година. Отговор на писаното за българите в мемоарите на Генерал Лудендорфа“ (1921), „Победени, без да бъдем бити. Отговор на хулителите ни като съюзници. Преглед на трите войни 1912–1913 и 1915–1918“ (1924).

Генерал-лейтенант Ст. Тошев, генерал-лейтенант Н. Жеков и генерал-лейтенант Г. Тодоров, ноември 1916 г.

Генерал от пехотата Ст. Тошев, търновският митрополит Йосиф, генерал-лейтенантите Н. Жеков, П. Христов, Д. Гешов, 1918 г.

„Снете шапки, господа, и нека се поклоним пред нашия народ – казва той в една от книгите си, който след петстотингодишно робство, вътре в четиридесет години политическо съществуване се надигна бързо в очите на културните народи, а във военните войни прояви чудеса на самоотверженост, героизъм и готовност за жертви.“

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ГЕОРГИ ТОДОРОВ (1858–1934)

Георги Стоянов Тодоров е роден в Болград, Бесарабия. Наследник е на две български преселнически фамилии – Балан и Грекови.

Родословието по линия на майката Мария води началото си от станимашката (асеновградска) фамилия Грекови. Нейният баща Панайот Греков се преселва в Бесарабия след 1828 г. С далновидност и ум гради авторитет и уважение сред българите преселници и дълги години управлява българската колония. Той е един от настоятелите на гимназия „Св. Св. Кирил и Методий“ в Болград и спомоществовател на редактирания от Г. С. Раковски вестник „Дунавски лебед“. Семейството му е част от просветеното и образовано общество на Болград. Синът му Димитър Греков е адвокат в Браила, член на БЦБО, а след 1879 г. – министър в няколко кабинета, председател на Третото Обикновено народно събрание (1883), министър-председател (1899).

Капитан Г. Тодоров, 1885 г.

За рода по бащина линия, брат му, академик Александър Теодоров-Балан, пише: „В данъчните книги на Болград баща ми се пише Stojan Martinov BALAN. Баланският род има за родоначалник един преселец от Сливен, комуто нарекли прякор Балан от първична дума Бялан, ... бял по плът и по влас... Бил отгледан, като сирак, от чича си Тодор, оттук тръгва презиме Тодоров за него и за потомци, порумънчено Теодоров, порусено Феодоров, минало в документи мои и на мои братя.“

Дъщерята Мария Грекова се омъжва за Стоян Балан и в семейството се раждат петима снове, които записват имената си в историята на нова, следосвобожденска България.

Вторият брат Александър Теодоров-Балан е български езиковед, литературен историк и библиограф, академик и пръв ректор на Софийския университет. В своите спомени той пише за голямата братска любов с Георги. Когато като студент в Прага му спират стипендията, Александър изплаква мъката си пред Георги, който по

това време следва в Генералщабната академия в Санкт Петербург. Неговият отговор идва скоро и е категоричен: „Ще продам и ризата от гърба си, но ще се изучиш!“ Така благодарение на брат си Балан завършва образованието си и защитава дисертация в Лайпциг.

Другият брат Мартин Теодоров е адвокат, член, както и вуйчо му Д. Греков, на Народнолибералната партия. От 1905 до 1908 г. е кмет на София, време, през което са построени новият водопровод от Бояна, сградата на Народния театър, започва строителството на Централна баня и Халите и павирането на бул. „Цар Освободител“ с превърналите се в негов символ жълти павеа. Следващият брат – Атанас Теодоров, завършва медицина във Виена, професор по съдебна медицина в Медицинския факултет на Софийския университет, основател и дългогодишен ръководител на катедрата по съдебна медицина. Петият брат Михаил Теодоров Балански става машинен инженер и свързва името си с българската топлофикация.

Доброто си възпитание Георги Тодоров получава в семейството, а първоначално образование в село Кубей. Той расте „добродушен, откровен, общителен и всякога усмихнат...“, широка, благородна фигура...“. Завършва Болградската гимназия и както мнозина свои приятели се озовава в Браила. Скоро след това, през юли 1877 г. се записва доброволец в 1-ва рота на 7-а дружина от Българското опълчение. На 22 юни 1878 г. е произведен в унтерофицер и остава на служба в дружината, която вече е преименувана на 9-а пехотна търновска дружина.

Завършва първия випуск на Военното на Н. В. училище и на 10 май 1879 г. е произведен в чин подпоручик. Службата си започва в Берковица. Три години по-късно, на 30 август 1882 г., е повишен в чин поручик и постъпва в Генералщабната академия в Санкт Петербург, Русия.

В началото на осемдесетте години на XIX в. поручик Георги Тодоров е предизвикан на дуел от руски благородник, офицер на българска служба. На изпратените секунданти Георги Тодоров напомня, че съгласно правилата като предизвикан има право да избере оръжията. След неговия избор на криваци за двубоя аристократът се отказва от провеждането на дуел.

На 30 август 1885 г. поручик Тодоров е произведен в чин капитан. Не успява да завърши академията заради Съединението на Княжество България и Източна Румелия, довело до незабавно връщане в страната на българските офицери, учещи в Русия.

В избухналата Сръбско-българска война (1885) е назначен за командир на „Летящия отряд“. Съобразителен и смел, той преценява, че укрепването на Вудин още не е завършено и забавянето на сръбската Тимошка дивизия при Кула е от решаващо значение

за отбраната му. Решението да атакува многократно превъзхождащия го противник не е лесно, но е единствено правилното. „Летящият отряд“, подкрепен с резерва на Северния отряд и доброволци, настъпва от Грамада за Кула в две колони. Батарейта открива огън по сърбите около Кула, а резервът, настъпвайки, излиза в тила на противника. Сърбите, не очакващи подобна лудост, са толкова изненадани, че не преследват оттеглящите се. С Кула, Вугин, Акчар (Арчар) и Гайтанци са изписани първите страници от дългата военна биография на бъдещия генерал.

След войната служи в 4-ти пехотен плевенски полк, а от март 1886 г. – в 1-ви пехотен софийски полк. През септември 1886 г. за участие в детронацията на княз Александър I капитан Г. Тодоров е уволнен от армията, но в края на годината е възстановен. През август 1887 г. е произведен в чин майор, а през 1890 г. завършва започнатата преди войната Николаевска генералшабна академия в Санкт Петербург. Служи като инспектор на класовете във Военното училище, началник-щаб на 6-а пехотна бдинска дивизия, а от 1891 г. е началник на СевлиеВСкия гарнизон. Годиците се нижат, а с тях назначенията и повишенията – командир на 20-и пехотен добруджански полк, на бригада от 6-а пехотна бдинска дивизия, на 19-и пехотен шуменски полк. През януари 1910 г. е произведен в чин генерал-майор и същата година поема командването на 7-а пехотна рилска дивизия.

Полковник Г. Тодоров, 1900 г.

За Георги Тодоров един от неговите биографи пише: „...Той е добродушен, откровен, всякога усмихнат. Тодоров остава завинаги един възпитан човек, една симпатична фигура, очароваща всички свои подчинени и окръжаващите го“.

При избухването на Първата балканска война (1912–1913) дивизията е дислоцирана на Македонския фронт, където е включена в състава на Втора съюзна армия. Генерал Тодоров получава заповед да премине границата, за да овладее Горна Джумая и Царево село. Настъпвайки, 7-а рилска дивизия води тежки боеве при Кочани, Пехчево и Кресненското дефиле. Действията ѝ са спрени от съюзното командване. Българското Главно командване обаче дава разпореждания на генерала да се насочи към северния изход на Рупелското дефиле за решителни действия към Демирхисар с цел българските войскови подразделения да стигнат преди гръцките в Солун. На 23 октомври 1912 г. Демирхисар е превзет. Въпреки смелите действия обаче дивизията закъснява. Пристигайки на 27 октомв-

ри, генерал Тодоров получава съобщение от парламентъори, че няколко часа преди това турските войски са предали Солун на гръцката армия. Боите действия са преустановени и на 29 октомври вследствие на споразумение между гръцкото и българското командване е позволено на две български дивизии да влязат в Солун.

След тези събития дивизията е изтеглена от района на Егейска Македония. Прехвърлена е на Галиполския полуостров и влиза в състава на новосформираната Четвърта армия с командващ генерал-майор Стилиян Ковачев. Взема участие в Булаирските боеве през януари 1913 г. Благодарение на решителните действия на дивизията турският Булаирски корпус е принуден да отстъпи и заеме първоначалните си позиции, като предните части на турската войска губят половината от числения си състав и оставят почти цялата си техника на бойното поле. Опитът на турците за настъпление е провален.

През лятото на 1913 г. (по време на Втората балканска война) дивизията на генерал-майор Георги Тодоров се сражава срещу бившите съюзници в центъра на сръбското настъпление в района на Калиманци. Между 4 и 11 юли последователните опити на моравските дивизии да си пробият път към Царево село и Горна Джумая са предотвратени чрез боевете при Баня Чука и Гърляни. Успешните действия на дивизията на генерал Тодоров осуетяват настъплението на сърбите и възпрепятстват съединяването им с гръцките войски в долината на Струма. В започналата на 14 юли Кресненска операция гръцките части, проникнали до Горна Джумая, са обкръжени и се отказват от замисления поход към София.

Генерал-майор Г. Тодоров заедно с князете Борис и Кирил пред Солун, 1912 г.

Булаир, 1913 г.

Полк. Димитър Азманов по повод сражението със сърбите при Калиманци казва за генерал Тодоров: „Той явно бе почувствал решителния момент на борбата и нуждата от по-особени, необикновени усилия, за да организира отбраната, да се спре противникът и да се спаси отечеството. И се бе превърнал в истински български Котузов, който непрестанно, денем и нощем, обикаля войските и повдига духа им. „Дръжте се, юнаци, тук, защото след това идат вашите къщи...“, думите му вдъхват бодрост и готовност за борба и жертви. „...С присъщото му спокойствие, твърдост и мъжество той защитава не само честта на рилци, но и тази на цяла България. Победата при Калиманци ще остане завинаги един от най-големите му подвизи, една истинска епопея във военната история на българската армия.“

След Балканските войни за по-малко от две години Георги Тодоров е инспектор на 2-ра военноинспекционна област, а на 2 август 1915 г. е повишен в чин генерал-лейтенант.

В Първата световна война (1915–1918) той получава едни от най-високите назначения в своята военна кариера. От октомври 1915 до декември 1916 г. е командващ Втора армия, която настъпва по направление към Македония и успява да осуети съединяването на деббаркиралата в Солун англо-френска съюзническа армия със сръбските войски.

На 15 август 1917 г. Георги Тодоров е произведен в най-висшия чин в българската войска – генерал от пехотата, и поема командването на Трета армия, дислоцирана на Добруджанския фронт. Изборът се спира на него, тъй като той се ползва с общото уважение и доверие пред съюзниците и е доказал способността си да отстоява българските интереси. От юни 1918 г. генералът получава заповед за назначение като помощник-главнокомандващ и е повикан в Главната квартира. Назначението му се извършва без знанието на главнокомандващия българската армия генерал-лейтенант Никола Жеков, което довежда до охлаждане на отношенията между двамата. В

Генерал-лейтенант Г. Тодоров – посрещане във Велес, 1915 г.

началото на септември същата година генерал Н. Жеков се разболява тежко и заминава за лечение във Виена. Това налага функциите му да бъдат поети от помощник-главнокомандващия.

На 29 септември в Солун е сключено примирието между Антантата и България. След демобилизацията Георги Тодоров е назначен за генерал-адютант на цар Борис III, а през 1919 г. преминава в запаса.

Генерал от пехотата Г. Тодоров, цар Фердинанд I, В. Рагославов, князете Борис и Кирил, 1918 г.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ПРАВОСЛАВ ТЕНЕВ (1862–1943)

Православ Кръстев Тенев е роден във Варна. Завършва първия випуск на мъжката гимназия в града, а на 30 август 1882 г. и Военното на Н. В. училище. Като младши офицер е назначен в 12-а пехотна раховска дружина, която през 1884 г. влиза в състава на новосформирания 8-и пехотен приморски полк като първа дружина.

В навечерието на Сръбско-българската война (1885) Пр. Тенев е повишен в чин поручик и е назначен за ротен командир. Част от дружините на полка получават заповед да заминат в направление Варна – Ямбол за отразяване на евентуално турско настъпление. От 20 до 26 септември частите на 8-и пехотен полк изминават общо 200 км, средно по 30–40 км на ден, по лоши и разкаляни от пагналите дъждове пътища и влизат в състава на числящия се към Източния корпус Ямболски отряд. След обявяването на войната с нов ускорен марш полковете дружини достигат до Сливница и водят героични боеве при Цариброд и Пирот.

През 1886 г. поручик Пр. Тенев е назначен за ротен командир във Военното на Н. В. училище. От октомври с. г. отново е в приморския полк вече като командир на 7-а рота. Като участник в детронацията на княз Александър I след контрапревата (1886), през февруари 1887 г., е уволнен от войската и арестуван.

С дадената амнистия е възстановен на военна служба и назначен за командир на рота в 9-и пехотен пловдивски полк. Заедно с изпълнението на своите служебни задължения започва усилена подготовка за полагане на конкурсен изпит за следване в чуждестранна военна академия. На 1 януари 1888 г. е произведен в чин капитан и през следващата година служи в 21-ви пехотен средногорски полк.

През януари 1890 г. заминава за Торино, Италия, където продължава образованието си в Генералщабната академия. След завръщането си майор Тенев (1893) е назначен за старши адютант в щаба на 6-а пехотна бдинска дивизия, а от 1895 г. е началник на Оперативния отдел в щаба на армията в София. В периода 1897–1898 г. е началник-щаб на 1-ва пехотна софийска дивизия. На следващата година подполковник Тенев (1898) става началник на Административния отдел на Военното министерство. От 1899 до 1902 г. е командир на 22-ри пехотен тракийски полк в Пазарджик. Службата му продължава като началник-щаб на 4-та пехотна преславска дивизия (1903–1905), а след това полковник Тенев (1903) две години е началник на Канцеларията на Военното министерство. Следва-

*Генерал-майор Пр. Тенев,
София, 1910 г.*

щото му назначение е началник на 6-а пехотна бдинска дивизия, длъжност, която изпълнява повече от шест години.

В Първата балканска война (1912–1913) дивизията, командвана от генерал-майор Пр. Тенев (1908), е част от Трета армия. В сражението при Люлебургаз – Бунархисар Бдинската дивизия е на стика между Първа и Трета армия. Точно там турските части се опитват да разкъсат българската линия. Генерал-лейтенант Р. Димитриев смята, че главните сили на противника ще приемат сражението „някъде по на изток“. Насочилите се към гр. Виза български части обаче са спрени от настъпващите гъсти вражески колони на подсиления 3-и турски корпус. По скалистите чукари на Странджа започва битка, в която „се решава съдбата на България“. Най-ожесточеният бой се повежда за господстващата стратегическа Безименна височина. При новосъздадената обстановка Трета армия атакува фронтално,

Генерал-майор Пр. Тенев
около Люлебургаз, 1912 г.

а Първа армия трябва да обходи левия неприятелски фланг. Четвърта преславска дивизия атакува височините около с. Караагач, осеяни с „кинжални батареи“. В 17.30 ч. позицията е пробита, но силите са недостатъчни да се развие успехът в дълбочина. Командващият Трета армия генерал-лейтенант Р. Димитриев иска съдействие от Първа армия, за да се натисне противникът към Странджа и да се отхвърли от пътя за Цариград. За да помогне на преславци с разполагаемите сили, той заповядва на 6-а бдинска дивизия да изпрати напред и последния си войник.

На 18 октомври турските части са отхвърлени от Сатъ кьой. Противникът е обърнат в бягство. Бдинската дивизия изтръгва с кръв победата от противника и превзема Люлебургаз. За жалост не навреме проявената предпазливост от Щаба на Действащата армия проваля възможността неприятелят да бъде притиснат към Странджа.

Началникът на дивизията генерал-майор Православ Тенев лично повежда 35-и Врачански полк в атака при с. Тюркбей, достигайки Караагач дере. Въпреки убийствения огън българските войници се понасят „на нож“ по стръмнината, падайки, ставайки, хващайки се за всеки храст. Върху тях се сипе облак от куршуми и снаряди. Когато адютантът на генерала е ранен, тръбачът до него е убит, конят му е поразен от вражеското оръжие, той продължава пеша да води храбрите си войници към подвиг. Десният фланг е осигурен.

След операцията при Люле-бургаз – Бунархисар дивизията е прехвърлена към Първа армия на генерал-лейтенант Кутинчев. По време на Чаталджанската операция сравнително тесният фронт принуждава и двете страни да оставят значителна част от силите си в резерв на втора линия. Бдинци са на първа линия в централния участък на фронта, където е решено да се проведе спомагателен удар в хода на настъплението. Първа и 6-а дивизия се придвижват до реките Карасу и Катърчису, но са подложени на тежък обстрел. Шеста дивизия с големи трудности успява да завземе укреплението Отлуктабия, но на следващия ден е принудена да се оттегли. Българските части претърпяват тежки загуби и командването нарежда отстъпление до изходните позиции. Поражението при Чаталджа отнема на българската страна инициативата при водене на бойните действия. Претърпените загуби и започналата епидемия от холера отслабват допълнително българските части. Бойните действия в района на Чаталджа продължават с прекъсвания до април 1913 г.

Генерал-майор Пр. Тенев, Македония, 1913 г.

В навечерието на Втората балканска война (1913) дивизията на генерал-майор Пр. Тенев първоначално е в състава на Трета армия, а по-късно е резерв в тила на Четвъртата и Втора армия. Води боеве по долината на река Струмица и околностите на селата Долна махала и Хамзали, при река Козлу гере, по долината на река Вардар, езерото Десургус, източно от Доиранското езеро и при Берово, Пехчево. От средата на юли воюва при Стоимирово, връх Беяз тепе, връх Руен и с. Панчарево. През август 1913 г. е демобилизирана.

В началото на март 1914 г. той е назначен за началник-щаб на Действащата армия. Това са години на сериозна работа по преработване и допълване на оперативните планове, възстановяване на материалните загуби от предходната война. Извършват се организационни промени във военновременния състав на войската, преработват се мобилизационните планове, вна-

Генерал-лейтенант Пр. Тенев, Кюстендил, 1916 г.

сят се поправки в уставите за строева служба и в правилниците за действие на специалните родове войски. Започва частично превъоръжаване с нови образци въоръжение.

При мобилизацията на България за участие в Първата световна война (1915–1918), през септември 1915 г. генерал-лейтенант Пр. Тенев заема длъжността началник на Главно тилово управление.

По време на обиколки в района на Моравската военноинспекционна област генерал-лейтенант Пр. Тенев е впечатлен от множеството полкови трофеи, намерени при изземване на оръжие от местното население. Това го навежда на мисълта, че в продължаващата война има възможност да се съберат много исторически предмети, които в противен случай ще се изгубят. Затова през юли 1916 г. той пише доклад до главнокомандващия Действащата армия генерал-майор Никола Жеков, изтъквайки необходимостта от създаване на военен музей, който да съхрани историята и героичните победи на армията. Подготвената от него заповед слага началото на днешния Национален военноисторически музей.

До края на войната Православ Тенев е генерал за поръчки в Щаба на Действащата армия. След сключването на Солунското примирие и излизането на България от войната през октомври 1918 г. е произведен в чин генерал от пехотата и уволнен от армията.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ВАСИЛ КУТИНЧЕВ (1859–1941)

Васил Иванов Кутинчев е роден в Русе. В семейството на абаджията Иван и Стоянка Кутинчеви освен него има още три момчета. Марин достига до чин капитан I ранг, Петър – до полковник, Васил приключва военната си кариера с най-високия чин – генерал от пехотата, а най-малкият Кръстьо става инженер.

След завършване на класно училище в Русе учителства в новото градско училище в Гурдапската махала. През лятото на 1878 г. е свикан наборът му и той попада в редовете на 14-а пехотна русенска гружина. Година по-късно завършва първия випуск на Военното на Н. В. училище и получава назначение в 24-та пехотна силистренска гружина, където през 1882 г. е произведен в чин поручик. След едногодишна служба преминава в 12-а пехотна раховска гружина, а в 1883 г. е назначен за командир на рота в 23-та пехотна русенска гружина, която от 1884 г. е включена в състава на 5-и пехотен дунавски полк.

След Съединението на Княжество България и Източна Румелия (6 септември 1885) полкът е дислоциран на южната граница с Турция. Капитан В. Кутинчев (1885) поема командването на 1-ва пехотна гружина от полка. С избухването на Сръбско-българската война (1885) гружината му достига до Сливница, сражава се на десния фланг на позицията от 5 до 7 ноември и участва в овладяването на Цариброд и атаката на Пирот. След раняването на капитан Андрей Блъсков поручик В. Кутинчев поема временно командването на полка.

През 1887 г. току-що произведеният в чин майор В. Кутинчев е назначен за командир на 10-и пехотен родопски полк, а от следващата година – на 1-ви пехотен софийски полк. На този пост В. Кутинчев, произведен в чин подполковник (1891), остава до края на 1892 г. Новата година посреща с поредното повишение – назначен е за помощник-началник на 1-ва пехотна софийска дивизия, а по-късно на 3-та пехотна балканска дивизия. Следват различни назначения за полковник В. Кутинчев (1895) – командир на

Майор В. Кутинчев, 1888 г.

2-ра бригада от 5-а пехотна дунавска дивизия и по-късно на 1-ва бригада от 1-ва пехотна софийска дивизия. В началото на януари 1904 г. Васил Кутинчев е произведен в чин генерал-майор и малко след това заминава за Враца, където поема командването на 6-а пехотна бдинска дивизия. От май 1905 г. той е назначен за началник на 1-ва пехотна софийска дивизия.

Генералът застъпва мнението, че „победата на една войска се подготвя в казармата още в мирно време“, защото „когато заговорят топовете погледите на подчинените се обръщат неволно към командирите. Тогава от тях се искат дела и пример, а не умване на празни думи.“

През април 1908 г. генерал-майор В. Кутинчев става началник на 1-ва военноинспекционна област. През 1912 г. по случай 25-годишнината от възшествието си цар Фердинанд I произвежда шест генерал-майори в чин генерал-лейтенант. Васил Кутинчев е един от тях.

В последвалата Първа балканска война (1912–1913) е командващ на Първа армия с щаб в Ямбол.

Целта на армията [Първа армия] е да прогони всички неприятелски групи, които са разположени между Одрин и Лозенград..., да се обърне особено внимание на посоките, които идат откъм левия фланг на армията, предвид това, че в Лозенград има „доволно неприятелски сили“.

Армията, воюваща на десния фланг на българските сили, след тежки, ожесточени боеве в района на селата Каспа, Гечкенли, Селиолу, Ескиполос, Петра и Ериклер във взаимодействие с Трета армия разгромява основните сили на Източната турската армия. Понесли сериозно поражение в жива сила и техника още от първите дни на войната, противниковите части успяват да се изтеглят, да се съвземат и организират за отбрана, с което се стига до кръвопролитното сражение

Генерал-лейтенант В. Кутинчев, 1913 г.

на линията Люлебургаз – Карач дере – Бунархисар. Показвайки изключителна храброст, мъжество и издръжливост в четиридневните боеве, частите на Първа и Трета армия под общото командване на генерал-лейтенант Р. Димитриев постигат изключителна победа.

Българските войски се озовават на 40 км от Цариград. Чуждите военни наблюдатели сипят похвали за българските войни, а един западен журналист коментира: „В Източна Европа се появи нова военна сила, която даже великите сили не ще могат да удържат“.

Постигнатият успех при Лозенград и Люлебургаз – Бунархисар не е използван от Главното командване на Действащата армия и това позволява на противника да се организира, прегрупира и закрепва на Чаталджанската позиция, разположена на фронт с дължина 20–25 км и дълбочина 6–8 км. Атаката на укрепената позиция се извършва от частите на Първа и Трета армия на 4 и 5 ноември 1912 г. и въпреки смелостта на българския войник не постига съществени резултати.

На 20 ноември 1912 г. е сключено примирие. След младотурския преврат политическата и дипломатическата картина се променят и това довежда до денонсиране на примирието. Командването на Първа и Трета армия отново се обединяват в оперативно отношение, този път в ръцете на генерал-лейтенант В. Кутинчев, на чиято армия се отрежда водеща роля. Той представя в Главното командване свой план, противостоящ на плана на генерал-лейтенант М. Савов. Според него противникът се изтласква до отбранителната линия Балабанли – Синекли – Странджа, след което се минава в решително настъпление с левия фланг на Първа армия и десния фланг на Трета армия, за да се разкъса центърът на врага и да се притисне към Мраморно море. Във водените от авангардните дивизии на 11–13 март боеве с цел отвлечане вниманието на противника и подпомагане на Одринската операция е възвърната старата позиция при Чаталджа с изключение на силно укрепения участък Фанасакрис – Арнаут кьой – Кумбургаз. За да се подготви атаката на Чаталджанската позиция след падането на Одрин, генерал-лейтенант В. Кутинчев заповядва да се завземат по-предни позиции и тласка напред главните сили.

Генерал-лейтенант В. Кутинчев

По време на атаката при Арнаут кьой на 15 март 1913 г. генерал Стефан Тошев, началник на 1-ва пехотна софийска дивизия отказва да атакува, без дивизията му да бъде подкрепена от гаубична артилерия. В цялата армия по-късно се разказва като анекдот за този случай, когато генерал В. Кутинчев отговаря на искането му с думите: „С артилерия и баба знае...“ Въпреки това шопите овладяват укрепения участък Фанасакрис – Кумбургаз, сломявайки упоритата вражеска съпротива.

В последвалата Втора балканска война (1913) генерал-лейтенант В. Кутинчев командва Първа армия, съсредоточена в района Видин – Берковица, за действия срещу Сърбия. След като на 22 юни сръбски войски преминават българската граница при Кюстендил, Първа и Трета армия настъпват и превземат Княжевац. Напредването към Пирот е спряно поради румънската заплаха от север, застрашаваща в тил българските части.

На 11 юли турските войски преминават българската граница от 1912 г. и в започналото презгрупиране на войските, и след отстраняването на генерал-лейтенант Н. Иванов командването на Втора армия е възложено на генерал-лейтенант В. Кутинчев. На 14–15 юли тя, усилена с части от Четвърта армия и Западнобродския отряд, започва Кресненската операция. Нанесени са удари по гръцките флангове при Беяз тепе (над Пехчево) и Мехомия и противникът е обкръжен. Въпреки опитите за организиране на отпор гръцкото правителство иска спиране на бойните действия.

След демобилизацията през август 1913 г. генерал-лейтенант В. Кутинчев отново е началник на 1-ва военноинспекционна област.

В започналата Първа световна война (1915–1918) е назначен за началник на Моравската военноинспекционна област, на която пост остава до май 1917 г., когато напуска военната служба и е зачислен в запаса. През следващата година за известно време отново е на военна служба като генерал за поръчки при Щаба на армията.

На 23 октомври 1918 г. е произведен в най-високия чин – генерал от пехотата, и в края на същата година окончателно преминава в запас.

Генерал-лейтенант В. Кутинчев, 1916 г.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ПАВЕЛ ХРИСТОВ (1859–1921)

Павел Петров Христов е роден в Етрополе. Произхожда от богат търговски род. Дядо му хаджи Пейо Стоянов Инджев е търговец, в чийто дом Васил Левски основава тайния революционен комитет в града. Двамата му снове Тодор и Христо (бащата на генерала), са негови членове. Майката Иванка (Йота) отглежда и възпитава единадесет деца, от които Павел е третото. Той учи в етрополското класно училище, а по-късно – в Априловската гимназия в Габрово. Завършва първия випуск на Военното на Н. В. училище през май 1879 г. Зачислен е в 5-а пехотна орханийска дружина. От март 1880 г. служи в 3-та пехотна радомирска дружина като дружинен ковчежник, а от 1881 г. става член на Гарнизонния съд.

През август 1882 г. е повишен в звание поручик, а от януари 1883 г. е командирован в Русия, където служи последователно в 60-и пехотен заморски полк, 59-и пехотен любленски полк в Одеса, Преображенския гвардейски полк в Санкт Петербург и в 1-ви лейбгренадирски екатеринославски полк в Москва. На следващата година е откомандирован в България и зачислен като ротен командир в 15-а пехотна свищовска дружина от състава на 3-ти пехотен бдински полк. През август 1885 г. е произведен в чин капитан.

В Сръбско-българската война (1885) дружината му, като част от полка е в състава на Трънския отряд и е в общия резерв на десния фланг на Сливнишката позиция. Тя участва в овладяването на позицията Три уши. След раняването на капитан Марин Маринов капитан П. Христов поема командването на 3-ти бдински полк. На 14 и 15 ноември частта е в колоната на подполковник Димитър Филов при овладяването на Пирот, където остава до примирието.

През април 1887 г. е произведен в чин майор. Служи в 13-и пехотен рилски полк, а след това във Военното на Н. В. училище и Главното интендантство на Военното министерство. През 1888 г. е командир на 10-и пехотен родопски полк, а година и половина по-късно е назначен за Врачански окръжен военски началник. През 1891 г. П. Христов става подполковник, а четири години след това и полковник. През 90-те години на XIX в. последователно е командир на 22-ри пехотен резервен полк и 3-ти пехотен бдински полк. За една година е началник на Строевото отделение във Военното министерство. През 1898–1899 г. е Инспектор на Пограничната стража, а по-късно е командир на 2-ра бригада от 1-ва пехотна софийска дивизия. На 1 януари 1904 г. е произведен в чин генерал-майор и е назначен за началник на 9-а

Поручик П. Христов, 1882 г.

пехотна плевенска дивизия. През март 1910 г. поема командването на 5-а пехотна дунавска дивизия.

По време на Първата балканска война (1912–1913) дивизията, командвана от генерал-майор П. Христов, влиза в състава на Трета армия начело с генерал-лейтенант Р. Димитриев. Тя е съсредоточена източно от Ямбол – вляво от Първа армия. Планът за българското настъпление в Тракия предвижда да се нанесе основният удар с дивизиите на Първа и Трета

армия в пространството между Огрин и Лозенград с общо направление към Цариград. Преминвайки гържавната граница дивизията се установява срещу десния фланг на Източната турска армия, водеща бой с Първа армия и заедно с другите части на Трета армия ѝ нанася внезапен силен удар. След тежки, ожесточени боеве в района на селата Каспа, Гечкенли, Селиолу, Ескиполос, Петра и Ериклер основните турски сили са разгромени и Лозенградската крепост пада.

След боя, воден в нощта на 11 срещу 12 октомври около с. Кавакли, на 20 км южно от Лозенград генерал-лейтенант Р. Димитриев докладва в Щаба на Действащата армия, че и петте турски корпуса са претърпели поражение: „никаква опасност откъм Виза няма. Духът у противника е твърде паднал... да не спираме... да настъпя компактно към Бабаески, да заема този пункт, а ако може и Люлебургаз и да скъсам железопътните съобщения Огрин – Цариград.“ Началник-щабът на армията генерал-майор Иван Фичев отхвърля предложениния план, защото се отклонява от задачата за разбиране на главните сили на врага. Той се опасява, че ако последните са събрани на линията Бунархисар – Люлебургаз, лявото крило и тилът на Трета армия са заплашени. Оказва се прав. Генерал-майор П. Христов се солидаризира с мнението му. Недоволен от това генерал-лейтенант Р. Ди-

Полковник П. Христов като Инспектор на Пограничната стража, октомври 1899 г.

Изпращане на генерал-майор П. Христов за командир на 5-а пехотна дивизия, 1910 г., гара Плевен

митриев се хваща на бас и дори е готов „да си отреже главата“, ако по посока на Виза се срещнат повече от 5000 вражески войници. Генерал-лейтенант Р. Димитриев губи облога.

На бойното поле в Източна Тракия воюващите страни се приближават до очакваното решаващо сражение. В средата на октомври Първа армия се движи по посока на Люлебургаз, за да атакува заедно с 6-а бдинска дивизия противника и да даде възможност на Трета армия да го отреже от пътя на отстъплението му Люлебургаз – Чорлу. Предните ескадрони на Конната дивизия вече са посрещнати с артилерийски огън на стръмния бряг на Караагач гере.

Дясната колона на 5-а дунавска дивизия в състав 1-ва и 3-та бригада води ожесточен бой при селата Мангрица – Кулиба, отхвърляйки противника оттатък Караагач гере. Но генерал-майор П. Христов, въпреки успеха заповядва двете бригади да се оттеглят към с. Инджеклер, вместо да се окопаят пред Караагач гере, и на следващия ден съвместно с 4-та преславска дивизия да пробият центъра на противниковата позиция. В следствие на това лявата колона (2-ра бригада) на Дунавската дивизия остава издадена твърде напред, заемайки Безименната височина между Караагач гере и Соуджак гере, на пет километра южно от пътя Бунархисар – Виза.

Въпреки, че получаваните информации по телеграфа са за „малки престрелки“ пред фронта на 5-а дунавска дивизия, там се водят яростни боеве. Още в зори на 17 октомври противникът открива мощен артилерийски огън по позицията на 5-а дунавска дивизия и тръзва напред със сили, оценявани на около 50 000 души. Българската пехота, недостатъчно поддържана от своите батареи, отговаря с пушечен огън и нож. Атаките се редуват с контраатаки, височините между реките Соуджак и Караагач минават от ръце в ръце, но численото и огневото превъзходство на врага надделява и орделите полкове отстъпват на 6–7 км назад към Бунархисар, където се окопават по хълмовете източно от града.

Генерал-лейтенант Р. Димитриев заповядва на цялата армия: „Нито крачка назад!“, а до генерал-майор П. Христов заповедта е втора и последна за деня: „Умрете с дивизията на мястото. Нито крачка назад. На добър час“. Като прочита тези думи, генералът се усмихва и прошепва: „Много е закъснял моят съвипусник. Аз изпълних тази заповед, преди той да я беше издал!“

След обединяването на Първа и Трета армия под командването на генерал-лейтенант Р. Димитриев противникът прави пробив в разположението на Трета армия между 4-та и 5-а дивизия на юг от Бунархисар. Дивизиите хвърлят всичките си усилия да завземат неприятелската позиция, но до настъплението на Първа армия са изложени на обхват по фланга. Тревожно е положението на оттеглилата се 5-а дунавска дивизия. На 19 октомври започва поредната атака на левия вражески фланг в направление Люлебургаз – Сатъкьой – височините западно от Чонгора. Докато 6-а бдинска дивизия настъпва и завзема околността на Сатъкьой, лявата колона на 4-та преславска дивизия удря във фланг 3-ти турски корпус, който заплашва 5-а дунавска дивизия с обхват и заедно с нейната 1-ва бри-

гада започва да преследва бягащия враг до с. Тузакли. С общите усилия на дивизиите на двете армии Първа източна турска армия не издържа мощния напън и се оттегля. Въпреки заявеното желание на командирите от Първа и Трета армия да се продължи настъплението Главната квартира го преустановява. Изпълнявайки това разпореждане командващият Съединените армии издава на 19 октомври заповед, според която само на генерал-майор П. Христов е възложено 5-а дунавска дивизия да продължи настъплението и да завземе височините между реките Соуджак и Ангар. При р. Ангар настъплението на дивизията е спряно.

Когато турският генерал Махмуд Мухтар паша е изправен на военен съд за поражението си в Балканската война, той казва на съда: „Господа съдии, не забравяйте, че срещу себе си имах генерал Павел Христов!“

Във Втората балканска война (1913) генерал-майор П. Христов командва отново 5-а пехотна дунавска дивизия, която вече е в състава на Първа армия. Тя има задача да настъпи към Зайчар срещу сръбските войски при Тимок, а с част от силите си да съдейства на Трета армия при овладяването на Пирот. Въпреки широкия фронт и силно пресечената местност на 22 юни тя настъпва с основните си сили в направление прохода Св. Никола – Княжевац срещу Втора сръбска армия, преодолява проходите Св. Никола, Кагъбоаз и Връшка чука и навлиза в сръбска територия, като 5-а пехотна дунавска дивизия ношува на линията връх Китка – връх Росовити камък. В следващите дни настъплението продължава. Към 24 юни 5-а пехотна дунавска дивизия овладява Княжевац. Поради общото неблагоприятно положение на Втора и Четвърта армия и нахлуването на румънски войски в България на Първа армия е наредено да се оттегли към границата, а Дунавската дивизия е прехвърлена към Кюстендил – Пюешево.

Генерал от пехотата П. Христов

След подписаното на 18 юли 1913 г. примирие през август 1913 г. П. Христов е повишен в чин генерал-лейтенант и уволнен от армията.

По време на Първата световна война (1915–1918) е мобилизиран и заема последователно различни длъжности: Инспектор на Пограничната стража (1915), генерал-губернатор на Морава (1915), началник на Софийския укрепен пункт. В началото на 1916 г. е назначен в Главната квартира като офицер за особени поръчки.

На 23 октомври 1918 г. е произведен в най-високия чин – генерал от пехотата и отново е уволнен от армията.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА САВА САВОВ (1864–1945)

Сава Савов се ражда в заможното семейство на Панайот Хаджисавов от Шумен. Известен предприемач, баща му е председател на дружеството за изграждане на железопътната линия Русе – Шумен – Варна. За съжаление загива твърде млад при проучване на пристанището в Кюстенджа. Сава Савов расте под грижите на майка си Димитрица Андреева и чичо си Антон Хаджисавов.

Първоначалното си образование завършва в родния Шумен през 1877 г., а класно училище – във Варна през 1882 г. Същата година благодарение на чичо си, С. Савов заминава за столицата и се записва във Военното на Н. В. училище, което завършва през 1885 г. Зачислен е в 7-и пехотен преславски полк, а седем месеца по-късно е назначен за ротен командир в същия полк.

След избухването на Сръбско-българската война (1885) подпоручик С. Савов участва в боевете при Сливница и Пирот.

В следвоенните години е взводен командир в 11-и пехотен сливенски полк (1886–1888) и ротен командир в 1-ви пехотен софийски полк (1888–1991).

Майор С. Савов, 1895 г.

В София Сава Савов среща Пенка Калъпова, дъщеря на софийския богаташ и депутат Михаил Калъпов. От брака им се раждат три деца – Михаил, Мария и Панайот. Просторният дом на семейството на ул. „Стефан Караджа,“ №16 всеки понеделник събира елита на столицата, сред който Иван и Лидия Шишманови и техният син Димитър, станал две десетилетия по-късно причина за разтрогване на щастливия брак.

От 1891 до 1896 г. капитан С. Савов е част от военната свита на княз Фердинанд I, а след това е флигел-адютант на княгиня Мария Луиза. От януари 1895 г. е повишен в чин майор. След службата си при царското семейство С. Савов се завръща в 1-ви пехотен софийски полк, където служи до 1899 г. През същата година е зачислен в 9-и пехотен пловдивски полк, а от 1905 до 1906 г. е началник на 6-о полково военно окръжие в София, след което е назначен за помощник-началник на Военното на Н. В. училище. Две години по-късно, вече полковник (1907), той става адютант на царица Елеонора.

В началото на новото десетилетие е назначен за командир на 22-ри пехотен тракийски полк с щаб в Самоков. В Първата балканска война (1912–1913) полкът е включен в състава на 7-а пехотна рилска дивизия и настъпва по направление към Солун. На 8 октомври 1912 г. той води първите си бойни действия по височините край село Трабовище и на връх Чафка около село Гърлено. Четири дни по-късно освобождава село Берово. На 20 октомври полковник С. Савов получава заповед да настъпи като самостоятелна колона по посока Берово – Клепало – Петрич. Полкът води победоносни сражения по долината на река Струма и на 22 октомври влиза в Демирхисар. След като Солун пада, на 29 октомври 1912 г. е постигнато споразумение с гръцките съюзници. Позволено е на една малка част от българските войски да влезе в града. До края на годината 22-ри тракийски полк изпълнява различни задачи, поставени от българското командване.

В началото на Първата балканска война синът му Михаил се записва доброволец, а С. Савов предава автомобила си, за който се гордее, че е закупен от престолонаследника княз Борис, на реквизиционната комисия. На малкия си син Панайот дава урок по любов и преданост към отечеството с думите: „Всеки трябва да бъде готов да даде не само богатството си, но и живота си за победата на България.“

Сериозните изпитания идват през януари 1913 г., когато полкът му е дислоциран на Галиполския полуостров срещу турските войски. През втората половина на януари противникът се окопава на Булаирската укрепителна линия, където на 26 януари започват ожесточени сражения. Турските войски, подпомогнати от гъста мъгла, покриваща околността, енергично атакуват българската 7-а пехотна рилска дивизия. Без да изгуби присъствие на духа, полковник С. Савов не само удържа позициите, но и преминава в решителна контраатака.

Полковник С. Савов, Булаир, 1913 г.

С 22-ри пехотен полк той участва и във Втората балканска война (1913). В тежки боеве със сръбските войски при Овче поле, Злетовската река и Калиманските височини настъплението им е спряно и е направен пробив в противниковите позиции. На 10 юли българските части са атакувани ожесточено няколко пъти. Разколебани, те започват да се оттеглят. Разбрал за това, полковник С. Савов пристига на позицията, заповядва на полковия оркестър

да свири „Шуми Марица“ и повежда отстъпващите войници напред. С тази контраатака българските войски отблъскват сърбите.

След войната е повишен в чин генерал-майор (февруари 1914) и назначен за командир на 1-ва бригада от 1-ва пехотна софийска дивизия, а по-късно – за генерал-адютант и дворцов маршал на цар Фердинанд I.

След влизането на България в Първата световна война (1915–1918) е назначен за началник на 5-а пехотна дунавска дивизия (октомври 1916–август 1917), която е съсредоточена в района на река Вардар. За кратко замества генерал-лейтенант Стефан Нерезов като командващ Трета армия, а от декември същата година е начело на новосформираната Четвърта армия. На 20 май 1917 г. е произведен в чин генерал-лейтенант.

През лятото на 1915 г. по повод разгарящите се политически страсти генерал Савов пише на цар Фердинанд I: „Ваше Величество, аз докладвам това, което ми се съобщава, и с политика не се занимавам, не съм русофил, а българофил и ако стане нужда за моето отечество, готов съм да се бия и против руси и французи, и против германци.“

През юни 1918 г. пред перспективата от провал на България в Първата световна война, Александър Малинов сформира правителство в коалиция с радикалдемократите на Стоян Костурков, което има за цел да изведе България от войната. В първите месеци правителството е предпазливо в опитите си да постигне прекратяването ѝ. Събитията се ускоряват в средата на септември, когато започва съглашенското настъпление в Македония. Военният министър генерал-лейтенант С. Савов заедно с финансовия министър Андрей Ляпчев посещават Главната квартира в Кюстендил. Веднага след завръщането си в София те докладват на правителството за проведените разговори и то взема решение да започне преговори за примирие, без санкцията на царя.

През септември делегация, водена от Андрей Ляпчев, подписва Солунското примирие, а след абдикацията на цар Фердинанд I в полза на сина му, през октомври 1918 г. е съставено ново широко коалиционно правителство, в което са включени представители на Народната партия, Българския земеделски народен съюз и Българската работническа социалдемократическа партия. Генерал-лейтенант С. Савов отново е военен министър, но за кратко, защото в края на ноември 1918 г. правителството по-

Генерал от пехотата С. Савов, 1935 г.

дава оставка. До излизането му в запас С. Савов е генерал за специални поръчения и Инспектор на пехотата. През юли 1919 г. е произведен в чин генерал от пехотата.

В качеството му на министър на войната в кабинетите на Ал. Малинов генерал С. Савов е подведен под отговорност за националната катастрофа след Първата световна война от Четвъртия държавен съд (1922–1923). Преди да бъде задържан, той емигрира в Истанбул. Завръща се след преврата, осъществен от Военния съюз на 9 юни същата година.

По-късно е депутат от Демократическата партия в XXI Обикновено народно събрание (ОНС), което амнистира всички министри, осъдени от Държавния съд по време на управлението на БЗНС. През 1931 г. той отново е депутат в XXIII ОНС и остава верен съратник на Никола Мушанов, Александър Малинов и Александър Гургинов.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ДИМИТЪР ГЕШОВ (1860–1922)

Роденият в Свищов Димитър Иванов Гешов принадлежи към една от генеалогичните линии на големия род Гешови, дал на България търговци, борци за църковно-национална свобода, дипломати, лекари, министри.

Димитър е второто от общо шестте деца на Иван Д. Гешов от Карлово и Луксангра Пишмишева от Свищов. Баща му, който традиционно за рода се занимава с търговия първоначално в Търново, а после в Пловдив, умира през 1865 г., когато Димитър е едва петгодишен.

Като ученик в Пловдив и Свищов малкият Гешов участва в тайни патриотически дружества и проявява склонност към военната служба. Две черти от детството му ще го съпътстват винаги – пословичната скромност и склонността към самовглъбяване. Затова често е наричан „упоритият мълчаливец“.

Седемнадесетгодишният Гешов е очевиден на Руско-турската война (1877–1878) и в края ѝ настоява пред майка си да учи във военно училище в Русия. След Освобождението руското правителство назначава в Свищов генерал-губернатор. В администрацията заедно с Георги Вазов и Алеко Константинов като писар е нает и Димитър Гешов. Вицегубернаторът Марко Балабанов успява да издейства от руското правителство няколко младежи да постъпят в Одеското военно училище и мечтата на Димитър Гешов се сбъдва.

Две години по-късно той завършва пехотното военно училище в Одеса и е произведен в първи офицерски чин – подпоручик. След завръщането си в България постъпва на служба в 11-а пехотна орханийска дружина.

В Сръбско-българската война (1885) е ротен командир в 3-ти пехотен бдински полк. При мобилизацията частта му получава задача да охранява границата с Османската империя и заминава за Дупница. При избухването на войната ротата на поручик Д. Гешов се намира на границата при Бараклии, до Валангово. При изтеглянето си тя е спряна при Брезник и включена в състава на новосформирания отряд на капитан Стефан Кисов. Брезнишкият отряд води ожесточени сражения със сръбската Моравска дивизия и успява да я задържи. При настъплението за овладяване на Пирот е назначен за командир на дружина в 3-ти пехотен бдински полк.

През 1900 г. майор Д. Гешов (от август 1889) е назначен на служба във Военното министерство на войната като помощник-главен ревизор. Чиновническата работа не е по вкуса му и по собствено желание се връща във войската – последователно е командир

Генерал-лейтенант Д. Гешов, 1920 г.

на 3-ти пехотен резервен полк, 4-ти пехотен плевенски полк, началник на 1-ва бригада от 2-ра пехотна тракийска дивизия. През май 1902 г. е произведен в чин полковник.

На този пост го заварва и Първата балканска война (1912–1913). Дивизията е разделена на две части, като 1-ва и 3-та бригада образуват ядрото на Родопския отряд, а 2-ра бригада е основата на Хасковския отряд. Родопският отряд обезопасява източния фланг на 7-а рилска дивизия при настъплението ѝ на юг

Полковник Д. Гешов пред състава на 2-ра тракийска дивизия, есента на 1912 г.

и през октомври завладява Дъовлен с цялата Тъмръшка област, завзема прохода Прегела, овладява Пашмакли и околните села, Неврокоп и Сяр. След падането на Солун Родопският отряд се съсредоточава за настъпление на изток, към Ксанти и Пюмюрджина. Частите на дивизията отбиват турското контранастъпление към Голям Палас и Смилян.

През месец декември 1912 г. полковник Д. Гешов е назначен за началник на 2-ра пехотна тракийска дивизия. В очакване на османската контраофанзива след примирието, за опазване на тила на трите армии в средата на декември 1912 г. е създадена Четвърта армия, в чийто състав влиза 2-ра пехотна дивизия.

По време на Втората балканска война (1913) на армията е възложена задачата да прочисти района на юг от Радовиш и Щип до Вардар и Брегалница. Части на армията се насочват в две колони – едната от Радовиш към Конската планина за Градец, а другата към Криволак. При Криволак се завързва кръвопролитно сражение между сръбските и българските части. Три денонощия продължават боевете, в които сръбската Тимошка дивизия е сразена.

Полковник Д. Гешов телеграфира до командващия Четвърта армия генерал-майор Стилиян Ковачев: „Днес към три часа след падне, след три денонощия непрекъснат бой, дивизията разби и разпръсна Тимошката дивизия и завзе укрепената ѝ позиция. Има много трофеи и голямо число пленници...“

Сръбската 3-та армия е застрашена от обход. Поради тежките загуби Тракийската дивизия не продължава настъплението към Велес. След тази победа Димитър Гешов е произведен в чин генерал-майор (юни 1913) и получава заповед да поведе дивизията си към Кочани. При Плачковица планина българските части влизат в тежко сражение със

сръбския противник, след което съединяват силите си със 7-а пехотна рилска дивизия на генерал-майор Георги Тодоров и заедно с нея се сражават при Калиманци.

След демобилизацията генералът се установява в Пловдив. През 1915 г. той едва не загива, претърпявайки катастрофа. Файтонът му се преобръща и го затиска почти смъртоносно. Спасен е от преминаващи граждани.

В Първата световна война (1915–1918) с 2-ра пехотна тракийска дивизия генералът воюва срещу френски и английски части на Македонския фронт при Криволак, Доуран и Фурка. През декември 1916 г. генерал-майор Д. Гешов е назначен за командващ Първа армия. На Битолския фронт тя отстоява българските позиции при Доуран и река Вардар. През 1918 г. в боевете при Яребична части от армията на генерал-лейтенант Гешов (от май 1917) понесат поражение. То има повече пропаганден (за противника), отколкото стратегически характер. Въпреки последвалото съсредоточаване на значителен брой български войски, за да се осъществи контраудар, генералът отказва да го предприеме, и така предотвратява жертвите, които дивизията неминуемо ще понесе. Това негово решение е причина висшето командване да го отстрани и да назначи на негово място генерал-майор Стефан Нерезов.

Писателят Ненчо Илиев, който служи в Първа армия, пише с възхищение: „С широко чело, по което се очертаваха хоризонтални бразди, със сини пронизателни очи, които гледат със спокойствието на си-

Генерал-майор Д. Гешов, генерал-лейтенант Н. Жеков и генерал-майор Вл. Вазов, с. Фурка, есента на 1916 г.

Генерал-лейтенант Д. Гешов и генерал-майор Вл. Вазов пред редиците на 33-ти свищовски полк, Доуран, юни 1917 г.

ньо небе, физиономията на генерал Гешов имаше по-скоро характерните очертания на един учен, отколкото на един военен... Подчинените му чувстваха, че този мъчаливец е един скромен и благ човек, един добър българин, който не обича да позира и да шуми около себе си, но проявява жив интерес и грижа за подчинените си. Когато трябваше, той не скъпеше кожата си и се излагаше наравно с тях на опасността, поради което и подчинените му го смятаха за свой близък и му изразяваха тази любов съвсем просто и сърдечно, като го наричаха помежду си „дядо Гешов“.

Генерал-лейтенант Гешов напуска бойното поле. Назначен е за началник на Моравската военноинспекционна област, а по-късно – за Инспектор на Погранични войски.

На 1 юли 1919 г. е произведен в чин генерал от пехотата. В края на същата година е уволнен и зачислен в запаса след повече от 40 години вярна служба.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ПАНТЕЛЕЙ КИСЕЛОВ (1863–1927)

Пантелей Георгиев Киселов е роден в Свищов в богат и известен род. Баща му Георги Киселов е едър търговец и поддържа делови отношения с Румънското княжество и Австро-Унгария. В тази среда на богатство, висока образованост и култура се раждат четири момчета и две момичета, от които Пантелей е трето дете.

Върху характера му оказват влияние събитията преди Освобождението и стъпването на руските войски на българска земя. Особено голямо влияние върху П. Киселов има домашният учител Георги Боров, пламенен патриот, чиито разкази за османското владичество се запечатват в съзнанието на юношата. Завършва класното училище в родния си град, а след това през 1883 г. – Военното на Н. В. училище. Зачислен е в 15-а пехотна ломска дружина, квартируваща в Свищов. Взема участие в Сръбско-българската война (1885) като ротен командир при защитата на Видинската крепост. Силно впечатление у него остава капитан Атанас Узунов, защитникът на Видин. Месеци след приключването на войната подпоручик П. Киселов е повишен в звание поручик (1886), а две години по-късно – в чин капитан. През последното десетилетие на XIX в. той служи като ротен командир, командир на Свищовския граничен участък, а от 1899 г. е дружинен командир в 8-и пехотен приморски полк. През същата година е произведен в чин майор.

На 1 януари 1904 г. е произведен в чин подполковник и назначен за комендант на София. През 1908 г. е изпратен на едногодишен практически стаж в 82-ри пехотен полк, квартируващ в гр. Монжи, Франция. След завръщането си е назначен за командир на 5-и пехотен дунавски полк. От март 1912 г. полковник П. Киселов (1910) е командир на 8-и пехотен приморски полк.

По време на Първата балканска война (1912–1913) неговият полк влиза в състава на 4-та пехотна преславска дивизия от Трета армия.

Полковник П. Киселов, 1910 г.

На 9 октомври частта на полковник П. Киселов, която е в авангарда на дивизията, настъпва по посока на селата Вайсал и Селиолу. Ротите на полка достигат на 300–400 крачки от турските позиции. Отчитайки тяхната обърканост, той дава сигнал за атака. Войниците с вик „ура!“ тръгват „на нож!“ и противникът отстъпва.

След тази първа победа полкът на полковник Киселов продължава към Бунархисар – Люлебургаз, настъпвайки в първата линия на бойния ред от двете страни на пътя за Караагач. Приморци попадат под силния артилерийски и пехотен огън. За кратко време полкът понася тежки жертви, сред които и голяма част от командния състав. Полковник Киселов участва в боя рамо до рамо с войниците си. Игването на 3-та бригада на дивизията довежда до обрат в боя. В последвалото настъпление полкът е на левия фланг на 4-та дивизия, оголен след оттеглянето на 5-а дивизия.

Във Втората балканска война (1913) 8-и пехотен приморски полк води тежки сражения срещу сърбите на Калиманската позиция.

През септември 1913 г. е назначен за началник на 2-ра бригада от 4-та пехотна преславска дивизия, а следващата година поема командването на дивизията.

В Първата световна война (1915–1918) тя е в състава на Трета армия. Четвърта дивизия не участва в бойни действия до есента на 1916 г., когато започва овладяването на силната Тутраканска крепост. Командващият Трета армия генерал-лейтенант Стефан Тошев възлага командването на операцията на генерал-майор (януари 1916) Пантелей Киселов.

Походът към града започва на 2 септември. Според обичая си Киселов излиза напред, за да изпрати лично заминаващите за фронта свои войници и да получи непосредствено впечатление за духа им. Още същия ден дивизията стига само на 2–3 км от първата отбранителна линия. Командващият Трета армия генерал-лейтенант Ст. Тошев възлага командването на операцията по превземането на Тутракан на генерал-майор П. Киселов, вярвайки, че той ще извърши най-доброто, което може да се предприеме. На него са подчинени четири пехотни полка от 4-а дивизия, два пехотни полка от 1-ва дивизия и германски отряд, състоящ се от три роты пехота, три батареи и три ескадрона. В навечерието на събитието в писмо, адресирано до жена си, П. Киселов споделя: „Утре се решава моята съдба“.

Полковник П. Киселов след Калиманци, 1913 г.

Рано сутринта на 5 септември българската артилерия открива огън срещу фортовете и противниковите батареи и в 8 ч. генералът издава заповед за настъпление към крепостта. Към обяд 19-и полк, подсилен с две дружини от резерва, заема фортове 5 и 6, а 31-ви и 7-и пехотен полк след жестока борба овладяват фортове 7 и 8. След обяд падат и останалите.

Генерал-лейтенант П. Киселов, проявявайки мъдрост и самообладание, отлага ата-

ката на Втората отбранителна линия на крепостта за утрото на 6 септември и използва нощта за доближаване на пехотата и артилерията до подлежащите за атака пунктове.

Сутринта на 6 септември полковете се понасят с още по-голям устрем напред.

В телеграма до командващия Трета армия генерал-лейтенант Ст. Тошев, в 18.25 ч. на 6 септември 1916 г. генерал-майор П. Киселов докладва: „Днес, след дълъг бой, към 4 ч. след падне, противникът биде отблъснат от Втората отбранителна линия и нашите части влязоха в Тутракан. В наши ръце са всички укрепления... Числото на пленниците е още неизвестно, но то трябва да е голямо. Уплахата у противника е пълна. Държането на нашите войски през време на боевете беше достойно за удивление... Загубите на противника в убити са огромни...“

В равносметката влизат и две знамена, 120 оръдия, 400 офицери, между които трима бригадни началници и 28 000 войници и погофицери. Голямата победа е шеметна. Всяко подобно дело може да замае главата, но генерал-майор П. Киселов си остава все същият скромнен военачалник. Той знае, че заслугата за този гръмовен успех се дължи преди всичко на ония, чиито тела остават по фортовете, на техните другари-войници и на началниците им, които с храбростта си записват поредната страница слава.

Генерал-майор П. Киселов поздравява войските след победата при Тутракан, 1916 г.

За действията на българската войска известният немски военен специалист Фриц Ортлиеп казва: „Атаката на Тутракан... беше едно бързо и завършено решение за превземане на една силна крепост... само в няколко дни, един план, който изискваше най-високи качества от командирите и частите... Тъй като съществуваше гаранцията, че само при една атака с изненада може да се превземе Тутракан – най-важната входна виза на Добруджа – преди пристигането на руските войски, налагаше се изоставането на всички трудни и нуждаещи се от време приготовления за едно планомерно настъпление... Ръководството на атаката, делата и разпорежданията на началниците, волята за победа и издръжливостта на частите – всичко това беше отлично.“

След овладяването на Тутраканската крепост 4-та пехотна дивизия завзема цяла

Добруджа, изтласквайки румънците на север от река Серет.

През август 1917 г. Пантелей Киселов е повишен в чин генерал-лейтенант. Четвърта пехотна дивизия е прехвърлена на Македонския фронт и заема позиция при завоя на река Черна, източно от Битоля. До края на войната тя води успешни отбранителни боеве с противника и след пробива при Добро поле през септември 1918 г. се изтегля към България.

След демобилизацията на армията генерал-лейтенант П. Киселов е назначен за началник на 3-та военноинспекционна област в Русе.

През 1919 г. е повишен в най-високото звание – генерал от пехотата и се уволнява от армията.

Офицерите от Русенския гарнизон организират вечеря във Военния клуб, за да изпратят генерала, водил ги по бойните полета. След края ѝ, под звуците на военна музика те го съпровождат до дома му. „Редят се оратори, много патетични слова се казваха и не на един изпращач очите са замъглени от сълзи – си спомня запасният генерал Васил Попов. Представителната, тежка, аристократична по дух фигура на генерала не издава никакво вълнение, нито един мускул по лицето му не трепва... С един мълчалив поклон той изрази сърдечната си благодарност и се оттегли в дома си...“

Генерал от пехотата
П. Киселов, 1920 г.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА СТЕФАН НЕРЕЗОВ (1867–1925)

Стефан Михайлов Нерезов е роден в малкия балкански град Севлиево. Завършва първата в българските земи пълна гимназия – Главното мъжко класно училище в Габрово, известно като Априловска гимназия. Записва се доброволец в Ученическия легион и участва в Сръбско-българската война (1885).

През 1888 г. завършва Военното на Н. В. училище и получава първото си назначение в 4-ти артилерийски полк, в който служи до 1891 г. Вече с чин поручик (януари 1892) постъпва в Генералщабната академия в Торино, Италия. След завръщането си в България през 1896 г. за кратко служи в 4-ти артилерийски полк като младши адютант, а от следващата година е офицер за поръчки към Щаба на армията.

През 1898 г. капитан Ст. Нерезов (август 1897) е назначен за младши адютант в 3-та пехотна балканска дивизия. На тази длъжност той престоява само една година и от месец януари 1899 г. е преведен в Щаба на армията, а от 22 май същата година е назначен за старши адютант на 2-ра бригада от 6-а пехотна бдинска дивизия, а по-късно е инспектор на класовете във Военното на Н. В. училище. На тази длъжност остава до март 1902 г., когато е назначен за ротен командир в 14-и пехотен македонски полк.

През 1903 г., вече майор (януари 1903), постъпва в свитата на княз Фердинанд I, а две години по-късно е назначен за дружинен командир в 1-ви пехотен софийски полк и едновременно с това е комендант на Двореца. От този период датират и близките му отношения с княза. От януари 1908 г. подполковник Ст. Нерезов (1906) е назначен за началник на Оперативна секция в Щаба на армията, а по-късно става командир на 8-и пехотен приморски полк. През януари 1911 г. е повишен в чин полковник и назначен за началник на Оперативно отделение.

Подполковник Ст. Нерезов, 1910 г.

В началото на войната началник-щабът на Действащата армия генерал-майор Иван Фичев получава сведения за съсредоточване на значителни противникови войски към Димотика и Кърджали и се обръща към полковник Ст. Нерезов за мнение дали да отмени заповедта си за настъпление. Последният заема твърда позиция: „Аз съм убеден, – казва той – че главните им сили са срещу нас, и благодарение на високия дух на нашата армия ние ще победим. Отстъплението ще бъде гибелно за България, такава заповед аз не мога и няма да предам.“

Полковник Ст. Нерезов подкрепя идеята за превземането на Огрин в началото на войната, каквото е и желанието на генерал-лейтенант Никола Иванов, командващ Втората армия. В началото на ноември 1912 г. царят изпраща Ст. Нерезов заедно с помощник-главнокомандващия генерал-лейтенант Михаил Савов на Чаталджанската позиция, за да се ускорят действията. Въпреки несъгласието на генерал-майор Ив. Фичев, на 4 ноември 1912 г. е заповядана атака, прекратена още на следващия ден. Генерал-лейтенант М. Савов и полк. Ст. Нерезов напускат полесражението и се връщат в Лозенград, а началник-щабът на армията понася вината за неуспешния край.

Полковник Ст. Нерезов
с генералите Д. Агура и М. Савов, 1912 г.

След оттеглянето на царя и заминаването му за София той възлага командването на войската на помощник-главнокомандващия генерал-лейтенант М. Савов. Полковник Ст. Нерезов реално изпълнява функциите на началник-щаб на Действащата армия предвид обтегнатите отношения между генералите Фичев и Савов. Техните несъгласия продължават и по въпроса за нарушенията на договора от страна на съюзниците на България. Полковник Ст. Нерезов подкрепя мнението на помощник-главнокомандващия за настъпление срещу тях противно на препоръките на генерал-майор Ив. Фичев за мирни решения.

През март 1914 г. Ст. Нерезов е назначен за командир на 2-ра бригада от 9-а пехотна плевенска дивизия, а след това става началник на дивизията. В началото на август 1915 г. е повишен в чин генерал-майор. Дивизията е в състава на Първа армия и атакува решително сърбите при Балта Бериловци – проход Свети Никола – Писана бука – Чипровски проход и участва в овладяването на Ниш, достигайки до Прищина. След като по заповед на германското командване българското настъпление е спряно на сръбско-гръцката граница, българската армия създава силна отбранителна позиция при Доиран срещу настъпващите сили на

Генерал-майор Ст. Нерезов, 1915 г.

Антантата. През позиционния период на Първата световна война, на Южния фронт, в района на Дойран се водят тежки и кръвопролитни сражения, които започват през август 1916 г., когато срещу позицията настъпват три френски колониални дивизии и една английска с 45 000 души личен състав и 400 оръдия. Срещу тях са само част от силите на 9-а пехотна плевенска дивизия и 2-ра пехотна тракийска дивизия. Съглашенските войски са принудени да отстъпят на изходните си позиции с големи загуби.

Генерал-майор Ст. Нерезов и генерал-майор Д. Гешов заедно с немски офицери, Дойран, 1916 г.

Английският премиер Лойд Джордж пише по-късно: „В никоя война англичаните не са давали наведнъж толкова много жертви, както при Дойран“.

В памет на сражението един от предните пунктове на позицията е наречен на името на генерал Ст. Нерезов.

От началото на декември 1916 г. генерал-майор Ст. Нерезов заема поста командващ Трета армия, разположена на позиции от езеро Ташавлу до село Бонасчик. След отбиване на противниковите атаки, армията продължава настъпление до пълното прочистване на Добруджа от вражески войски. През август 1917 г. е повишен в чин генерал-лейтенант. От декември 1917 до юли 1918 е началник на Моравската военноинспекционна област. През този период замива с делегация да преговаря за построяването на мост на река Дунав, а през месец май 1918 г. е във военната делегация при сключването на Букурещкия мирен договор. От 30 юли същата

Генерал-майор Ст. Нерезов командващ Трета армия с офицери от 6 конен полк, Северна Добруджа, май 1917 г.

година поема командването на Първа армия.

След края на войната е командант на столицата и началник на 1-ва военноинспекционна област. От 6 декември същата година става Инспектор на пехотата. От ноември 1919 до септември 1920 г. е началник на Щаба на армията. Има нерадостната съдба да бъде начело на армията във време, когато влизат в сила военните клаузи на Ньойския мирен договор. Предприети са законодателни мерки за демобилизация и реорганизация на армията. Генерал-лейтенант Ст.

Генерал-лейтенант Ст. Нерезов, Букурещ, 1918 г.

Нерезов полага усилия и за намирането на подходящ вариант за следвоенното устройство на армията и за укриването на въоръжението ѝ.

Със заповед от септември 1920 г. е повишен в чин генерал от пехотата и уволнен от служба. Зачислен е в запаса и избран за председател на Съюза на запасните офицери. На 16 април 1925 г. става жертва на атентата в църквата „Св. Неделя“.

Генералът от пехотата Ст. Нерезов е автор на: „Ръководство по гимнастика“ (1892), „Пропуснатите случаи 1912–1913, 1915–1918“ (ръкопис) и статии във военния печат.

ЦАР БОРИС III (1918–1943)

Борис княз Търновски¹, херцог Саксонски и принц Сакскобургготски е роден на 18 януари 1894 г. в София. С раждането си е зачислен в списъците на 6-и пехотен търновски полк с чин подпоручик. Декориран е с първа и четвърта степен на военния орден „За храброст“ и колието на орден „Свети Александър“. В духа на европейските традиции престолонаследникът поема шефство над 4-ти пехотен плевенски полк, 4-ти конен полк и 3-ти артилерийски полк. На 2 февруари 1896 г. лично от Екзарх Йосиф I приема източноправославната вяра, а негов кръстник е руският император.

Княз Борис завършва гимназиално образование през 1911 г. в Дворцовата гимназия и сред неговите дванадесет преподаватели е министърът на народното просвещение. През януари 1912 г. той навършва пълнолетие и подписва специален клетвен лист за встъпване в редовете

на българската войска: „Обещавам се и се кълна в името на Всемогущия Бог, че аз, който встъпвам в редовете на войската на Българското царство, ще служавам честно и верно на Царя и Отечеството и няма да пожая живота си, както в мирно време за запазване на реда и законите на страната, тъй и във време на война против враговете на моето Отечество. В свидетелство на което целувам кръста и гумите на Светото Евангелие. Амин.“

По повод пълнолетието на княза той е произведен в чин капитан, назначен е за ротен командир на 1-ва рота от 6-и пехотен търновски полк и получава колието на най-високия орден на

Цар Борис III като генерал от пехотата, 1928 г.

Княз Борис с началник-щаба на Втора армия полковник Н. Жеков, април 1912 г.

¹ Текстът проследява повишаването му във военен чин и няма претенции да изчерпи темата „Цар Борис III“.

Царство България „Св. Св. Равноапостоли Кирил и Методий“. Зачислен е към завършващия през 1912 г. випуск на Военното на Н. В. училище. Заради това, а и защото в тази година се навършват 25 години от възшествието на цар Фердинанд I, 32-ри випуск е наречен „царски“.

В Балканските войни (1912–1913) престолонаследникът участва като офицер за свръзка при Щаба на Действащата армия.

На 4 януари 1915 г. в присъствието на гържавния глава, тържествено е открита първата учебна година на Военната академия на Царство България. През есента поради включването на България в Първата световна война (1915–1918) академията временно прекратява дейността си. Престолонаследникът заминава на фронта като офицер за поръчки при главнокомандващия генерал-майор Никола Жеков.

На 14 октомври 1915 г. участва в боя на 3-та пехотна дивизия във Вранско. След превземането на Кавадарци, главнокомандващият възлага на престолонаследника да отнесе на началника на 2-ра пехотна тракийска дивизия тайната заповед за атакуване на англо-френските войски, укрепени се по височините южно от с. Костурно. Цяло денонощие той си пробива път през неразчистените още от неприятеля местности и пристига в Струмица, където предава заповедта.

На 14 януари 1916 г. за бойно отличие по предложение на генерал-майор Н. Жеков цар Фердинанд I произвежда престолонаследника княз Борис Търновски в чин майор. „Престолонаследникът – се казва в мотивите – винаги се явяваше на най-опасния пункт, гдето проучваше положението и ми изпращаше обосновани на правилно схващане обстановката донесения, които за мене бяха най-ценните и върху тях предимно правех своите разпореждания, напълно спокоен и с най-твърда вяра в успеха...“

Княз Борис с офицери от 8-а пехотна дивизия завоя на Черна, 1916 г.

През март 1917 г. на гарата в Браила князът се намира в специалния влак на главнокомандувачия. В това време внезапно се появяват руски самолети и започват да хвърлят бомби. Началникът на влака незабавно дава нареждане за изтегляне на влака вън от района на гарата, но княз Борис заповядва да бъде върнат обратно: „Какво ще помислят войниците за нас, щом бягаме от самолетните бомби!... Както войниците стоят твърдо на своите позиции, така и ние ще останем на мястото си!“

От 21 септември до 1 ноември 1917 г. престолонаследникът взема участие в операциите на Трета армия срещу Румъния. В своите мемоари генерал-полковник Ерих Лудендорф пише: „Престолонаследникът Княз Борис ...е една войнишка и надхвърляща възрастта си зряла личност. Той има ясен поглед за военните необходимости. Военните власти в България, пък и аз самият съм преговарял на граго сърце с него.“

На 3 октомври 1918 г. Цар Фердинанд I го произвежда в чин генерал-майор и се отказва от престола в негова полза.

След примирието войските, намиращи се на запад от скопския меридиан, остават в заложеност. Сред тях са Софийската и Преславската дивизия.

Когато на 17 ноември 1918 г. малка част от 1-ва пехотна софийска дивизия се завръща, на гарата е посрещната от царя с думите: „Достойни българи! От страна на България, от страна на всички български сърца дойдох аз да ви кажа „добре дошли“ и да ви уверя, че днес няма честен българин, който да не иска да стисне юнашката ви десница и да приветства от сърце тия, които с велико себеотрицание носиха тежкия кръст за свободата на своя брат и изпиха горчивата чаша, за да спасят България. Юнаци! Вие докрай изпълните дълга си. С високо дигнати чела идете сега сред вашите близки; те ви чакат с трепетни сърца. Бог вижда, че вие честно служите на свящото дело за родната свобода. За вас, за щастието на България, ура!“ Гръмко „ура“ изпраща думите му.

През 1928 г. се навършват 10 години от възкачването на Борис III на българския престол. На 10 октомври с. г. Академичният съвет на Военната академия се обръща към царя „да благоволи да приеме диплом за завършване на курса на Академията“. От името на българската армия военният министър връчва на Негово величество златна звезда като израз на предаността на войската към нейния главнокомандващ и му поднася пагоните на генерал от пехотата.

В средата на 20-те години на ХХ в. цар Борис III връчва бойни знамена на Военното на Н. В. училище¹ и на някои от конните полкове. Името му остава в историята с новите

¹ За участието си в детронаторския преврат през 1886 г. бойното знаме на училището е изгорено и едва през 1925 г. получава ново.

бойни знамена, които полковете получават през 1937 г. (и следващите няколко години), като символ на възраждащата се след Ньой българска армия. След Солунското споразумение от 1938 г. царят подкрепя активно започналото превъоръжаване, увеличаване и организационно преструктуриране на армията.

През 1940 г., благодарение на политическите и дипломатически усилия на правителството и най-вече на стратегията на царя за разумна ревизия на Ньойския договор, Южна Добруджа е върната на България. Запазването

на областта след войната показва далновидността на твърдо отстояваната позиция на Борис III за възстановяване само на границата от 1912 г. Въпреки настроеността за арбитраж и множеството упреци. В манифеста си от 21 септември 1940 г. Борис III казва:

„Ние дълго чакахме този час. Чакаме го с воля, напрегнати към бъдещето, и с непоколебима вяра в тържеството на правдата. Нашите мирни усилия и нашето бдително търпение са възнаградени. Добруджа е пак наша.“ Към полковете, навлизащи в Южна Добруджа, той се обръща с думите: „Вам се падна щастието мирно да настъпите през старите бойни полета, по следите на вашите бащи, които покриха българските знамена с безсмъртна слава... Не забравяйте – Добруджа е наша не само защото беше откъсната от нас. Тя е двойно по-наша, защото

бе обляна с българска кръв и пази спомена за беззаветно храбрите дивизии при Тутракан и Добрич и величавите действия на нашата конница по Добруджанската равнина.“

След започване на Втората световна война (1939–1945) България запазва неутралитет. На военнополитическия консултант на американското правителство полк. Уилям Донован, който упреква България, че държи ключа на положението в Югоизточна Европа, цар Борис

Цар Борис III връчва новите знамена на полковете, София, 1937 г.

Цар Борис III вписва престолонаследника княз Симеон Търновски в редовете на българската армия, 1938 г.

III отговаря: „Вярно е, че ние сме ключ, обаче моя ключ не го държим ние.“ Сложни политически и икономически причини довеждат до влизането на страната в Трестранния пакт на 1 март 1941 г. Хитлер осведомява Мусолини, че няма сила на света, която да го спре да изгони англичаните от Гърция и така или иначе ще марширува през българската територия. Военният министър генерал-лейтенант Теодоси Даскалов препоръчва благоразумие: „По-добре да минат като приятели, отколкото като неприятели. Нито можем да ги спрем в изпълнението на техните планове, нито ще имаме полза от едно противодействие, нито пък ще ни помогне някой.“

За кратко мечтата за обединена България става реалност – на страната е предоставен контролът над източния дял на Вардарска Македония, Западните покрайнини, източните части от Егейска Македония и по-голямата част от Западна Тракия, в които навлизат части на българската армия. Започва възстановяване на българските национални институции в областите. Инвестирани са 38 млрд лв. за заличаване на разрушеното от войната, за строителство на нови пътища, сгради, училища. Възстановява се богослужението на български език за българите в Македония, създава се Скопският университет – първият университет в Македония. За втори път след Южна Добруджа цар Борис III е наречен „Обединител“.

С мълчаливото съгласие на царя през декември 1941 г. е обявена „символична война“ на САЩ и Великобритания, която скоро престава да бъде такава. Над части от страната вражеските самолети изсипват стотици тонове бомби и загиват хиляди невинни хора.

В хода на войната царят устоява пред искането на Хитлер за изпращане на български войски на Източния фронт. През 1943 г. след поражението на немските войски при Сталинград и Курската дъга и излизането на Италия от конфликта, повратът във войната е очевиден. В този момент, когато политиката на страната се нуждае от промяна, на 28 август 1943 г. цар Борис III умира.

Военен парад на Гергьов ден, 1940 г.

Цар Борис III сред населението, Южна Добруджа, 1940 г.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ИВАН ВЪЛКОВ (1875–1962)

Роден в Казанлък, Иван Вълков израства в семейство на преселници от Македония. Баща му – Вълко Петков Юркеков, е търговец на коне. След боевете при Стара Загора по време на Руско-турската война (1877–1878) заедно с жена си Тодора бяга с отстъпващите руски войски. По пътя Иван се разболява тежко и едва не умира. След Освобождението на България през 1878 г. семейството се завръща в родния Казанлък, където заварва къщата си полуразрушена и разграбена. Бащата се захваща с нова дейност – търговия на вълна, за да изхрани и изучи децата си – освен Иван има още шест деца – две момичета и четири момчета. Докато учи в родния си град, Иван помага в търговията на баща си. Любознателността му го отвежда във Военното на Н. В. училище.

Тъй като е малък, не приемат документите му, но упоритостта му надделява. Явява се на изпитите и блестящото представяне и отличният успех наклоняват везната – Иван Вълков е приет в училището.

През 1896 г. е произведен в първи офицерски чин – подпоручик, и е назначен в 6-и артилерийски полк. Четири години по-късно вече е поручик и заминава да учи в Артилерийската военна академия, а впоследствие и в Геодезичния отдел на Николаевската генералщабна академия в Санкт Петербург, която завършва през 1909 г.

След като завършва академията с отличие, капитан (от януари 1905) Иван Вълков се завръща в България.

В годините до Първата балканска война майор Ив. Вълков (май 1911) е преподавател във Военното на Н. В. училище по артилерийско изкуство и геодезия.

При избухването на Първата балканска война (1912–1913) майор Ив. Вълков е зачислен в щаба на Втора армия с командващ генерал-лейтенант Никола Иванов. Армията сломява съпротивата на турските войски и напълно обкръжава Одрин, блокира корпуса на Шукри паша и прекъсва връзката му с турското командване. Обсадата на крепостта е разделена естествено от реките Марица, Тунджа и Арда на четири сектора – Източен, Южен, Западен и Северозападен. Най-тежка и отговорна е задачата на Източния сектор (най-близкия до града), защото тук трябва да се подготви и извърши пробивът на фронтовата линия и овладяването на Одринската крепост. За началник-щаб на Източния сектор е назначен майор Ив. Вълков. Той разработва инструкции за използване на артилерийските огньовете, които частите на Втора армия успешно прилагат при атаката на крепостта на 11–13 март 1913 г.

След края на Втората балканска война (1913) майор ИВ. Вълков продължава преподавателската си дейност във Военното на Н. В. училище (1913–1915).

В навечерието на влизането на България в Първата световна война (1915–1918) през май 1915 г. е произведен в чин подполковник. Скоро е назначен за временен началник на Оперативно отделение при щаба на Втора армия. По-късно е командир на 44-ти пехотен полк, а през 1917 г. – първоначално е началник-щаб на 7-а пехотна рилска дивизия, а по-късно – на

Подполковник ИВ. Вълков с командващия Втора армия генерал-лейтенант Г. Тодоров, октомври 1915 г.

10-а пехотна беломорска дивизия. Същата година Иван Вълков е повишен в чин полковник.

След войната той е директор на Картографския институт (1919–1923) и преподавател по геодезически науки в Софийския университет и във Военната академия.

Полковник ИВ. Вълков е един от създателите на Военния съюз (1919), а от 1920 до 1928 г. и негов председател. Участва в подготовката и извършването на деветоюнския преврат през 1923 г. и след него е назначен за министър на войната в двете правителства на Александър Цанков и в двата кабинета на Андрей Ляпчев (до януари 1929). През юли 1923 г. Иван Вълков е повишен в звание генерал-майор, а през 1925 г. в чин генерал-лейтенант.

На черния 16 април 1925 г. е извършен един от най-злокобните атентати в историята. В ранния следобед от дома на покойния запасен генерал Константин Георгиев тръгва траурна процесия към църквата „Св. Неделя“, където трябва да се извърши опелото. Катафалката е ескортирана от семейството на генерала, членовете на Министерския съвет, депутати, офицери и граждани. Генерал Вълков също присъства на опелото. Поради голямото множество митрополит Стефан нарежда ковчегът да бъде изместен по-напред от централната колона. Заедно с него се преместват и официалните лица. Това спасява живота на министрите при последвалия атентат. Когато митрополит Стефан чете молитвата убийствен взрив разтърсва Божия храм. Секунди след експлозията се чуват и писъците на оцелелите. Паднал по очи и засипан целият от парчета тухли и вар, генерал-лейтенант ИВ. Вълков е ранен в главата, но успява да се изправи и да си проправи път към изхода, спасявайки живота на една жена. Отърсвайки се от случилото се, той веднага дава нареждания за спасяване

на ранените и разчистване на развалините. Заедно с началника на столичния гарнизон генерал-майор В. Лазаров въпреки тежкото си състояние организира блокирането на изходите на столицата.

През октомври 1925 г. генерал-лейтенант Ив. Вълков е във водовъртежа на нова критична ситуация. Гръцките войски нахлуват в българска територия, в района на Петрич. Генералът заповядва да не се предприемат военни действия и да не се отговаря на огъня. Едновременно с това Обществото на народите е призовано да се намеси, за да спре гръцката агресия. Гърция е призната за виновна и задължена да се изтегли незабавно, като заплати обезщетение на България за жертвите и нанесените разрушения. В този безспорен успех на българската дипломация немалка роля има и Иван Вълков.

През мандата му като военен министър по негово предложение са приети няколко закона – Закон за признаване на Военното училище за висше специално учебно заведение, Закон за военните лица, Закон за подпомагане на пострадалите от войните (определен от Обществото на народите като образец за държавническо отношение към пострадалите от войните). През 1928 г. е утвърден първият след войната план за военновременно развърщане на армията. През май 1928 г. военният министър Иван Вълков е повишен в най-високото звание в армията – генерал от пехотата.

Генералът с право може да бъде наречен създател на българския военнопromишлен комплекс. През 1925 г. благодарение на активните му действия в родния му Казанлък са преместени част от управлението на военната фабрика и няколко от най-важните работилници. С негова заповед през 1926 г. Държавната военна фабрика получава статут на самостоятелно звено с ранг на отдел в Министерството на войната. Окончателното преместване от Софийския арсенал приключва в края на 1927 г.

Иван Вълков често е обвиняван в покровителстване на крилото на Иван Михайлов при разрастващите се кървави междуособици във Вътрешната македонска революционна организация. Това, както и вътрешните борби сред управляващите среди и изобличителната критика на министъра на външните работи и изповеданията Атанас Буров срещу Вълков принуждават цар Борис III да го освободи от министерския пост. Генералът е командирован като пълномощен

Генерал-лейтенант Ив. Вълков с цар Борис III и министър-председателя Ал. Цанков и др., 1925 г.

министър в Италия (1929–1934). Наред с другите си важни задачи е натоварен и с подготовката на сватбата на цар Борис III с принцеса Джованна Савойска.

На 19 май 1934 г. генерал Ив. Вълков е уволнен от армията, а през 1940 г. се кандидатира за депутат от родния Казанлък, но губи изборите и окончателно се оттегля от общественно-политическия живот.

След преврата на 9 септември 1944 г. генерал Ив. Вълков е подведен под отговорност за събитията от 1925 г. и въпреки че успява да се укрие за известно време, през юни 1946 г. е арестуван в Пловдив. От началото на декември е настанен в лагер „Поручик Геново“ (Заград) за срок от 6 месеца. През май 1948 г. ген. Вълков е възворен в лагер „Ножарово“, а по-късно и в „Белене“. В последния лагер прекарва 8 години и е един от най-възрастните – на 75 години. През декември 1953 г. срещу него се образува ново следствено дело и е преведен в ареста на Софийския затвор, където остава до произнасяне на присъдата. През 1954 г. той е осъден на смърт чрез разстрел по процеса за „априлските събития“ от 1925 г. Пред комунистическия съд ген. Ив. Вълков се гържи достойно. С решение на Президиума на Народното събрание наказанието му е заменено с 20 години затвор, когато генералът е на 79 години. Изпратен е в затвора в Пазарджик и е настанен в единична килия с още четирима офицери – генералите Кирил Станчев и Димитър Мустаков, полковник Тодор Тошев и подполковник Цв. Димитров. С отслабнало зрение, генерал Ив. Вълков продължава да чете книгите, които гъщеря му носи, макар и с лупа.

Генералът е автор на няколко книги, сред които: „Военна топография“ (1911), „Военно-топографски бележки“ (1911), „Източният сектор при блокадата и атаката на Одринската крепост 1912–1913 г.“ (1913), „Военна топография. Ръководство за съкратен курс на Военното училище и ШЗО“ (1917).

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ВЕЛИЗАР ЛАЗАРОВ (1868–1941)

Велизар Манолов Лазаров е роден в София. Като съратник на Васил Левски баща му взема участие в подготовката за всеобщо въстание в пределите на българските територии. След избухването на Сръбско-българската война (1885), едва 17-годишен, В. Лазаров се записва в редовете на доброволческите легиони, с които участва във войната. В нея той открива своето призвание на военен. След края ѝ се завръща в София, завършва гимназия и се записва да учи във Военното на Н. В. училище. През май 1889 г. е произведен в чин подпоручик. В началото на новото столетие, вече капитан, (1899) е назначен за командир на рота в 1-ви пехотен софийски полк, а между 1905 и 1910 г. е ротен командир в Школата за запасни офицери и във Военното на Н. В. училище.

През 1912 г. избухва Първата балканска война (1912–1913), в която майор В. Лазаров (1910) е командир на дружина в 14-и пехотен македонски полк от състава на 7-а пехотна рилска дивизия. С него той се сражава при Царево село, Кочани, Радовиш и Балджа. След боевете при Айватово командващият турските войски в Солун се договаря с гръцките управляващи и им предава ключовете на града. Едва на 29 октомври се постига споразумение и освен ескадрон от 5-и конен полк (придаден към дивизията), влязъл два дни по-рано, в града се установяват части от 14-и пехотен полк и 7-и нескорострелен артилерийски полк. Те са разквартирувани в града. Скоро след това една дружина от полка е изпратена в Серес, а друга – в Лагадина. От месец април 1913 г. в Солун остава само 3-та дружина на полка с командир майор В. Лазаров. Разположена на квартири разпръснато, тя дава караул в различни точки на града. През цялото време гръцките военни части се стремят да се освободят от дружината.

Поручик Велизар Лазаров, 1892 г.

Както майор В. Лазаров пише години по-късно: „Всичките площади, на които произвеждаха учение нашите войници, ни се отнеха. Сръбските и гръцките офицери разменяха шапките си и презърнати ходеха по улиците или се возеха с файтони...”

Споровете между бившите съюзници довеждат до Втората балканска война (1913). Враждебното отношение се засилва още първите дни. По обяд на 17 юни 1913 г. майор В. Лазаров изпраща на гарата българския представител при Гръцката главна квартира

генерал-майор Христофор Хесапчиев, който заминава за България. На връщане от гарата Велизар Лазаров е обграден от гръцки войници, с насочени пушки. Водещият ги офицер го съветва да се върне назад и да се качи на влака. Но командирът на групата категорично отказва и бързо се прибира при щаба си, разположен в джамията „Св. София“. Скоро започва да получава сведения от своите подчинени, че улиците се изпълват с гръцка войска. Мирното население е уплашено, че случилото се в Мъгленско, Съботско, Енидже Вардарско и Негритско ще настигне и него. По обяд гръцки роти нападат българския караул пред нашата поща в Гранд хотел. Започват улични боеве, нападнати са домът на генерал-майор Хр. Хесапчиев и дори 5-а полска болница на дивизията. Генерал Каларис, началник на гръцката 2-ра дивизия, отправя ултиматум до майор В. Лазаров за един час групата му да предаде оръжието си и да напусне града. Майорът отказва с думите, че ще го използва срещу всеки, който се опита да му го отнеме. Дори отправя искане всички негови подчинени, задържани незаконно от гръцките войници, да бъдат освободени. Веднага, щом автомобилът на генерала, с който идва посланието му, си тръгва срещу щаба и околните сгради, в които са разположени български войници, се изсипва дъжд от куршуми и бомби.

„Гръцките картечници не прекъсваха своя огън. Те обсипваха и пронизваха къщите и сградите, където се намираха наши войници, а за да предизвикат паника, обстрелваха и тези къщи, в които жени, деца и мирни граждани, турци или евреи бяха се прибрали, за да спасят живота си... въздуха, който дишаха миришеше вече на човешка кръв и изгорели... Последните лъчи на слънцето отгавна се бяха скрили зад Олимп те си бяха взели последно „сбогом“ от шепата български войници, останали на позициите си...“

В 1 ч. след полунощ гърците правят последно предложение групата да предаде оръжието си. Получават отказ. Накрая се постига споразумение и командирът на групата В. Лазаров слага оръжие, срещу което получава уверението, че подчинените му ще бъдат заложници, а не пленници. Заедно с всички задържани българи от околните села, солунския български архимандрит Евлоги, свещеници и учители, те са отправени към пристанището. С два парахода – „Мариета Рали“ и „Екатерина“ достигат до Пирея, откъдето групата с влак потегля за крепостта Паламиди в гръцкия град Нафплион, която се използва като затвор за престъпници, осъдени на смърт. Близко стотен дни се запечатват в съзнанието на майор Лазаров и го преследват през целия му живот. На 3 октомври 1913 г. останалите живи от групата потеглят за България с гръцки кораб. На придобилия печалната слава на масов български гроб остров Трикерите те са прехвърлени на българския параход „Варна“. Стъпвайки на него, войниците си отгъхват с думите: „Сега, тук нека да умрем...“

Първите месеци, след като България влиза в Първата световна война (1915–1918), подполковник Лазаров е комендант на София, а от март 1916 г. е командир на 1-ви пехо-

тен софийски полк, който като част от 1-ва дивизия е включен в състава на Трета армия, воюваща в Добруджа. В началото на септември 1916 г. участва в атаката на Тутракан, отличавайки се при превземането на форт № 8 и в пробива на главната румънска отбранителна линия. В края на октомври 1916 г. полкът влиза в град Черна вода в Северна Добруджа и заема моста на река Дунав.

При Черна вода срещу подполковник Лазаров е направен опит за покушение. След като градът е опразнен, полкът навлиза в него, с развято знаме и музика. Внезапно отнякъде започва стрелба. Две изостанали румънски роты правят опит да се изтеглят на север и след като успяват да преминат р. Дунав, решават да прекосят града. За да си пробият път те завързват сражение с българските части, но разбирайки, че нямат възможност да се измъкнат, се предават. Когато В. Лазаров преминава с полка през града, един румънски военнопленник се опитва да го застреля. Войникът веднага е обезоръжен и опитът за покушение е осуетен.

След това е сред частите, които настъпват към Букурещ, водейки тежки боеве при Комана срещу настъпващи руски части.

След приключване на сраженията за Добруджа 1-ви софийски полк е прехвърлен на Южния фронт и води ожесточени боеве срещу англо-френски войски. Вече с чин полковник (март 1917) В. Лазаров и неговите войници спират устрема на френското настъпление при Битоля на кота 1248. В тези боеве полкът пленява над 4000 противникови войници, 60 оръдия и 100 картечници, но дава значителни загуби. В средата на септември 1918 г. съглашенските войски осъществяват пробив при Добро поле и полковник В. Лазаров получава заповед заедно с полка си да се изтегли към Тетово и Скопие. Изминават десетки километри, но не успяват да се прехвърлят отвъд Скопския меридиан и попадат в заложеност.

След края на Първата световна война генерал-майор В. Лазаров (1920) е началник на 1-ва пехотна софийска дивизия, а от 1923 – на Софийския гарнизон. През юни 1923 г. той взема участие в извършения държавен преврат. Водените от него и полковник Дамян Велчев войскове части завземат министерствата, пощата и административните сгради. Повечето министри са арестувани, намиращата се в София Оранжева гвардия е блокирана и е съставено коалиционно правителство, доминирано от Народния Сговор и Военния съюз.

Генерал-майор Велизар Лазаров, 1920 г.

През 1924 г. освен началник на Софийския гарнизон, какъвто остава до 1929 г., е и началник на Военното на Н. В. училище.

В края на 1925 г. В. Лазаров е повишен в генерал-лейтенант, а от ноември 1929 г. е произведен в най-високия чин – генерал от пехотата, и малко след това уволнен от армията.

В началото на 30-те години на XX в. Велизар Лазаров е председател на Съюза на запасните офицери и като такъв взема участие в дейностите за построяване на паметника на връх Св. Никола. Член е на доброволческата организация „Сливница“, почетен член на Солунското благотворително братство и на Българо-холандското сдружение в Амстердам. Посвещава част от времето си на зараждащото се скаутство в България и на работата с децата. От 1929 г. до смъртта си е председател на Българския олимпийски комитет. Идеята му за Балканска олимпиада се осъществява през септември 1931 г., когато София се превръща в олимпийски център. През 1930 г. В. Лазаров е сред тези, с чиято подкрепа и настоятелност се реализират първите излъчвания на “Родно радио“, предшественик на Българското национално радио.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА НИКОЛА БАКЪРДЖИЕВ (1881–1954)

Никола Петков Бакърджиев е роден в Търново. След завършване на гимназиално образование той е приет във Военното на Н. В. училище. През 1901 г. е произведен в първи офицерски чин – подпоручик, и получава назначение в 5-и артилерийски полк в Шумен. През 1904 г. постъпва в Генералщабната академия в Торино, Италия. По време на обучението си е на стаж в 63-ти италиански пехотен полк и в кавалерийския полк в Милано. Дипломира се през есента на 1907 г. и е назначен за старши адютант в 1-ва бригада на 7-а пехотна рилска дивизия. За кратко е помощник-началник на секция „Военни съобщения“ в Щаба на армията. От началото на септември 1908 г. е преподавател по обща тактика във Военното на Н. В. училище, а по-късно, след като служи последователно в 1-ви конен полк и в 5-и артилерийски полк, капитан Н. Бакърджиев (октомври 1908) отново е назначен за помощник-началник в секция „Военни съобщения“. Насочва усилията си в организирането на комуникациите в българската войска и проучване на пригодността на българските железопътни линии за военни цели.

Генерал-майор Н. Бакърджиев
София, 1926 г.

В навечерието на Първата балканска война (1912–1913) е началник на Строевата секция към Щаба на армията, а след започването ѝ – помощник-началник на Оперативната секция. Взема участие при осигуряване настъпателните действия в Източна Тракия, Македонския военен театър и обсадата на Одрин.

След падането на Одрин е назначен за временен началник на Оперативната секция при Щаба на Действащата армия. В навечерието на Втората балканска война (1913) участва в подготовката на плана за война с Гърция и Сърбия.

Той симпатизира на политическите кръгове около лидера на Прогресивно-либералната партия Стоян Данев, които са против продължаване на настъплението на българската армия и са за установяване на границата по линията Мидия – Енос. Участва в изготвянето на условията за примирието от 20 ноември 1912 г. Докато то трае, капитан Н. Бакърджиев придружава чуждестранните военни делегации, посещаващи позициите на нашите войски пред Чаталджа.

В Първата световна война (1915–1918) е началник на Оперативната секция в Щаба на Действащата армия и участва в организирането и планирането на действията на българската войска. След настояване на главнокомандващия генерал-майор Никола Жеков генералщабните офицери да се изпращат в бойните части, за да трупат практика и авторитет сред останалите офицери, от 1916 г. е назначен за командир на гружичка в 1-ви пехотен софийски полк, с който участва в атаката на Тутраканската крепост. На 13

Капитан Бакърджиев (шестият от ляво на дясно), заедно с други офицери и Шукри паша, Одрин, 1913 г.

септември гружичката на майор Н. Бакърджиев води бой при с. Пар кьой, от 15 до 25 септември – при с. Милчнова, Черна вода и с. Балтажещи. През март 1917 г. е повишен в чин подполковник. В началото на април следващата година заедно с подполковник Димитър Азманов по покана на германското командване посещават Западния фронт. След завръщането си изготвят доклад до Щаба на Действащата армия, че Германия е на път да загуби войната. За жалост той не е взет под внимание.

В началото на ноември 1919 г. е повишен в чин полковник и назначен за началник на Военноисторическото отделение, чиято основна задача е да напише пълна военна история. По право става председател на Военноисторическата комисия и е редактор на военните издания.

За кратко е командир на 3-ти пехотен бдински полк във Вудин и в началото на декември 1920 г. е върнат в Щаба на армията като началник на Оперативното отделение. От април 1921 г. полковник Н. Бакърджиев (1919) поема командването на 7-а пехотна рилска дивизия. През август 1922 г. отново е назначен за началник на Военноисторическото отделение и председател на Военноисторическата комисия към Щаба на армията. Той посвещава голяма част от времето си за обобщаване и анализ на действията на българската войска във водените войни за освобождение и обединение.

Завършва международно право и финанси в Свободния университет за политически и стопански науки в София. Същевременно усъвършенства английския и немския си език.

От юли 1923 г. е назначен за началник на Втора военноинспекционна област с

център Пловдив. От май 1926 г. генерал-майор Н. Бакърджиев (февруари с. г.) е назначен за началник на Щаба на армията, пост, на който остава до началото на 1929 г. През 1928 г. е разработен план за военновременно развърщане на армията, според който българската войска във военно време се състои от действаща, териториална и стопанска армия. За изпълнение на този план мирновременният състав на армията е променен и започва организационно-структурното ѝ преустройство. През януари 1929 г. е назначен за военен министър, а през май 1930 г. е произведен в чин генерал-лейтенант.

Генерал-майор Никола Бакърджиев и началникът на Морската полицейска служба капитан I ранг Сава Стефанов с летици, водосамолетно летище Пейнерджик край Варна, юли 1929 г.

През 1930 г. в страната се разгаря скандал, в основата на който са твърдения за получени сведения в разузнавателната секция при Щаба на армията за екземпляри от строго поверителни заповеди, попаднали в чужди военни ведомства. Военният министър генерал-майор Никола Бакърджиев се разпорежда подробностите по разследването да бъдат докладвани на началник-щаба на армията. В разплитането на агентурната мрежа обаче се допускат грешки, които са използвани от Политически кръг „Звено“. На 31 януари 1931 г. генерал-майор Никола Бакърджиев, притискан от негативното обществено мнение и за да защити честта на пагона, подава оставка.

Цар Борис III го връща на предишната му длъжност – началник-щаба на войската. В началото на май 1934 г. в страната избухва правителствена криза. На 9 май с. г. за военен министър е назначен генерал-майор Анастас Ватев, който е председател на Централното управление на Военния съюз. Недоволен от пренебрегването на неговото старшинство и от на

Генерал-лейтенант Н. Бакърджиев при откриване на плоча на запасните подпоручици, Княжево, 1932 г.

Влизането на политическите борби в армията, генерал-лейтенант Н. Бакърджиев подава оставка.

На 16 май 1934 г. е произведен в чин генерал от пехотата и скоро след това уволнен от армията.

В следващите години Н. Бакърджиев посвещава силите си на военноисторическата наука и сътрудничи на Военноисторическата комисия при Щаба на армията.

Автор е на книгите „История на Сръбско-българската война 1885 г.“ в частта „Описанието на театъра на военните действия“, „Военното колоездачество“, „Големите румънски маневри в Добруджа през 1911“, както и на „Нашето генералщабно ведомство трябва да съществува“ - статии във „Военен журнал“ (1912–1914), „Още по организацията на пехотния взвод“ и „Принципите на военното изкуство“ – статии в „Народна отбрана“ (1921–1922) и „Първото ми назначаване за началник на Щаба на войската през 1926 г.“ и „Основи на теорията за подготовката на войната“ – статии във „Военноисторически сборник“ (1994–1995).

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА КОНСТАНТИН СОЛАРОВ (1881–1959)

Константин Константинов Соларов е роден в Търново. Завършва гимназия и през 1897 г. постъпва във Военното на Н. В. училище. Произведен в първи офицерски чин в 1901 г., той е зачислен в Лейбгвардейския на Н. В. конен полк. През 1910 г. капитан Константин Соларов завършва Военната академия в Торино, Италия.

През 1912 г. е назначен в щаба на 6-а пехотна бдинска дивизия. Следващата 1913 г., вече майор, К. Соларов е преместен в щаба на Пета армия, а след това в щаба на съединените Четвърта и Пета армия с командващ генерал-лейтенант Михаил Сафов.

От август 1914 до септември 1915 г. той е във Военноисторическата комисия при Щаба на армията, структура, наследник на Историческото отделение на Щаба на армията, създадена с цел военноисторически изследвания. Едновременно с това е преподавател по военна история във Военното на Н. В. училище.

Избухва Първата световна война (1915–1918) и майор К. Соларов е назначен за началник-щаб на 3-та бригада в 6-а пехотна бдинска дивизия. През 1916 г. е преместен в щаба на Конната дивизия, а от 1917 г. е негов началник. Под командването на генерал-майор Иван Колев дивизията води тежки сражения с румънските войски при Курт Бунар, Кочмар и Карапелит и в овладяване на Добрич. От лятото на 1917 г., вече подполковник, К. Соларов заминава на Южния фронт.

Поручик К. Соларов, 1905 г.

„Човек може да се съгласи да убива във време на война или да бъде убит само срещу нещо, което има по-голяма морална стойност от живота. А това нещо не може да бъде само материално. Войникът може с готовност да предложи живота си във време на война и никога да не помисли за отстъпление и бягство само ако е обладан от силни чувства към отечеството.“

След края на Първата световна война той е произведен в чин полковник и е назначен в 6-и конен полк. През 1920 г. става помощник-началник в Канцеларията на Министерство на Войната. Нито за момент той не прекъсва връзката си с военноисторическите структури на войската. За кратко е началник на Отделение IV, както тогава се нарича Военноисторическото отделение към Щаба на армията. На полковник К. Соларов принадлежи идеята да

се формира към съществуващите му структури – Военноисторически архив, Военно-исторически музей и Военноисторическа комисия, още една – Военноисторическа секция, чието основно предназначение да бъде научна дейност. За жалост това не се осъществява.

През 1922 г. е назначен за началник на 5-а пехотна дунавска дивизия, а от 1926 г. е произведен в чин генерал-майор. Година по-късно е началник на 3-та военноинспекционна област. От 1931 г., вече генерал-лейтенант, става началник на 1-ва военноинспекционна област. През май 1934 г. е повишен в най-високия чин – генерал от пехотата, и преминава в запас.

След края на кариерата му като действащ офицер К. Соларов се отдава на научно-изследователска дейност, работейки повече от 20 години в областта на българската военнотеоретична мисъл след Първата световна война. Занимава се с военна педагогика, военна психология и теория за използване на войските и оръжията. К. Соларов е редактор на множество издания за войници и подофицери.

„Родолубието е висше чувство. Подобно на всички чувства, то има началото си в подсъзнанието и затова примитивната му форма е инстинктът. Заражда се незабележимо и се развива постепенно; участието на съзнанието и другите висши чувства ускорява този процес, който подпомага силата и обема му. Тези последните са различни у различните хора, но се изменят чрез просвета и възпитание.“

Творчеството на Константин Соларов е в обем от няколко хиляди страници. Сред изследванията, оставили диря във военната наука, са: „Записки по военна история“ (лекции за войните от 1877 до 1913 г., четени през учебната 1914–1915 г.), „Някои поуки от дейността на нашата конница в Добруджа“ (1919); „България и македонският въпрос. Причините за Балканските войни“ (1919), „Балканският съюз и освободителните войни през 1912–1913“ (1926), „Възпитание (общи понятия)“ (1938), „Понятие за психо-физическото развитие“ (1939), „Психологически основи на войната“ в два тома (1940–1942) и други.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА СТИЛИЯН КОВАЧЕВ (1860–1939)

Стилиян Ковачев е роден в Ямбол. Баща му Георги е потомствен майстор-железар, откъдето произхожда и фамилията Ковачеви. Стилиян и неговите братя – Димитър, Панаѝот и Александър, израстват в бедната махала Каргон. Шестнадесетгодишен, Стилиян Ковачев е помощник на Георги Дражев, водач на революционното движение в Ямболско, с чиято чета през 1876 г. участва в Априлското въстание.

Завършва първия випуск на Военното на Н. В. училище и е разпределен в Учебния батальон на Източнорумелийската милиция в Пловдив.

В периода 1882–1883 г. поручик Ст. Ковачев (1881) постъпва в Николаевската военноинженерна академия в Санкт Петербург, Русия, но не я завършва поради заболяване. След завръщането си в България е назначен за командир на рота в 10-а пехотна хасковска дружина от южнобългарската войска.

След Съединението на Княжество България и Източна Румелия (1885) капитан Ст. Ковачев (1884) е назначен за командир на 3-та рота от 10-а пехотна хасковска дружина.

В началото на Сръбско-българската война (1885) ротата се развива в дружина, която е включена в състава на Търново-Сейменския отряд и съсредоточена на турската граница. След навлизането на сръбските войски на българска територия, на 3 ноември, войските са отправени към Сърбия. Водена от командира си, дружината потегля за западната граница. Разстоянието от гара Саранбей (докъдето стига влакът) до Сливница тя изминава пеш за 37 часа.

Генерал-майор Стилиян Ковачев, 1907 г.

Когато първите групи от дружината пристигат в Сливница, княз Александър I се намира пред селската кръчма, използвана като Главна квартира за провежданите заседания на старшите началници на войската. Като вижда идващите по калния и заснежен път войници, боси, по двама на кон, без седла, някои от тях наметнати с одеяла с пробити дупки за ръцете, казва: „Ето ги печенегите ни пристигат на помощ“.

Дружината се сражава на левия фланг на Сливнишката позиция при с. Алдомировци, а след това се включва в настъплението към Цариброд и Пирот.

През август 1887 г. Стилиян Ковачев е произведен в чин майор и е назначен за началник

на Канцеларията във Военното министерство. След създаването на списание „Военен журнал“ от 1888 г. е негов помощник-главен редактор. В следващите години преподава във Военното на Н. В. училище, пише статии по тактика и стрелково дело, превежда руска и френска военна литература. Изпратен е в Щаер, Австро-Унгария, за да наблюдава гоставките на пушки „Манлихер“ за българската войска. През 1892 г. Стилиян Ковачев е повишен в чин подполковник, а четири години по-късно става полковник.

Генерал-майор Стилиян Ковачев
и цар Фердинанд I, Кавала, 1912 г.

Следват назначения за командир на 12-и пехотен балкански полк, началник на 1-ва бригада от 2-ра пехотна дивизия, 2-ра бригада от 3-та пехотна дивизия, 2-ра пехотна тракийска дивизия (1909) и 4-та пехотна преславска дивизия (1909–1912). На 1 януари 1905 г. е произведен в чин генерал-майор.

В навечерието на Първата балканска война (1912–1913) е назначен за началник на Родопския отряд, съставен основно от частите на 2-ра пехотна дивизия и първоначално съсредоточен в Чепинско и Чепеларско. Отрядът действа на фронт от около 180 км в изключително планинска местност. Заема Тамръшкия клин между реките Вьча и Чепеларска, след което части от него настъпват към Пашмакль и след сражението при село Алами дере, наречено Родопската Шипка, овладяват значителни територии чак до Егейско море. След като други български части завземат Сяр, Ксанти, Драма и Кавала оперативната връзка между Източната и Западната турска армия е прекъсната.

В средата на декември 1912 г. генерал-майор Ст. Ковачев е назначен за командващ на новосформираната Четвърта армия, дислоцирана срещу Галиполския полуостров и по крайбрежието на Мраморно море. В края на януари 1913 г. нейните части участват в боевете при Булаир и Шар кьой. При Булаир 7-а пехотна рилска дивизия с атаку „на нож“ разгромява настъпващия противник. При Македоно-Одринското опълчение и дошлите на помощ войници от 2-ра тракийска дивизия успяват да отхвърлят турския десант.

Воювайки и живеейки сред войската, генерал С. Ковачев е свидетел на тежкото продоволствено положение: „Щабът на армията... следователно беше в пълно неведение относително положението и състоянието на частите. Знаеше се само, че два грозни и неумолими бича – студът и гладът – са се надвесили над храбрите

булаирски и шаркьойски герои, за да покосят техния скъп за отечеството живот... Министърът на войната се опита да се оправдае, че всички искани от Главната квартира предмети били поръчани, но тяхното набавяне в армията се забавяло поради големите формалности, които законът предвижда за... търговете... Това оправдание, разумява се, беше съвършено несъстоятелно, защото, ако законът, който е създаден само за търгове, произвеждани при мирновременни условия, се явява единствена пречка... министърът на войната бе длъжен да прокара през Народното събрание... един временен закон, който да му развърже ръцете...“

След края на Първата балканска война, в атмосферата на очертаващия се конфликт със съюзниците, генерал-майор Ст. Ковачев приема поста на военен министър в кабинета на доктор Стоян Данев (1 юни 1913). Преценявайки, че делата на фронта са далеч по-важни, той остава за свой заместник в министерството генерал-лейтенант Кирил Ботев, негов дългогодишен приятел.

При започването на Втората балканска война (1913) Четвърта армия, разположена в района на Струмица – Кочани настъпва срещу Първа и Трета сръбска армия. В тила ѝ по посока Струмица – Петрич напредват гръцки войски. Настъплението на българските части към Брегалница е спряно. След неколкодневни неуспешни опити за подновяване, генерал-майор Ст. Ковачев разпорежда отстъпление към Калиманци. В телеграма до Главната квартира той настоява да се предприемат стъпки за прекратяване на военните действия и уреждане на спорните въпроси между бившите балкански съюзници. Това довежда до отстраняването му от командването на Четвърта армия и освобождаването му от министерския пост. През август същата година е уволнен и преминава в запаса. Вижданията си продължава да защитава на страниците на вестниците „Независимост“ и „Камбана“, в които критикува грешките на Главното командване.

*С. Ковачев малко след произвеждането му в генерал от пехотата
София, 6 май 1936 г.*

Стилиян Ковачев и неговата съпруга Ана имат три дъщери и един син. С една от дъщерите му Димитрина, наричана от баща си галено Мити, е свързана една от най-покрътителните любовни истории на миналия век. През февруари 1914 г. в Градското

казино в София генералът запознава дъщеря си с Мустафа Кемал, станал известен като Ататюрк, тогава военен аташе на Турция в България. Мити е на 21 години и току-що се е върнала от швейцарския град Ньошател, където учи литература. Между по-възрастния с 11 години Кемал и Мити пламва любов, която остава за цял живот. Няколко пъти Кемал иска ръката ѝ. Генералът му отказва.

Когато се подготвя влизането на България в Първата световна война (1915–1918), генералът е убеден, че това е грешка и страната ще понесе загуби. Мобилизиран, той е назначен за началник на 2-ра дивизионна област, а след това – началник на Главно тилово управление на Действащата армия. В хода на войната е повишен в чин генерал-лейтенант (август 1917).

През септември 1918 г., когато войниците на Южния фронт се разбунтуват и тръгват към София, военният министър генерал Сава Савов се „сееща за популярния генерал Ковачев“ и му отправя предложение да се справи с бунтовниците. Ст. Ковачев категорично отказва с думите: „Тази задача съвсем не е за мен, господин министър! През дългата си служба аз се старая да бъда пример за своите войници и офицери. Никога не съм водил и няма да водя българска войска срещу българи!“

След демобилизацията се занимава с обществена и публицистична дейност. Издава книгите „Паметна пионерска книжка“, „Крепостна фортификация“ и съдържащите по три части „Военни съобщения“ и „Строително изкуство“.

През май 1936 г. Ст. Ковачев е произведен в най-високия чин – генерал от пехотата.

Генерал от пехотата
Стилиян Ковачев, 1937 г.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА НИКОЛА ЖЕКОВ (1864–1949)

Роденият в Сливен Никола Тодоров Жеков е първородно дете в многолюдното семейство на Тодор и Ирина Жекови. Западащата търговия на бащата и голямото семейство, в което освен него има още четири деца – Йовка, Жеко, Димитър и Тодорица, го принуждават да работи от дете. До Освобождението учи в родния си град и работи като обушарски чирак.

През лятото на 1881 г. заминава за София. Работи, за да се прехранва, и се подготвя за кандидатстване във Военното на училище, в което е приет през 1883 г.

По време на Сръбско-българската война (1885) юнкерът Н. Жеков е доброволец и е назначен за ротен командир в резервен полк, който обаче не взема участие в бойните действия.

Въвлечен в драматичните събития през август 1886 г., свързани с детронацията на княз Александър I, и разочарован от офицерите-русифили, той е разжалван и изпратен да дослужи военната си служба в Стара Загора. По-късно е върнат в училището и през април 1887 г. е произведен в първи офицерски чин – подпоручик, и е зачислен във 2-ри артилерийски полк в Шумен. През есента на 1894 г. заминава за Торино, Италия, за да следва в Генералшабната академия. След успешното ѝ завършване продължава службата си във 2-ри артилерийски полк. За кратко е преместен в гарнизона в Пловдив. През 1900 г. е прикомандирован в Щаба на армията като офицер за особени поръчки. Вече майор (1901), той става преподавател по военна педагогика във Военното на Н. В. училище. През 1903 г. е назначен за началник на Школата за запасни подпоручици от пехотата в Княжево. На тази длъжност остава шест години, през които около 4000 запасни офицери завършват училището. През март 1910 г. полковник Никола Жеков (от 1909) е назначен за командир на 1-ви пехотен софийски полк, а две години по-късно става началник на Военното на Н. В. училище.

Генерал от пехотата Н. Жеков
София, 1936 г.

Генералшабният полковник Димитър Стайков, дългогодишен подчинен на Н. Жеков, казва за него: „Той, Жеков, много знаеше, но не беше уверен в знанията си и не се решаваше да се излага на показ с тактически занятия с офицерите ... Понякога правеше прегледи на строевото обучение, но и в това отношение правеше впечатление, че не е уверен в себе си...“

Един от неговите адютанти капитан Лука Малеев разказва, че в свободните си минути Н. Жеков четял редовно Фихте [немски философ] в оригинал, за да обогати своя немски речник. Не само научава френски и немски език, но непрекъснато чете военна литература, за да бъде подготвен за преподавателската си дейност. Едно притеснение не го напуска никога – че му липсва опитът на практическата военна служба. „Той беше почти чудак в много отношения – казва полковник Стайков. – При стрелбите лягаше в някой трап до мишените, за да изпита какво ще чувствава, когато куршумите свистят около него.“

При мобилизацията на българската войска за участие в Първата балканска война (1912–1913) е назначен за началник-щаб на Втора армия, командвана от генерал-лейтенант Никола Иванов. Задачата ѝ е да настъпи към Огрин. Полковник Н. Жеков предлага комбиниран удар на Втора и Първа армия към Огринската крепост. Главното командване не приема идеята и залага на обсада за превземане на крепостта. Споделената в началото на войната идея за атака на Огрин сближава генерал-лейтенант Н. Иванов и неговия началник-щаб. През следващите месеци полковник Н. Жеков е отгаден на подготовката за превземането на Огрин.

Във Втората балканска война (1913) след несполучливите боеве при Кукуш и Лехна Втора армия отстъпва, като постепенно достига до Горна Джумая. Командващият армията иска да я оттегли още по на север, на линията на Диканите, посочена преди това от самата Главна квартира. Полковник Н. Жеков не споделя мнението на своя началник и настоява тя да не отстъпва. Военният министър генерал-майор Георги Вазов, който в това време е на посещение в щаба на Втора армия, го подкрепя. По този начин е избегнато отстъплението.

При демобилизацията след войната полковник Н. Жеков е началник-щаб на окупационните войски в Западна Тракия. През лятото на 1914 г. е назначен за помощник-началник на Щаба на армията, а през пролетта на 1915 г. за кратко е началник на 8-а пехотна тунджанска дивизия.

През август 1915 г. е произведен в чин генерал-майор, а след няколко дни е назначен за министър на войната. Той заема този пост, когато царят и правителството вече

На позициите, Централна Сърбия, 1915 г.

са завършили дипломатическата подготовка на войната. В годините след това, когато се търсят и разследват причините за националната катастрофа, често се коментира фактът, че договорът и военната конвенция с германците са подписани, когато той вече е министър. Н. Жеков докладва изготвената от германците военна конвенция пред Министерския съвет, но не пожелава да вземе предвид мнението на Щаба на армията по нейното съдържание. През първата половина на септември генерал-майор Н. Жеков убеждава Министерския съвет да се мобилизира българската армия

и да се организира съсредоточаване на войската по границата със Сърбия, което да предпази България от изненадващи действия на сръбската армия.

По нареждане на цар Фердинанд I на 21 септември 1915 г. генерал-майор Н. Жеков е освободен от министерския пост и е назначен за главнокомандващ Действащата армия. Изборът на монарха предизвиква недоволство както сред министрите на Васил Радославов, които смятат главнокомандващия за привърженик на Александър Малинов, така и сред генералите. Последните са разделени между другите две кандидатури – на генералите Васил Кутинчев и Климент Бояджиев.

Българският военно-оперативен план предвижда война единствено срещу Сърбия. Започналата мобилизация в Гърция и стоварването на съглашенски войски в Солун принуждават генерал-майор Н. Жеков да отправи остро питане до Министерския съвет, срещу кого още трябва

Генерал-майор Н. Жеков заедно с цар Фердинанд I, министър-председателя В. Радославов и военния министър генерал-лейтенант Ив. Фичев на посещение в австро-унгарската главна квартира, Пещен, февруари 1915 г.

*Главнокомандващият генерал-лейтенант Н. Жеков прави преглед на частите от 9-а пехотна плевенска дивизия
Прилеп, януари 1916 г.*

да воюва България. Министър-председателят В. Радославов веднага използва случая да обяви пред царя, че новоназначеният главнокомандващ се противопоставя на правителствената политика.

Под негово ръководство през Първата световна война (1915–1918) българската войска воюва над три години. Сърбия бързо е разгромена и са отбити настъпващите от Солун англо-френски войски. Към края на 1915 г. българските части достигат гръцката граница. Въпреки настояването на генерал-майор Н.

Жеков настъплението да продължи под германски натиск това временно е отложено. По негова идея съюзните главнокомандващи приемат, че при настъплението в Румъния най-бързите действия трябва да се предприемат в Добруджа. Разработен е подробен план за настъпление на българската Трета армия срещу Румъния. В началото на октомври 1916 г. Н. Жеков е произведен в чин генерал-лейтенант. През лятото на 1918 г. изпраща доклад до цар Фердинанд I, в който описва бедственото положение на войниците на фронта и нуждата от спешна промяна. Развива остро възпаление на ухото и заминава на лечение във Виена. В болницата научава за пробива при Добро поле и в телеграма до министър-председателя Александър Малинов се противопоставя на желанието за капитулация. На 4 октомври 1918 г. е освободен от длъжността главнокомандващ и е зачислен в запаса.

За генерал-лейтенант Никола Жеков неговият адютант майор Лука Малеев казва: „Жеков бе националист до болезненост, чак „до сантиментализъм“ Не можеше да понася никакъв укор спрямо България и особено срещу българската армия. Горчиво страдаше от упреците, които понякога ни бяха отправяни от някои нелоялни съюзници. Той ад-

Генерал-лейтенант Н. Жеков заедно с генерал-лейтенант Г. Тодоров пред редиците на части от 11-а македонска дивизия, октомври 1916 г.

Генерал-лейтенант Н. Жеков заедно с генерал-лейтенант Г. Тодоров и шабни офицери, Св. Врач, 1917 г.

мирираше германския гений, ценеше германския организационен дух, но това не му пречеше да цени и българските качества – нашата упоритост и буйна храброст, с които той се гордееше. Бе фанатично влюбен в народа си, вярваше в бъдещето му и искаше всички да му служат с всички възможни жертви, като страдеше горчиво, когато виждаше, че обществени или частни недъзи разделят народа ни. Партизанщината, политическото размислие и егоизъм го измъчваха жестоко. Борбата, която той води с правителствените хора и с германците за Добруджа, е най-добротото доказателство за току-що казаното. Нищо не измъчваше Жеков толкова много, колкото отклонението от изпълнението на отечествения дълг и той не удовлетворяваше никога ходатайства от този род. „Човек не може да прави благодеяния с отечествения дълг – казваше той – еднакво задължителен за всеки почтен български гражданин.“

Привлечен да отговаря пред Третия държавен съд като виновник за втората национална катастрофа генерал-лейтенант Н. Жеков се завръща в България през октомври 1921 г. Съдът го осъжда на 10 години затвор, от които излежава близо три години. С Решение на XXI Обикновено Народно събрание от 16 юни 1924 г. всички осъдени и подведени под отговорност министри от кабинета на В. Рагославов и Ал. Малинов са амнистирани.

В следващите години се отдава на научна и литературна дейност. Сътрудничи на

военните издания: „Българска военна мисъл“, „Военен журнал“, „Военноисторически сборник“, „Артилерийски преглед“, „Нашата конница“ и др. Изключително подготвен и ерудиран теоретик, той оставя сериозно писмено наследство: „Отговор по углавно дело I 1/1921 г. на Държавния съд“ (1921), „Политическият живот на България и войнството. Мисли върху причините за сегашното ни положение“ (1924), „Конната дивизия в 1912 и 1916 г.“ (1927), „Българското войнство 1878-1928“ (1928), „Войната като обществено явление и неизбежно зло“ (1930), „Войната е била и ще бъде, въпреки нейните ужаси и разорения“ (1931), „Проблемът на Главното командване“ (1936), „Впечатления от обиколката по бойните полета на Западния фронт през 1940 г.“ (1940), „Масонството и еврейството“ (1940), „Германия и България. Статии и речи. Т. I“ (1943), „Влиянието на политическите и партийнополитическите борби върху развитието на армията до Балканската война“ (Ръкопис). От 1931 г. чете лекции във Военната академия.

На 6 май 1936 г. е произведен в чин генерал от пехотата.

Генерал-лейтенант Н. Жеков със семейството си
Кюстендил, 1918 г.

Избран е за почетен председател на Обществото на кавалерите на ордена „За храброст“. Председател е на Съюза за въздушно-химическата отбрана на България. През 1928 г. става член на БЗНС. Един от ръководителите на Съюза на българските национални легиони и негов почетен председател (1940–1944).

През лятото на 1940 г. по покана на Германското върховно командване посещава Ньой, Франция, където са му оказани военни почести, а след това прави обиколка по бойните полета на Западния фронт. През март 1942 г. Адолф Хитлер му прави почетно парично дарение от 500 000 райхсмарки в знак на признателност за големите му заслуги като главнокомандващ на българската войска и за съвместните бойни действия с германската армия по време на Първата световна война. Генерал Н. Жеков предоставя сумата за създаване на фонд за обучение на български офицери. В началото на септември 1944 г. напуска България, няколко месеца преди Народният съд да го осъди задочно на смърт. Последните пет години от живота си прекарва в Бавария.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА НИКОЛА ИВАНОВ (1861–1940)

Роденият в подбалканския град Калофер Никола Иванов Иванов израства в семейството на потомствените занаятчии и търговци – Иван Колев и Стоянка Терекиева. Голяма част от младостта си прекарва в Цариград, където заминава веднага, след като завършва местното училище. В османската столица учи във френското католическо училище, а след това завършва Императорския отомански лицей. Заниманията му по български език са поверени на Драган Цанков. Със започването на Освободителната война (1877–1878) Никола Иванов се завръща в родния Калофер. Скоро след влизането на руски части в града те са принудени да го напуснат и да отстъпят. След опожаряването и кланетата в Стара Загора калоферци попадат под ударите на върлуващите башибозушки банди. Сред жертвите е и майката на Никола Иванов.

През пролетта на 1878 г. Н. Иванов работи като литограф за руската администрация. През лятото на 1878 г. постъпва в Командата на свободноопределените се в Пловдив, а през ноември с. г. влиза във Военното на Н. В. училище. След завършването му е назначен в 21-ва, преименувана малко по-късно във 2-ра пехотна пловдивска дружина на Източнорумелийската милиция. По-късно поручик Иванов (1881) заминава за Санкт Петербург и през 1885 г. завършва Николаевската генералщабна академия. Назначен е за командир на 2-ра рота на първа пловдивска дружина.

Капитан Н. Иванов, 1886 г.

„Тук се почна моето душевно вълнение и стеснение. Аз не бях служил в строя и по командването на ротата имах смътни понятия. От друга страна, дружинният командир Якобсон минаваше в цялата милиция като най-строг офицер, а главното – неразумно строг..., додето се ориентирам в работата, положението ми беше мъчно.“

Веднага след Съединението капитан Н. Иванов (1885) е назначен за началник-щаб на Търново-Сейменския отряд. В началото на Сръбско-българската война (1885) участва в прикриването на границата с Османската империя. На отряда е поставена задача в най-кратък срок да се прегрупира от южната на застрашената западна граница. С усилен марш от гара Саранбей дружините достигат Сливница. Капитан Н. Иванов получава ново назначение – началник-щаб на централната колона на Западния корпус. При настъпление-

то и боевете за Пирот на 14 и 15 ноември 1885 г. щабът на корпуса воюва заедно с 8-и пехотен приморски полк.

След завръщането си от бойното поле е назначен за флигел-адютант на княз Александър I до абдикацията му, а по-късно е началник на отделение във Военното министерство. През 1887 г. е произведен в чин майор и през следващите години сменя различни назначения, като през 1891 г., вече подполковник, е назначен за помощник-началник на Щаба на войската, а от 1894 до 1896 г. е негов началник. Полковник Иванов (1895) е почетен флигел-адютант на княз Фердинанд I. От февруари с. г. до закриването му ръководи открития във Военното на Н. В. училище Висш офицерски курс. За кратко е управляващ на Военното министерство, а от ноември 1896 до януари 1899 г. е военен министър в правителството на либерали (радослависти) и народолиберали с министър-председател Константин Стоилов (декември 1894 – януари 1899). Това са години на усилена работа за превъоръжаване и снабдяване на войската с въоръжение и техника и за преработване на мобилизационните планове.

Генерал-майор Н. Иванов, 1902 г.

За кратко време е Инспектор на пехотата, след което в продължение на четири години в Шумен е началник на 4-та пехотна преславска дивизия. Една от сградите, превърнала се в емблема на града – Военният клуб, е построена благодарение на усилията на генерал-майор Н. Иванов (1900).

На маневрите през 1902 г. по случай 25-годишнината от боевете при Шипка той се среща с генерал Михаил Ив. Драгомиров, за който пази скъпи спомени от времето, когато учи в Николаевската генералщабна академия, а генералът е неин началник. По този повод Никола Иванов пише: „Генералът ни прие на драго сърце и ни изказа радостта си от досегашните резултати по подготовката на нашата млада армия. Съветва ни все така да продължим да работим и нашият труд един ден ще бъде възнаграден с тържеството на българската идея“.

От 1903 г. е началник на 2-ра пехотна тракийска дивизия, а от 1907 г. – на формираната от 2-ра, 3-та и 8-а пехотна дивизия 2-ра военоинспекционна област в Стара Загора. По случай 25-годишнината от възшествието на цар Фердинанд I през август 1912 г. Никола Иванов е повишен в чин генерал-лейтенант.

Със започването на Балканската война (1912–1913) 2-ра военоинспекционна област формира Втора армия. Под командването на генерал-лейтенант Никола Иванов тя се

разполага в района на Хасково, Марица, Любимец със задача да блокира Огринската крепост. Овлабяването ѝ е от решаващо значение за хода на войната. Нейният 65-хиляден гарнизон със сериозната си огнева мощ заедно с фортификационните и други съоръжения карат западните специалисти да я определят за почти непревземаема.

От началника на Щаба на армията генерал-майор Иван Фичев са получени разпореждания частите на Втора армия да настъпят по двата бряга на река Марица, като дивизиите се доближат до крепостта и организират линия, вън от обстрела на крепостната артилерия. Генерал-лейтенант Н. Иванов поддържа мнението, че крепостта трябва да бъде превзета с атака и прави непрекъснати опити да внуши това на Главната квартира.

През декември 1912 г. се създава специална комисия начело с генерал-лейтенант Н. Иванов, която разработва план за действие на войските, според който главният удар трябва да бъде нанесен в Източния сектор. На състоялия се в началото на януари 1913 г. министерски съвет генерал-лейтенант Н. Иванов представя своя план. След като генерал-лейтенант Р. Димитриев, поучен от неуспеха при Чаталджа, го оспорва и правителството отказва да вземе решение за атака.

По време на примирието, независимо от мнението на министрите, генералът започва да планира действия, заедно с началника на войските на Източния сектор генерал-майор Георги Вазов.

През януари 1913 г., след възобновяване на военните действия, Главната квартира започва да променя вижданията си за начина на превземане на Огринската крепост, особено при трудното снабдяване на армията през тежките зимни месеци. Данните за пог-

Генерал-лейтенант Н. Иванов, Огрин, 1912 г.

Генерал-лейтенант Н. Иванов с щаба на Втора армия, Огрин 1913 г.

готвяно турско настъпление от Галиполи и десант на брега на Мраморно море отново са на път да откажат Главното командване от решение за атака. Това не се променя дори след отбиването на десанта при Шаркьой и отблъскването на турското настъпление при Булаир. На 8 февруари, след четиримесечно чакане, генерал-лейтенант Н. Иванов получава разпореждане от Главната квартира, че може да действа срещу Огрин по собствено решение. Студовите отлагат атаката с още един месец. Става ясно, че тя ще обхване не само предните турски позиции, а и главната отбранителна линия.

Генерал-лейтенант Н. Иванов
с щаба на Втора армия, Огрин, 1913 г.

Операцията започва по обяд на 11 март 1913 г. с мощните залпове на близо 1000 оръдия, последвани от атака на пехотата. Изненадата и мощта на удара сковават турците. В решителната атака за овладяване на крепостта през нощта на 12 срещу 13 март частите на 23-ти шипченски, 10-и родопски, 32-ри загорски и 29-и ямболски полк завземат един след друг фортите Айвазбаба, Айджиолу, Кестенлик и Йълдъз. До обяд Огрин е превзет. „Султан Селим“ гжамия осъмва с българско знаме.

Когато плененият комендант Шукри паша предава сабята си на генерал Никола Иванов казва: „Уверих се, че за българите няма непревземаема крепост. Щастлив съм, че се предавам на герои“.

Славата скоро възгорчава живота на генерал-лейтенанта заради непрекъснатите интриги на царя и участващия в тях генералитет. След неколkokратно преместване на Щаба на Втора армия, притеснен, генералът пише до Главната квартира: „Не съм осведомен върху политическото положение и не зная задачите на поверената ми армия, но считам за свой дълг да донеса, че ако тя се предназначава за действие против гърците, то с числения си състав и качеството на някои части тя не само не е способна за стремителни настъпателни действия, но е съмнителна и за отбрана, особено при сегашното разтегнато положение.“ Главното командване остава без последствие преценките на изпитания в битките воин.

Назряващият конфликт между бившите съюзници принуждава българското командване до средата на май да започне съсредоточаването на три съединения и отделни части

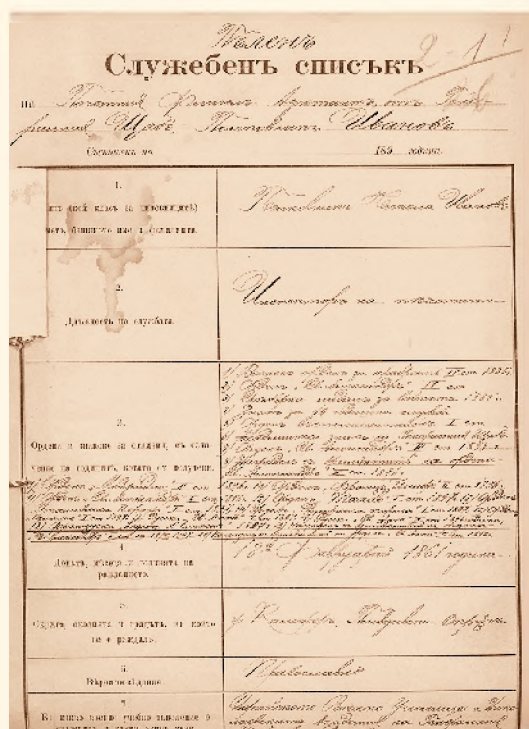
под командването на Втората армия срещу гръцките войски. Кордонното стратегическо развърщане на недостатъчно попълнената и снабдена армия заедно с неуспехите на българската дипломация се оказват решаващи.

Когато започват приготовленията за Втората балканска война (1913), генерал-лейтенант Иванов трябва да съсредоточи Втората армия срещу гърците. Тя се състои от съвършено нови части – две бригади от 3-та дивизия, бригада от 10-а дивизия, три полка от 11-а дивизия, съставена от опълченци и слаб началнически състав, от 7-и допълващ полк и от две бригади местни хора от Драмско и Серско, необучени и зле командвани, дори нестреляли с пушка. Срещу тях се намира почти цялата гръцка армия, отпочинала и готова за действия.

В началото на юни генералът получава указание от Главната квартира: „Политическите обстоятелства могат да се сложат така, че в скоро време вашата армия може да получи задача да настъпни с цел да разбие гръцката маса и завземе Солун. Съсредоточете армията по начин, който най-целесъобразно да отговаря на горната евентуалност...“ На 16 юни армията на генерал-лейтенант Н. Иванов изпълнява заповедта за настъпление срещу гръцката армия. По-късно той ще напише: „Да, ние бяхме заслепени. У мнозина може да се роди въпросът: Добре, Сабов издаде една незаконна и престъпна заповед, но ви[е], въз основа на правата, които ви дава Дисциплинарният устав, защо изпълнихте тая заповед? Запитването е уместно и трябва да се поясни. Ние, както и аз, и другите командващи армии, не знаехме..., че тази заповед се издава скришом от правителството и носи със себе си елементите на беззаконие“.

Въпреки заповедите да скъси фронта си, като се съсредоточи и заеме течението на Струма и бъде готов за настъпление към Солун, генерал-лейтенант Н. Иванов се устремява към града. В началото са завзети гръцки позиции по устието на Струма, както и Гевгели. Действията на армията срещу предните гръцки части са успешни, но на 19 юни четири гръцки дивизии преминават в настъпление. Атакуваните български 2/3 бригада при Кукуш и 1/10 бригада при Лахна са разбити. С артилерийски обстрел гърците изгарят Кукуш и избиват останалите там жени, деца и старци. Втората армия прогължава да е разпръсната, а една значителна част е на фронта Серес – Кавала. За щастие, гърците не използват успеха си. Втората армия бавно потегля на север, следвана по петите от гърците, и към средата на юли достига до Горна Джумая. Тук частите от разстроена Втората армия остават до пристигане на подкрепления от Трета армия.

Генерал-лейтенант Н. Иванов иска да прогължи оттеглянето си още по на север, към Диканите, позиция, избрана от Главната квартира за заемане в случай на оттегляне. Благодарение на намиращия се в Щаба на армията военен ми-

нистър генерал-майор Георги Вазов се осуетява по-нататъшното оттегляне. Генерал-лейтенант Н. Иванов е сменен от заеманата от него длъжност.

На 7 август 1913 г. е уволнен от военна служба и зачислен в запас. Той напуска войската огорчен и се дистанцира както от армията, така и от политическите въпроси. Но когато през 1915 г. се водят преговорите за участието на България в Общоевропейската война 109 видни софийски граждани изпращат до цар Фердинанд I писмо, че присъединяването на страната към Централните сили противоречи на интересите ѝ. Сред тях е и Н. Иванов. За да са сигурни, че гумите им ще стигнат до хората, те разпространяват позив към народа със същия текст, който е иззет от правителството. Съпричастността на генерала към идеите в позива засилва негативизма от страна на царя и част от генералитета към него. Това става причина да не бъде повикан при започналата мобилизация за участие в Първата световна война (1915–1918).

В следващите години се отдава на изследователска, обществена и публицистична дейност. Сътрудничи в списанията „Военноисторически сборник“, „Военен журнал“ и „Българска военна мисъл“. Изпод перото му излизат книгите: „Тактически задачи с решенията и с примери на 8 плана“ (1891); „Записки по стратегия. Лекции, четени в Щаб-офицерския курс през 1893 г.“ (1894); „Народната партия и Балканските войни 1912–1913“ (1919); „Балканската война 1912–1913 г. Ч. 1. Действията на 2-ра армия. Обсадата и атаката на Одринската крепост; Ч. 2. Действията на 2-ра армия срещу съюзниците през 1913 г.“ (1924, 1925); „Спомени 1861–1918 г.“, 1996, 1997.

Избран е за председател на Софийското гружество на запасните офицери.

На 6 май 1936 г. е произведен в най-високото военно звание в българската войска – генерал от пехотата.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА РАЧО ПЕТРОВ (1861–1942)

Рачо Петров Петров е роден в Шумен. Завършва четирикласно училище, след което става писар в митрополията и учител в града. Смъртта на баща му е причина да се установи трайно в Пловдив. Четиримесечното изучаване на руски език в курса за преводачи, организиран от руските части, помага за постъпването му в Командата на свободноопределилите се. Съставена от български младежи, тя цели да им се даде „една елементарна военна подготовка“ за попълване на командния състав на новосъздадената Българска земска войска. Рачо Петров е част от 106-те юнкери, зачислени през ноември 1878 г. в първия випуск на Военното училище. От октомври 1880 до април 1883 г. следва в Николаевската генералщабна академия в Санкт Петербург. След завършването на академията поручик Р. Петров (1882) остава четири месеца на практически занятия в Одеския военен окръг.

Капитан Р. Петров, 1886 г.

През септември 1883 г. е назначен за командир на рота в 5-а пехотна тетевенска дружина. След това служи в 11-а пехотна орханийска дружина и 7-и пехотен преславски полк. На 24 март 1885 г. е произведен в чин капитан и назначен за адютант в щаба на 1-ва пехотна бригада.

След Съединението на Княжество България с Източна Румелия (1885) е временно изпълняващ длъжността началник-щаб на българската войска. През Сръбско-българската война (1885) 24-годишният капитан застава заг идеята за решителен отпор на сръбската армия при Сливница и преследването ѝ до победен край. Взема участие в българо-сръбските преговори по примирието и след войната е назначен за началник-щаб на българската войска.

Придобил самочувствие след войната, Рачо Петров купува чифлик в Белово и се жени за 16-годишната Султана Панталеева Хаджиминчевич въпреки несъгласието на семейството ѝ. Наследничка на един от най-богатите български родове, тя е не само интелигентна, но и привлекателна, с отлични обноски и добро образование. Покъсно Султана ще напише в дневника си: „нито аз бях за Рачо Петров, нито той за мене“.

По време на детронацията на княз Александър I през август 1886 г. Р. Петров е на

сватбено пътешествие в Европа.

В края на юни 1887 г. в съставеното правителство на Консервативната и Народнолибералната партия начело с Константин Стоилов Рачо Петров е военен министър.

От септември 1887 г. отново е началник-щаб на армията. В този период започва модернизация на въоръжението в българската армия, изграждане на отбранителни обекти по западната граница. По право началник-щабът е и главен редактор на списание „Военен журнал“.

През април 1894 г. за втори път приближеният до княз Фердинанд I негов флигел-адютант полковник Рачо Петров (от август 1891) става военен министър, сменяйки Михаил Савов в правителството на Народнолибералната партия на Стефан Стамболов.

На тази длъжност е и в следващите два кабинета на д-р Константин Стоилов (до 17 ноември 1896). Извършва промени в структурата на Военното министерство и в Щаба на войската. Като министър се обявява срещу амнистирането и връщането на офицерите емигранти от Русия. Склонен е да бъдат приети в българската войска, но без признаването на званията им, придобити в руската армия. Това негово виждане пречи на позицията на княз Фердинанд I окончателно да нормализира отношенията си с Русия. Затова през ноември 1896 г. подава оставка като военен министър. Повишен е в звание генерал-майор и преминава в запаса.

Енергичният бивш офицер се захваща с железопътно предприемачество. Ръководеното от него събирателно дружество „Петров, Джумалиев и с-ие“ е избрано да строи железопътната

Майор Р. Петров като началник на Щаба на войската, 1887 г.

Генералщабен полковник Р. Петров, 1894 г.

линия Радомир – Кюстендил – през турската граница към Куманово. Тази линия има стратегическо значение за българската държава поради връзката с Македония. От началото на 1899 г. започват проучвателните работи по трасето, но през лятото на същата година правителството настоява за спиране на строителството по отсечката Кюстендил – границата. Предприемачът Рачо Петров и неговите съдружници са принудени да обявят ликвидация на дружеството и изискват парична компенсация от българската държава, която и получават.

За да възстанови обществената си популярност, от началото на 1900 г. Рачо Петров организира издаването на вестник „Свят“. В него се прокарва тезата, че партиите са изчерпани и са необходими реформи. Този ход довежда до повторно покровителство от княза. Назначен е за вътрешен министър в кабинета на Тодор Иванчов (декември 1900–януари 1901). Княз Фердинанд I му възлага да състави временно правителство, което да проведе избори за XI Обикновено народно събрание.

От януари до март 1901 г. Рачо Петров е министър-председател, министър на външните работи и на изповеданията и на вътрешните работи. След провеждането на изборите е избран за народен представител.

Няколко години по-късно княз Фердинанд I отново възлага на генерал-майор Р. Петров да сформира коалиционно правителство между Народнолибералната партия и независими представители, което управлява страната от май 1903 г. до ноември 1906 г. В него Рачо Петров е министър-председател и министър на външните работи и на изповеданията.

По това време се закупува оръжие за българската войска и неговото име е замесено в скандал, станал известен във вестниците от онова време като аферата „Шарл и Жан“. Рачо Петров и военният министър генерал-майор Михаил Савов са уличени в злоупотреби при договарянето на боеприпаси на по-високи цени от фирмата „Вайс“. На страниците на опозиционния вестник „Мир“ са публикувани документи, целящи да докажат това. Скандалът продължава няколко години и въпреки осъдителната присъда за клевета за отговорния редактор на изданието на Народната партия през 1906 г. генерал-майор Рачо Петров е принуден да слезе от политическата сцена.

По време на Първата балканска война (1912–1913) е комендант на Търново-Сеименския укрепен пункт. След започването на Втората балканска война (1913) поема командването на Трета армия и е повишен в чин генерал-лейтенант.

През Първата световна война (1915–1918) е началник на Македонската военноинспекционна област със седалище в Скопие.

Р. Петров, 1906 г.

Занимаващата се с благотворителност Султана Р. Петрова отива в Македония, за да занесе на войниците тютюн, чорапи и подаръци. В Скопие разбира, че генералът е прибрал в жилището си жената на бившия сръбски пълномощен министър в София Елиза Балугчич. Унижена, тя се връща в София. Година наред Султана се ползва с благоволенieto на Фердинанд I. Злите езици дори твърдят, че Рачо Петров до голяма степен дължи бързата си кариера на жена си, отношението към която е противоречиво. „Софийското общество“ трудно приема западния маниер на свободно поведение на жените, игнорирайки факта, че на Султана дължи модата на първите частни салони и соарета, уреждани в красивата къща на ул. „Шипка“, 21 в София и събиращи държавния и интелектуалния елит на България.

От 1916 г. генерал-лейтенант Р. Петров преминава в Щаба на Действащата армия, а от следващата година окончателно се разделя с военната кариера и преминава в запас.

Земеделското правителство обвинява Рачо Петров за афери и кражби от доставки на оръжие и го изправя пред военнопoleви съд. Осъден е за незаконно придобиване на огромен брой имоти на 75 години затвор. През 1924 г. правителството на Александър Цанков го амнистира.

На 6 май 1936 г. е произведен в чин генерал от пехотата.

ГЕНЕРАЛ ОТ ПЕХОТАТА ТЕОДОСИ ДАСКАЛОВ (1888–1945)

Теодоси Петров Даскалов е роден в село Горно Сливово, Севлиево. Внук е на възрожденския учител, книжовник и революционер Киро Петров Занев (Бачо Киро). Роден е в семейството на най-малката му гъщеря – Димитра. Вестник „Български глас“ от 1876 г. съобщава, че при избухване на въстанието в I Търновски революционен окръг през 1876 г. Бачо Киро въоръжава гъщерите си и ги завежда при войводата Цанко Дюстабанов. В едно от сраженията с турска потеря Димитра, която тогава е едва на 15 г., успява да стигне до предводителя Юсуф ага и да го повали със сабята си – постъпка, колкото смела и безстрашна, толкова и достойна за възхищение. След Освобождението тя се омъжва за гаскал Петър Андреев Даскалов, с когото имат четири деца. Теодоси е вторият син в семейството. Закърмен с идеите на националното пробуждане и освобождение, той естествено се насочва към военната кариера.

Генерал-майор Т. Даскалов, 1937 г.

През 1907 г., годината, в която умира баща му, Теодоси Даскалов завършва Военното на Н. В. училище и е произведен в чин подпоручик.

В Балканската война (1912–1913), вече поручик (1910), е командир на батарея в 5-и артилерийски полк и се сражава при Лозенград, Люлебургаз и Чаталджа.

На 12 март, към 23 часа отделенията на 5-и и 8-и артилерийски полк, с ураганен обстрел започват поредната атака над Одрин. Пехотните части под непрестанния пушечен и оръдеен огън на противника, нахлуват във форта Аджюлу и с атака „на нож“ го превземат. В 1. 50 ч. след полунощ е вдигнат сигнален фенер и българската артилерия преустановява стрелбата срещу него. Пробивът на главния укрепен пояс на Одринската крепост е факт. Към съседните Айваз баба и Кестенлик настъпват пехотинците от 23-ти шипченски и 32-ри загорски полк. Пред тях отделенията на 5-и и 8-и артилерийски полк заемат позиции по-близо до настъпващата пехота. Под пълтен турски обстрел батареите разпрягат и откриват огън с право мерене срещу неприятелските линии. Айваз баба пада. Следват Таш табия, Куру чешме, Илгъз....

Във Втората балканска война (1913) е батареен командир в същия полк и воюва в

Македония. От ноември 1913 г. е повишен в чин капитан.

През 1915 г. постъпва във Военната академия, но след влизането на България в Първата световна война (1915–1918) заминува за фронта. Неговият 5-и артилерийски полк е в състава на 4-та пехотна дивизия от Третата армия и се сражава при Добрич, на Кубадинската позиция и Черна вода. От 1917 г. полкът е преместен на Южния фронт.

В хода на бойните действия Теодоси Даскалов е повишен в чин майор (1918).

След войната завършва Военната академия и служи в 3-та армейска артилерийска работилница и в 4-ти допълващ полк.

През декември 1920 г. е уволнен от армията, но от ноември 1924 г. се връща отново и служи в Шуменския укрепен пункт. През следващата година е назначен за командир на 4-ти пехотен плевенски полк.

От 20-те години на XX в. започва да публикува статии на страниците на военния печат. В края на периода е главен редактор на списанията „Военен журнал“, „Български воин“, „Подофицерски журнал“ и редактор на вестник „Народна отбрана“ и сътрудничи активно на списание „Артилерийски преглед“.

През октомври 1928 г. е произведен в чин подполковник. Последователно е началник на отделение в Щаба на войската, началник-щаб на 4-та пехотна дивизия и командир на 5-и артилерийски полк. От 1930 г. вече полковник е назначен за преподавател във Военното на Н. В. училище.

В периода 1932–1934 г. е военен аташе в Рим. След завръщането му е назначен за началник-щаб на 3-та военноинспекционна област, а по-късно става началник на 5-а пехотна гунавска дивизия. През май 1936 г. е произведен в чин генерал-майор, а от ноември същата година е началник на Плевенския гарнизон.

През 1938 г. Теодоси Даскалов започва политическа кариера. Последователно е военен министър във Втория (януари – ноември 1938), третия (ноември 1938–октомври 1939)

Генерал-майор Т. Даскалов
като военен министър, 1938 г.

Генерал-лейтенант
Т. Даскалов с цар Борис III,
6 май 1939 г.

и четвъртия кабинет на Георги Кьосеиванов (октомври 1939 – февруари 1940). Това е време на големи промени за българската армия, когато отпадат клаузите на Ньойския договор след сключване на Солунското споразумение (1938). Армията се развърща и превъоръжава.

От февруари 1940 г. генерал-лейтенант Теодоси Даскалов (май 1939) е назначен за министър на войната в първия кабинет на Богдан Филов. След подписването на Крайовската спогодба на 7 септември 1940 г. между България и Румъния за възвръщането на Южна Добруджа лично ръководи заемаването на областта.

Генерал-лейтенант Т. Даскалов приветстван от добруджанското население, 1940 г.

На 21 септември 1940 г. в 9.00 часа румънските войски напускат граничния пункт в Тутракан. Българската войска изминава 15 км до града под шпалира от населението на околните села. Тутракан ги посреща с арки с „Добре дошли, Освободители“, с лика на царя, царицата и престолонаследника. След тържествените слова генерал-лейтенант Т. Даскалов повежда войските към военното гробище, за да се поклонят на загиналите за Добруджа.

В началото на 1941 г., когато България е пред прага на влизането си в Тристранния пакт, генерал-лейтенант Т. Даскалов, както сам признава пред Народния съд, е разколебан в германската победа и присъединяването на страната към оста Рим – Берлин – Токио. Изпращането на Първи български окупационен корпус в Сърбия задълбочава съмненията му.

През април 1942 г. е повишен в чин – генерал от пехотата, освободен е от министерския пост и преминава в запас.

Населението на Тутракан посреща генерал-лейтенант Т. Даскалов, септември 1940 г.

След 9 септември 1944 г. заедно с бившите регенти, съветници, министри и народни представители от XXV Обикновено народно събрание е съден от I състав на Народния съд. На 1 февруари 1945 г. е осъден на смърт и разстрелян.

С решение № 172 от 26 август 1996 г. на Върховния съд присъдата е отменена.

Освен на множество статии генерал Т. Даскалов е автор на няколко книги, сред които: „Тактика на артилерията. Записки в преподавателския курс 1931–1932“ (ръкопис), „Артилерията в боя“ (1938), „Подготовката на гържавата за война“ (1943), „Театърът на войната през 1915“ (ръкопис).

ПЪРВИТЕ ПЕХОТНИ ПОЛКОВЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

„И тъй, застанали между два свята, не можем да чакаме помощ нито от славянския изток, нито от обществото на уморените западни народи. Остава само един-единствен път – пътят към самите нас: пътят към изкупление на варварството, към собствения подвиг и собствената жертва. Тоя път може да има обаче значение само с оглед истинските перспективи на племето ни – ако, с други думи, тоя път бъде ясно и решително начертан и следван като една неотменна програма на българския дух.“

Д-р Янко Янев, философ и есеист

ПЪРВИ ПЕХОТЕН СОФИЙСКИ ПОЛК

Заради устремеността, подвизите и героизма народът нарича полка „железен“. Войниците му израстват в презръдките на Витоша, Люлин планина и по плодородните нивя на софийското поле. Водени от своите подофицери и офицери, те не желят себе си, защитавайки братята си българи в Тракия, Македония и Добруджа, изписвайки с кръв, любов и героизъм новата история на освободена България. Наричат себе си просто „софийци“.

В основата на формирования по-късно полк е 1-ва дружина на Българското опълчение, записала началните страници слава в историята на българското войнство на Шипка и при Стара Загора. След създаването на Българската земска войска през юли 1878 г. дружините добавят към името си наименованието на населеното място, където са формирани и са на гарнизон. Така 1-ва дружина става 1-ва пехотна софийска дружина. Посрещната от населението, тя тържествено влиза в София, определена за неин гарнизон, начело с командира си подполковник Артоболовски. След възкачването на княз Александър I на престола на проведеня презлед на войските дружината е удостоена с княжеско шефство и е преименувана в 1-ва пехотна софийска на Негово Височество княз Александър I дружина¹. Така една стара европейска традиция се пренася и в България заедно с още една – празника на частта. За такъв е избран 17 април² – ден на Свети свещеномъченик Симеон, епископ Персийски, на който патронът на полка Александър I е избран от Великото народно събрание за български княз.

В края на 1879 г. са определени униформите на българските дружини, които, съчетавайки национални символи, история и универсални отличителни знаци на родовете войски, отличават българските от военните части на другите държави. Цветът им в годините се променя от тъмнозелен, тъмносин, черен до „каки“, а кройката на униформите е еднаква за всичките пехотни полкове. Различията при отделните пехотни части са в цвета на присвоеното приборно (на кантовете и пагоните) сукно. За 1-ва пеша дружина той е червен. Всички шефски дружини имат копчета (за офицерите – позлатени) с изображение на изправен коронован лъв, а на пагоните – коронован вензел (за офицерите – метален, а за войниците – щампован). Като наследник на дружина от Българското опълчение личният състав на 1-ва дружина носи на калпака, над осмоконечния кръст, отличка (метална лента), върху която е изписано „За отличие във войната 1877–1878 г.“ Офицерите носят шарф (колан) и султан (сноп пера) на калпаците с национални цветове. Първата пехотна униформа, т. нар. българка, повтаря кройката на мъжката българска носия.

¹ В текста ще използваме „1-ва пехотна софийска дружина“, респ. „1-ви пехотен софийски полк“.

² Датите ще се изписват по стар и нов стил в зависимост от това дали събитието е станало преди или след 1916 г.

На 30 август 1881 г., деня на светеца Александър Невски, покровител на руския император Александър II и на българския княз Александър I, дружината получава първото си формено бойно знаме.

„В събота на 29 август на 9 часа сутринта приеха се от Н. В. гражданските депутации, изпратени да представляват населението при церемонията на раздаването на знамената. Часът по 10 представиха се с музика начело военните депутации, които предадоха на Н. В. съществуващите вежди знамена и вземаха новите, за да ги занесат при лагера.“ (Държавен вестник, № 63 от 2 септември 1881 г.) Полкът, в пълен състав, в пълна парадна униформа пристига под строй на плаца на пехотния лагер в Княжево около 8.30 ч. сутринта и заема своето място. С пристигането на княза започва ритуалът. Той приковава знамето към гръжката точно в средата с първите три гвоздеа, след което командирът на полка заковава следващите три гвоздеа в горната част на гръжката. Последен знаменосецът на дружината приковава три гвоздеа в долния край на знамето. Символичното единство на върховна власт, военно ръководство и армия се скрепяват с църковно освещаване на знамето.

Всички пехотни знамена имат еднакви изображения, само на знамената на софийска, кюстендилска и радомирска дружина като наследници на трите първи дружини на Българското опълчение е поставен надпис: „1877–1878 Г. / ЕСКИ-ЗАГРА / ШИПКА – ШЕЙНОВО/“.

През март 1883 г. от състава на 1-ва, 2-ра, 3-та, 4-та, 5-а и 6-а пехотна дружина е формирана 1-ва пехотна бригада с щаб в столицата.

С въвеждането на полковата организация в българската войска през 1884 г. с указ № 41 от същата година от състава на 1-ва пехотна софийска дружина, 5-а пехотна тетевенска дружина и 6-а пехотна плевенска дружина е формиран 1-ви пехотен софийски полк. Знамето, шефството, празникът и гарнизонът на първата му дружина стават общи за полка. За пръв негов командир е назначен подполковник Всеволоски. Променена е и бригадата организация: 1-ви и 2-ри полк образуват 1-ва пехотна бригада.

На 6 септември 1885 г. българите правят първата голяма крачка по пътя на националното си обединение със Съединението на Княжество България и Източна Румелия. На

Войници от 1-ви пехотен софийски полк

8 септември с манифест, издаден в старопрестолния град Търново, княз Александър I признава акта. Радостта на българите е всеобща. Но не всички са доволни от появянето на картата на Европа на най-голямата балканска християнска държава с площ от 96 345 кв. км и население от 3 150 000 души. Започват политически комбинации и дипломатически кроежи, развихрят се амбиции и териториални апетити. Опасявайки се от реакцията на Османската империя, България съсредоточава войските си по южната граница.

Казармите на софийските полкове

Изненадата обаче идва от запад, когато на 2 ноември 1885 г. сръбският крал Милан нахлува в българските предели. На младата българска армия се пада трудната задача да защити делото на Съединението и тя с достойнство се справя с това, увенчавайки новите си знамена с лаврите на победата. Първи пехотен софийски полк, както и други воински части, се намира на юг. С бърз марш неговата 1-ва и 4-та дружина, водени от полковия командир капитан Христо Попов, преминават придошлата Марица и при изключително тежки метеорологични условия за 30 часа изминават пеша 86 км до столицата.

Полкът формира две военновременни пехотни дружини, едната от тях става четвърта дружина на полка, а другата е запасна и остава във вътрешността на страната като допълваща част, която при нужда да се преустрои в полк чрез повикването на всички останали запасни, новобранци и доброволци от населението. В решителните боеве при Сливница на 6 ноември предимно от състава на софийския полк се формира отряд под командването на капитан Хр. Попов със задача, ако Моравската дивизия се насочи към София, да я атакува и спре, а ако тръгне към Сливница – да запази левия фланг на Сливнишката позиция от нейните удари. На 7 ноември отрядът се придвижва от Алдомировци за Раковица, за да се противопостави на сръбските части, които настъпват към Гургулят и Вишая. Нашите ескадрони от Гургулят се оттеглят, а страничната охрана посреща сръбите с огън. От Гълъбовци отрядът се развърща в боен ред, като една рота се насочва към Вишая заедно с батареята, която е изнесена на ръце от пехотинците по стръмния и кален склон на височината. Въпреки многократно превъзхождащия противник капитан Хр. Попов и неговите войници не падат духом. В разгара на боя пред центъра и дясното крило на Сливнишката позиция командирът получава телеграма от главнокомандващия да не допусне сръбите към София. Той разбира, че най-добрият начин е сам да нападне и отблъсне неприятеля. Смелите софийци се понесят напред и тяхното „ура“,

съчетано със звуците на сигналните тръби и барабанныя бой, заглушава гърмежите на оръдията и пушките. Противникът открива ожесточен огън, но нищо не може да спре атакуващите „на нож“ българи. Скоро разколебаните сръбски части при Гургулят отстъпват. На следващия ден частите на полка настъпват към Брезник. София, която със затаен дъх слуша рева от боевете при Сливница, се отдава на неописуема радост и възторг. Трън и околните височини са опразнени от сърбите. На 14 ноември сутринта българската войска, с развети знамена, преминава сръбската граница. Софийци завързват бой и обръщат в бягство оставените при Планиница части от сръбския 1-ви полк, и след това настъпват към Суковския мост. Артилерията на Дринската и Дунавската дивизия изсипват върху българските части по Пиротското шосе тонове олово и атакуват във фланг дружините, настъпващи към Пирот. Първи пехотен софийски полк заедно с другите войскове части осъществяват добре организирана нощна атака на Черни връх, която развързва ръцете на останалите части за решителни действия в Пиротското поле.

След Сръбско-българската война празничният календар на софийския полк се обогатява с първия боен празник – 7 ноември, деня на победата при Сливница. В следващите години той се отбелязва с панихидата за загиналите чиновци на полка, молебен за здраве и победи и парад.

Полкът се попълва с войници по наборната система – местен способ, с подофицери – от завършилите с отличен успех учебните команди войници, произведени в подофицерски чин и пожелали да останат на свръхсрочна служба. Офицерският кадръ е от завършилите Военното на Н. В. училище и Школата за запасни подпоручици във време на война. В мирно време полкът се състои от щаб, две дружини, един картечен взвод, една нестроева рота, един приемен покой и една музикантска команда.

На 17 септември 1912 г., в късния следобед, гружният звън на камбаните на софийските църкви известява на столичани обявената мобилизация. Всеобщо въодушевление, ликуване и радост изпълват народа, дочакал деня за освобождение на поробените си братя българи извън пределите на страната. Балканският съюз (България, Сърбия, Гърция, Черна гора) се възправя срещу Османската империя.

Обявяване на мобилизацията, София, септември, 1912 г.

За шест дни полкът е

мобилизиран и се развърща в четиридружинен състав, една картечна, една нестроева, една телеграфна рота и една музикантска команда. Започва усилена работа по тяхното обмундирване и въоръжаване. Мобилизационните комисии са силно затруднени от броя на пристигащите, готови да заминат на фронта.

На 24 септември полкът в пълен състав се построява на лагерния площад за отслужване на молебен за здраве и успех. Под звуците на „Шуми Марица“ и със сълзи на радост многохилядното множество изпраща гружините до гарата, откъдето огромната върволица вагони бавно потегля за Ямбол.

Обявяването на войната на 5 октомври софийци посрещат в с. Паша кьой. Малко преди това подполковник Ив. Мотикаров приема командването на полка.

Първа армия, командвана от генерал-лейтенант Кутинчев, включваща 1-ва дивизия, в която е и полкът, получава задача да премине границата, да се насочи в посока Лозенград – Одрин и да прекъсне връзката между крепостните им гарнизони. Като авангард на бригадата 1-ви пехотен софийски полк настъпва по пътя пост № 14 – с. Вейсал – Омар абаз – с. Чешме кьой. Движейки се по пътя Гечкенли – Еджалия – Селиолу, на 9 октомври, част

1-ви пехотен софийски полк тръгва към турската граница

ти на полка се натъкват на три турски дивизии, едната от които кавалерийска, придвижващи се към Одрин. Завързва се ожесточен и неравен бой, с редуващи се атаки и контраатаки. За този ден началникът на дивизията генерал-майор Стефан Тошев казва: „Застанал над с. Еджалия, аз обгръщах полето на тая бясна и всесъкрушителна атака... Боят бе се почнал към 2½ ч. сл. пл. а вече в 3¼ ч., турските батареи бяха поколебани и заставени да отстъпят на задна позиция; турските пехотни линии бяха също изтласкани към могилите при с. Гечкенли, а по шосето Кръ клисе – Одрин се чернееха други маси турски, като искаха да си пробият път към Одрин. Нашата артилерия пренася огъня си по тях, а нашата неспирна пехота, под град от шрапнели и куршуми, напиря отново, реве „ура“ ...Турците се разбъркват...турските батареи замлъкват от огъня на нашите артилериисти... пада героят Ночев (капитан Тодор Ночев, б. а.), в момента, когато възсяда превзетия неприятелски топ, пада и Гужгулов (капитан Васил Гужгулов, б. а.), като с извадена сабля се втурва с ротата си „на нож“ ...Събарят се стотици убити войници; стотици ранени се търкалят по земята, но „ура-та“ все продължават...Неприятелят е

окончателно разбит и сметен на юг в пълно бягство...“

Благодарение на уържаната победа от частите на 1-ви и 6-и пехотен полк, и на 7-ма пехотна преславска дивизия замисленото от турците усиление на Одринския гарнизон е провалено. Българските части вземат много трофеи, а турците дават много жертви. Първата среща с врага софийци заплащат с кръвта на много убити и ранени, но се сдобиват с вяра в собствените сили и увереност да продължат напред, понесли на щиковете си победата. На фронта 9 октомври е обявен за боен празник на храбростта на полка.

На 15 октомври 1912 г. частите на 1-ви и 6-и полк под общото командване на полковник ИВ. Мотикаров получават задача да настъпят към Люлебургаз, за да вземат участие в боя, който Трета армия води с превъзхождащия я противник. За два дни, под дъжд от олово, те успяват

да овладеят източните подстъпи, а след това разширяват контролираната от тях територия на север. Нямащи сили да приемат атаката „на нож“, турците се изтеглят на втората отбранителна позиция. След тридневна упорита турска защита софийци овладеват напълно Люлебургаз и се отправят към Чаталджа.

На Първа армия, в чиито състав е полкът, се пада честта да нанесе последния решителен удар, като направи пробив в неприятелския център около Хаген кьой. Полкът преминава с бой откритата долина на река Катарчи су, под силен обстрел и без артилерийска подкрепа. Не по-малко ужасна от войната се оказва развихрилата се холерна епидемия, която отнема живота на десетки. На 22 ноември е подписано примирие и полкът се установява в гр. Силиврия, където остава до 21 януари 1913 г., когато се подновяват действията. Частите му превземат Арап тепе и отбраняват линията от с. Кагъ кьой до Шейтан дере. От 5 до 12 март водят упорити боеве при Кагъ кьой и Елбасан, след което започва настъплението за завземане на Чаталджа.

След подписването на мира с Турция на 17 май 1913 г., полкът се завръща и се установява на бивак в Сливница. Със започването на Втората балканска война (16 юни 1913) той е придан към 13-а пехотна дивизия. На 24 юни дружините му преминават българо-сръбската граница. Със стремително настъпление „на нож“ 2-ра и 4-та дружина превземат връх Бубляк и Корбул. Първа и 3-та дружина се сражават срещу гърците в Кресненското дефиле. Софийци, подкрепени от 64-ти пехотен полк, отхвърлят гърците при Церовските котли 378 и 1079 и от целия масив. Трета дружина настъпва по посока Церово – Ораново.

След подписване на Букурещкия мир в края на юли 1913 г. 1-ви пехотен полк потегля за

Знамето на 1-ви пехотен софийски полк, 1912 г.

столицата. На 2 август всички дружини се събират на бивак до Захарна фабрика (без 1-ва, която пристига едва на 4-ти), откъдето се отправят към гарата. Цар Фердинанд I ги поздравява за победите във войните. В строен ред, водени от него и командирите си, софийци преминават през града, приветствани от цялото население с „ура“, цветя и „добре дошли“. След демобилизацията на армията в казармите на 1-ви полк остават само войниците от наборите 1910, 1911, 1912 и 1913 г. Полкът се реорганизира от четиродружинен в тридружинен състав.

Атака на Черната могила, Чаталджа, март 1913 г.

Когато на 1 август 1914 г. започва Първата световна война, България, макар изтощена и неподготвена за нов военен конфликт, заживява с надеждата, че ще може да си върне загубените територии и да обедини земите, населени с българи. Дипломацията на Антантата и на Централните сили търси варианти за привличане на България на своя страна. Съдбата на Македония и военните успехи на германските войски през 1915 г. накланят везните в полза на присъединяването към Централните сили.

С обявяването на общата мобилизация през 1915 г. напливът от запасни ветерани е огромен и командирите на полка употребяват големи усилия, за да могат да приемат и подготвят това множество. Полкът се развърща в боен състав, като от три- преминава в четиродружинен състав. От него са формирани и 1-ва и 2-ра дружина на 41-ви пехотен полк. На 17 септември, след отслужване на молебен, полкът в пълен състав, окичен с цветя и акламиран от многолюдното множество, воден от командира си полковник Георги Долапчиев, преминава под звуците на музикантската команда през града в посока Сливница.

Великден на Чаталджа, 1913 г.

Заедно с другите части на

1-ва пехотна дивизия, в чиито състав е, полкът настъпва и овладява Лазаров камък, Корбул, Бубляк, Градоман, Планиница, с. Ковачев рид. На софийци се пада трудната задача да превземат Драганов връх и Дренова глава.

На бойния празник на полка 9 октомври, започва настъплението към високия връх Дренова глава – голямо укрепление на сръбската армия, с редути и няколко реда окопи, с поставени пред тях поясни телени мрежи, с много скрити и приспособени за отбрана и съобщения ходове и представляващ най-сериозният подстъп към Пирот.

Атаката е поверена на софийци, подпомагани вдясно от търновци и вляво от 1-ва дружина на 42-ри пехотен полк. Нито студеното и гъждовно време, нито дълбоката кал и мъглата, нито прогизналите грехи и мокрите и тежащи раници, нито уморителният и продължителен марш от с. Чиниглавци и връх Пропашка Рудина към с. Българска Планиница, спира софийци. На 11 октомври в гъста и непроницаема мъгла веригите на българските части преминават през мътната и придошла Суковска река по направените през нощта мостове от пионерните части. Силният пушечен и картечен огън, телените заграждения и окопите не спират стремителното настъпление и след обед Дренов връх и връх Градище са овладени. Пътят към Дренова глава е открит. На 12 октомври стремителната атака продължава. Под смъртоносен гъжд от олово, сипещ се от бойниците на сръбските укрепления, дружините на полка се хвърлят върху телените мрежи. Картечниците се предават от ръце на ръце, за да заемат нови позиции. В критичния момент водата за охлаждането им свършва. Тогава командирът нарежда всички да гадат и малкото вода, която имат във войнишките си манерки. Когато картечните ленти свършват, няколко войници започват да пълнят с ръце празните ленти с патрони. Сърбите не издържат и в нощта на 13 срещу 14 октомври напускат укрепените си позиции. Рано сутринта знамето на полка победоносно се развява на най-високата точка на укрепленията. Пътят към Пирот е открит. След превземането му 1-ви пехотен полк заедно с други български части преследва отстъпващите сърби към Моравската долина, завземайки върховете Кула, Градище, Гола чука, Радовачка чука и отхвърляйки сръбските войски чак до бреговете на Адриатика.

В края на януари 1916 г. софийци получават назначение за Добруджанския фронт. На-

Ловджийската рота
при 1-ви пехотен софийски полк, юли 1913 г.

пускат Кратовско и през Деве баир и Гюешево се отправят към София, където пристигат на 18 февруари. Срещата с родните огнища е глътка въздух. На 25 февруари започва ешелонното замиване на север. На 10 март до с. Мурагалар, Шуменско, полкът се сбогува с готовавашния си командир полковник Г. Долапчиев. На прощаване той казва: „Служете и скъпете честта на полка, за да имате пълното морално право да се гордеете, че служите в полк със славни бойни дела в миналото и настоящето, служете с чест и достойнство и се гответе за още по-славни дела, за по-добри лаври, за гордост и утеха на Н. В. Царя и за славата на отечеството...“. Командването на 1-ви пехотен полк е поето от подполковник Велизар Лазаров.

След сражението при Дренова глава, октомври 1915 г.

Като част от Трета армия в края на месец август софийци заемат позиции около селата Кокарджа и Кемалар от южната страна на Тутраканската крепост. Тук те получават известието за обявената на 1 септември 1916 г. война на Румъния. Крепостта Тутракан е силно укрепена с естествени препятствия – големия и със стръмни брегове дол, започващ от река Дунав, опасващ града на около 8–9 км и свършващ отново до Дунав, както и с 12-те форта и двете непрекъснати линии окопи, които усилват отбраната им. Заг фортите артилерията е разположена в специални бетонирани гнезда. Постройките във фортите са с множество ходове за съобщения и обслужване. Укрепената зона е опасана от бодлива телена мрежа, широка до 10 метра, с изкопани пред нея вълчи ями в шахматен ред. Всичко това съставлява първата отбранителна линия. Втората, още недовършена, се простира между първата и града. В западната си страна тя представлява преплитания с бодлива тел, а в източната е усилена и с дървета.

Обоз в с. Кадино, Прилепско, 1915 г.

Изградените линии заедно с 25-хиляден гарнизон и многочислена и разнокалибрена артилерия правят Тутракан, в плановете на румънците, непревземаем, дори и за българите. Генерал-лейтенант Ст. Тошев, командващ Трета армия, казва за крепостта, че е така добре укрепена и организирана, и с толкова голям гарнизон, че даже и жени биха устояли на атаките 4–5 дни.

Превземането на крепостта е особено важно не само заради стратегическото ѝ положение, но и поради приближаващите от север руски подкрепления за румънските части. На 2 септември при с. Шеремет кьой софийци преминават Дунав и се насочват към Тутракан със задача да се укрепят на линията Шеремет кьой – Амаглар в изходно положение за атака на форт № 8. На 5 септември в 6 ч. сутринта батареите откриват огън по форта. Два часа по-късно командирът на полка заповядва на софийци да настъпят и да го превземат. В равната и открита местност, под непрекъснат огън, с цената на скъпи жертви, в 12 ч. на обяд телените мрежи са достигнати и започва тяхното преодоляване. Първа дружина от изток, 3-та и 4-та от юг и запад, с оглушително и победно „ура“, в жестока борба „на нож“ в 12.45 ч. овладяват форта. По-голямата част от гарнизона – две роты, една батарея, четири картечници, няколко оковни оръдия, много пушки, боеприпаси, е пленен. Продължават настъплението си северно от форта под силен артилерийски огън и отблъскват няколко противникови контраатаки. На следващия ден железните вериги на софийци продължават напред. Противникът е обезкуражен и ужасен от перспективата за българска атака „на нож“. Някои, все още незагубили духа си румънски части успяват да се укриват в познатите укрепления и да атакуват в тил българските дружини. Това се случва на полковата поддръжка – 16-а

Строеви преглед на 1-ви пехотен софийски полк, 1916 г.

1-ви пехотен софийски полк, Добруджа, септември 1916 г.

рота, която е загубила в боя връзка с останалите части и е застрашена от обкръжение. В завързалия се неравен бой командният ѝ състав е изваден от строя. Научавайки за това положение, командирът на полка, подполковник В. Лазаров, който се намира наблизо, пристига при войниците и като се представя за техния нов ротен командир, с възглас „напред, на нож“ ги повежда в атака. Изненадани, румънските войски отстъпват и са преследвани до река Дунав, където голяма част от тях са пленени, а друга намира смъртта си от българския пехотен и картечен огън в опит да избяга през реката. В четиридневни боеве е сломена съпротивата на врага по укрепените линии Расово – Меджидие и Черна вода – Меджидие – Кюстенджа – кота 107. След получаване на заповедта да продължат настъплението в Румъния, софийци правят дълъг и труден зимен преход, в който изминават около 400 км за 15 дни. На 24 ноември преминават Дунав при Свищов. Като част от съюзната Дунавска армия, водейки боеве с добре екипираните и модерно въоръжени многохилядни румънски и руски части, те прегазват Влашкото поле и поздравяват река Серет и стените на Букурещ с мощното си „ура“, за да помнят враговете силата и мощта на 1-ви пехотен софийски полк.

През април 1917 г. полкът заминава на Македонския фронт, където повече от година през позиционната война отбранява кота 1248. Както те самите по-късно казват – писано им било на софийци да изпият до дъно горчивата чаша на войната. Полкът е сред частите, които след примирието попадат в заложничество. В Скопие

1-ви пехотен софийски полк при Магарево, 1917 г.

Позиция северно от кота 1248, август 1918 г.

им е наредено да сдадат оръжието си. Офицерите запазват своето, а войниците – само раниците си. В тези мъчителни дни полкът се мести от Скопие в Катланово, (откъдето командата на капитан Любомир Кузупов се отправя за България), Велес, Битоля, Солун. От там е натоварен на параход и на 14 ноември пристига в Дедеагач, посрещнат с цветя от очаквалото го няколко дни българско население.

По разпореждане на командира полковник В. Лазаров е организирана група за спасяване на полковото знаме състояща се от 9 човека, начело с капитан Л. Кузупов, в която влизат поручик Милан Златев, фелдфебелите Велко Иванов и Йордан Георгиев, старши подофицерите Христо Коцев и Стойчо Апостолов, младши подофицерите Димитър Матов и Иван Станишев и редник Владимир Теофанов. Тръгвайки, те дават клетва пред командира си: „Бройте три дни от тая вечер и на четвъртия ден бъдете сигурни, че ние със знамето ще сме в София. А при най-лош случай нито ний, нито знамето няма да попаднем в чужди ръце.“ Капитанът опасва знамето около кръста си и заедно с командата си след седем уморителни и опасни дни пристига в София. Знамето е предадено в щаба на полка, където по това време е само командването на допълващата дружина.

Полкът се завръща от заложничество на 17 ноември 1918 г. На гарата в София го посрещат спасеното му знаме и стотици граждани. По-късно то е удостоено с Възпоменателната гривна за спасяване, а спасителите – със “Знак за спасяване на знаме”. За героизма и себеотрицанието на полка във войната знамето му е удостоено с лентата на войнишкия знак на I степен на ордена “За храброст”.

Учение на 1-ви пехотен софийски полк, 1932 г.

Краят на Първата световна война е трагичен за България. Наред с тежките финансови и икономически последици Ньойският договор от ноември 1919 г. ограничава войската до 20 000 доброволци и 13 000 гранична стража.

През декември 1920 г. полкът се реорганизира в 1-ва пехотна софийска дружина. През 1928 г. от нейния състав и 1-ва жандармерийска дружина се формира отново 1-ви пехотен полк, който до 1938 г. носи явното име дружина.

Бавното излизане от тежките клаузи на мирния договор е белязано от едно паметно събитие – даряването на нови знамена. Спасителите на знамето, начело с капитан Л. Кузупов и бойните командири на полка о. з. полковник Хр. Попов и о. з. генерал В. Лазаров се прощават със старото знаме, след което то тържествено е предадено в Двореца. На 6 май 1937 г., бойния празник на войската и празника на храбростта, на площад „Александър Невски“ при изключително тържествена обстановка цар Борис III връчва 19 нови знамена на частите от Софийския гарнизон. Към новото знаме на софийци е пришито малко четириъгълно парченце от старото, за да премине славата, добита с него, в чиновете на полка.

В края на 30-те години в Европа пак започва да се усеща мирисът на барут. На 1 септември 1939 г. Германия напада Полша и с това поставя началото на Втората световна война. България отново е пред избор, за който решаващ е стремежът към национално обединение и запазване на страната извън обсега на преки военни действия и на чуждо влияние, макар и с цената на превръщането ѝ в германски сателит.

Военен парад с участието на 1-ви пехотен софийски полк, 6 май 1937 г.

Българското военно ръководство предвижда действия за защита на страната. Част от тях е и формираният през 1940 г. Прикриващ фронт за изграждане на отбранителна инфраструктура и отразяване на евентуални удари от Източните Родопи до черноморското крайбрежие.

На 1 март 1941 г. във Виена министър-председателят Богдан Филов подписва присъединяването на България към Трестранния пакт. От началото на годината 1-ви пехотен софийски полк като част от Първа армия е мобилизиран в района на с. Левка, северозточно от Свиленград. Там остава до септември същата година и участва в изграждането на дълговременни отбранителни съоръжения. През май 1944 г. полкът отново е мобилизиран на Прикриващия фронт, този път в района между Арда и Марица. Усилено продължава строителството на стоманобетонни картечни гнезда, наблюдателни пунктове, бункери за бронируемостни оръдия, укрития за противотанкови средства и други.

След преминаването на България към антихитлеристката коалиция като част от

1-ва пехотна дивизия от състава на Първа армия полкът се сражава при Дубочица и Крива паланка. В неравните боеве за Страцинската позиция софийци записват нови славни страници в своята история. На 8 октомври 1944 г., след 18 км обход, настъпват във фланг и успяват да проникнат в тила на противниковата отбрана до укрепената позиция. При една от контраатаките частта е обградена и е снабдявана с най-необходимото само по въздуха.

Доброволци в 1-ви пехотен софийски полк октомври 1944 г.

Въпреки критичната обстановка 1-ви софийски полк изпълнява заповедите на командването и допринася за голямата победа. Без достатъчно храна, вода и боеприпаси единадесет дни той държи под заплаха северния фланг и тила на противника.

Подполковник Константин Дончев в радиograma до началника на дивизията стегнато, по войнишки, описва тези дни: „Полкът е атакуван от три страни. Нямаме нито един снаряд за отделиението, нито една мина за минохвъргачките. Духът е висок, ще задържим позициите си“.

Водени от своите командири, войниците отбиват множество противникови дневни и нощни атаки. Когато на 22 октомври германските части, използвайки нови сили, успяват да овладеят връх Вела, с цената на много жертви софийци удържат позициите си. В дните между 16 и 23 октомври 1944 г. на страцинската позиция са убити и ранени много подофицери и войници от полка, за което полкът прибавя към името си „страцински“.

Нишкото поле, октомври 1944 г.

След тази победа 1-ви пехотен полк настъпва на запад и преминава река Пчиня. На 11 ноември 1944 г. заедно с 27-и пехотен полк и Парашутната група освобождават от немските войски Кумано-

во, като вземат множество военни трофеи. В дневника за бойните действия на полка е записано: „В 9 ч. преди пладне начело с командира на полка в бодър марш 1-ви пехотен полк влезе в Куманово. Посрещането от населението бе искрено и радостно. Градът – окичен с български и югославски знамена.“

С това завършва бойният път на 1-ви пехотен софийски полк във Втората световна война.

В следващите години както всички войскови структури той претърпява промени, но остава в паметта на поколенията с героизма, себеотдадеността и жертвоготовността на войниците и офицерите си в името на България, с качества, добродетелите и смелостта на командирите си.

Посрещане на 1-ви пехотен софийски полк и останалите части на Първа българска армия, София, 1945 г.

ВТОРИ ПЕХОТЕН СТРУМСКИ ПОЛК

Историята на 2-ри пехотен струмски полк е кратка и граматична. Заради участието му в преврата през 1886 г. срещу княз Александър I полкът е разформиран, офицерите са разжалвани, а полковото знаме изгорено.

Втори пехотен струмски полк се формира през 1884 г. от три пешни дружини на Българската земска войска – 2-ра кюстендилска, 3-та радомирска и 4-та самоковска. Първите две се създават през юли 1878 г. от състава на съответните дружини на Българското опълчение, с гарнизон в населените места, чиито имена носят, а 4-та самоковска пеша дружина се създава през август 1878 г. в Самоков. След разформирането на командванията и щабовете на губернските военни началници и формирането на два военни отгела – Източен и Западен, трите дружини са подчинени на командира на 1-ва софийска пехотна дружина, без да са част от отделите.

Печат на 2-ри пехотен струмски полк

До 1881 г. първите две дружини носят опълченските си знамена. При създаването на полка за полково е определено знамето на 2-ра кюстендилска дружина, която става 1-ва дружина на частта. През август 1881 г. полкът е сред тези, които в тържествена обстановка получават първите си бойни знамена. Трета самоковска дружина е единствената в историята, която получава везано със сърма бойно знаме, вместо рисувано. Това се случва с благословията на княза и със средствата, събрани от гражданите на Самоков.

За командир на новосформирания полк на 12 октомври 1884 г. е назначен подполковник Михаил Рихтер. След извършеното Съединение на Княжество България и Източна Румелия (6 септември 1885) руските офицери на българска служба са отзовани. Тогава за първи път командир става българин – майор Аврам Гуджев.

В започналата на 2 ноември 1885 г. Сръбско-българска война частите на полка са разположени около Трън и Брезник. На 3 ноември Сръбската моравска дивизия настъпва към село Колуница с цел да завземе височината Цветков гроб – единствения път от село Власина до вътрешността на Княжеството. Сред частите, защитаващи подстъпите към селото, е и 2-ра дружина. Предвид организацията на бойните действия полкът е разделен в два отряда – 2-ра дружина е включена в Кюстендилския отряд, а 1-ва и

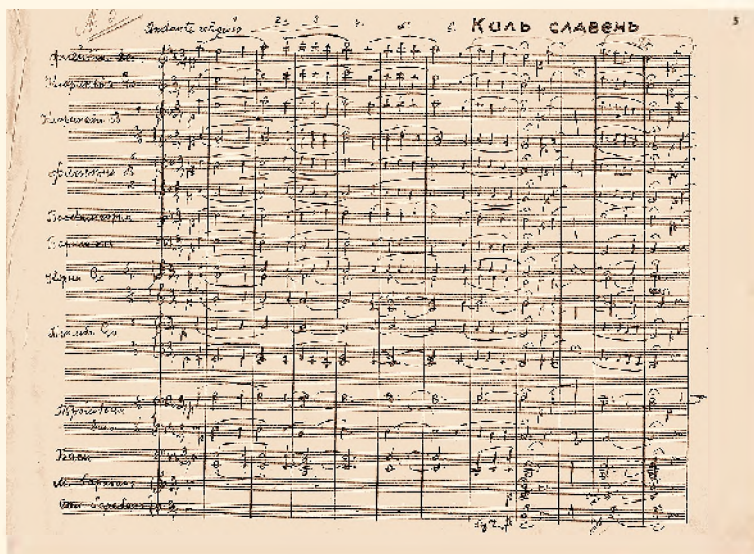
3-та дружина влизат в състава на Трънския отряд. На 4 ноември 1885 г. от части на струмския и бдинския полк се формира още един отряд – Радомирският (известен и като Брезнишки). Под командването на капитан Стефан Кисов, командир на 2-ри пехотен полк, той има за цел да забави Моравската дивизия при обхода на левия фланг на Сливнишката позиция. На 5 ноември 1885 г. отрядът получава заповед от началник-щаба на армията за настъпление през

Бойното знаме на 4-та самоковска пеша дружина, М 1881 г.

Брезник към десния фланг на сръбските войски, придвижващи се към Сливница. Междувременно Моравската дивизия достига Брезник. На 6 ноември 1885 г. частите на отряда се събират заедно с доброволците и опълченците, с четата на Ильо войвода и конната доброволческа чета. Капитан Ст. Кисов получава заповед от началник-щаба на армията да заеме Брезник и да удържи противника, а в случай, че той е заминал за Сливница, да го нападне в тил и да го задържи, без да жали сили и средства, дори това да означава да се пожертва целият отряд. Капитанът издава заповед за атака и повежда частите за превземане на Брезник. В неравните боеве отрядът е разбит, но задачата е изпълнена – придвижването на Моравската дивизия към Сливница, където се решава изходът на войната, е забавено, и сърбите са принудени да отделят два батальона за прикритие на южния си фланг. В последвалото настъпление към Пирот участват всички дружини на полка.

Името на полка се свързва не само с победите в Сръбско-българската война, но и с участието му в държавния преврат на 9 август 1886 г. По заповед на капитан Атанас Бендереv, другар на военния министър и организатор на детронаторската акция, полкът изминава пеша 56 километра и на 31 юли се установява в Перник, откъдето на 9 август рано сутринта пристига в София и се разполага срещу лагера на юнкерите. Под заплахата на воен-

Маршът „Кол славен“, под чиито звуци е изгорено знамето на 2-ри пехотен струмски полк

ните части, обградили Двореца, детронаторите заставят княза да подпише абдикацията си. Веднага след това е изведен извън пределите на страната. Майор Петър Груев се самопровъзгласява за главнокомандващ. Оповестено е правителство на националното единство начело с митрополит Климент. Стефан Стамболов, тогава председател на Народното събрание, се обявява за единствения законен представител на властта и подкрепен от останалите верни на Александър I висши офицери, извършват контрапреврат и връщат княза на престола. В краткото време до абдикацията си той разформирова войсковите части, взели участие в преврата. Сред тях е и струмският полк – офицерите и подофицерите са разжалвани, личният състав е разпределен в други части, а знамето му – изгорено.

Капитан Ст. Кисов, командир на 2-ри пехотен струмски полк

За тези събития историята е запазила тъжния разказ на очевидците: „На 2 септември 1886 г., в траурна обстановка в местността Под кръсто до Кюстендил, по пътя за София, подофицерите и войниците от полка, около 900 души, облечени в парадна униформа, с щатно оръжие, начело с командира си майор Петко Стоянов се прощават със знамето си. Те са конвоирани от офицерите и войниците от 4-ти пехотен плевенски полк и от една дружина от 11-и пехотен сливенски полк. За последен път знамето е в ръцете на своя знаменосец Стоимен Павлов. Командирът на 4-ти пехотен плевенски полк капитан Кръстю Маринов прочита пред всички заповедта за разформироването на 2-ри пехотен струмски полк. Под звуците на марша „Кол славен“ от знамето са свалени медалите му. То е сгънато, залято със запалителна течност, поставено в специално изкопана дупка в земята и запалено... Някои от чиновете на полка се опитват да вземат за спомен частици от изгорелите останки на полковото знаме.“

През 1886 г. 2-ра дружина на 2-ри струмски пехотен полк, която не участва в преврата, влиза в състава на новосъздадения 13-и пехотен рилски полк.

ВТОРИ ПЕХОТЕН ИСКЪРСКИ ПОЛК

През 1889 г. дванадесетте пехотни полка в българската войска са реорганизирани в двадесет и четири. Сред новосъздадените е 2-ри искърски пехотен полк, формиран от състава на 2-ра и 3-та дружина от 1-ви пехотен полк. За пръв негов командир през март с. г. е назначен майор Иван Цончев. Първоначално полкът изпълнява караулни функции на по-важни обекти в столицата, от август 1899 г. е преместен в Ловеч, а малко по-късно в Русе.

След като се установява в новия си гарнизон, типично за тези години, 2-ри пехотен искърски полк сменя няколко командири – полковник Георги Марчин (1890), подполковник Дечко Караджов (1893), полковник Атанас Тодоров (1900), подполковник Георгиев и подполковник Иван Петров (1911–1912).

Ив. Цончев, командир на полка, 1890 г.
(като генерал-майор)

Пролетта на 1900 г. Русе и околностите са разтърсени от протести, преминали в бунтове, заради данъка „десятьк“. Най-сериозни са действията на протестиращите в селата Красен и Тръстеник. В последното околийският началник е изхвърлен от общинското управление, кметът и общинските служители са затворени, полицаите са обезоръжени. Изплашена от разрастващия се бунт, властта взема бързи мерки: изпратен е отряд от две сборни роти от Русенския гарнизон – от 2-ри и 5-и пехотен полк, предвождани от командира на искърския полк – подполковник Георгиев. Броят на бунтуващите се е 5000. Окръжният управител настоява пред командира да даде войници, които заедно с полицията да смажат бунта. Подполковникът не се съгласява да действа с груба сила и прави опит да постигне споразумение. Не успява и се стига до престрелки, в които падат убити и ранени селяни. Ранени са и офицери. След като пристига подкрепление от Търновския гарнизон, бунтът е потушен. След време данъкът е отменен, но споменът остава.

По време на Първата балканска война (1912–1913) 2-ри искърски полк е част от 1-ва пехотна бригада на 5-а пехотна дивизия от състава на Трета армия. Според плана на българското командване тя се придвижва скрито към Лозенград за осъществяване на стратегическа изненада. След като турската армия предприема всеобщо настъпление,

започват ожесточените срещни боеве при Лозенград. При Селиолу – Ериклер, докато челните колони на 4-та преславска дивизия се сблъскват с 3-ти низамски корпус, от изток Дунавската дивизия обхваща фланга на турската 7-а низамска дивизия, която, заплашена от унищожение, отстъпва. При с. Ериклер полкът получава бойното си кръщение и прогължава към лозенградските укрепления Таш табия и Сейфлут табия.

В ожесточени боеве при селата Гечкенли, Ескиполос, Петра и Раклица срещу 1-ва бригада от 1-ва софийска дивизия, 4-та преславска дивизия и 5-а дунавска дивизия действат турският 1-ви, 4-ти, 2-ри и 3-ти армейски корпус и една конна дивизия. Българските войници се хвърлят в атака „на нож“, вкопчвайки се в упорити схватки. По цялата линия врагът е спрял и отхвърлен назад. Боевете около Лозенград дават възможност да не се атакуват пряко неговите укрепления поради липсата на тежка артилерия. Трета армия заема и се укрепва на близките до крепостта позиции, от които да я атакува. На 10 октомври 1912 г. при Селиолу и Гечкенли между Първа и Трета армия се връзва цяла вражеска армия, застрашаваща техния тил. Българското командване взема решение да се настъпи енергично напред за превземането на Лозенград, с което вражеската армия да се постави в неизгодно положение.

Първа бригада от 5-а дунавска дивизия превзема височините Каракол по левия бряг на Сарсуват дере, в обход на които действа 3-та бригада. Късно вечерта генерал-лейтенант Р. Димитриеви заповяда 4-та преславска и 5-а дунавска дивизия да атакуват на разсъмване укрепления град. В двудневните кръвопролитни боеве противникът губи вяра в собствените си сили и през нощта на 10 срещу 11 октомври започва масово бягство назад. Напразно опитващ се да спре обезверените войници, командирът на 3-ти низамски армейски корпус Махмуд Мухтар паша телеграфира на командващия Източната турска армия Абдулах паша: „Изгубих Петра и отстъпвам. Не ще мога да задържа и Лозенград. Необходимо е оттеглянето и на корпусите вляво от мен, за да не бъдат изложени на опасност“.

Командващият Източната армия, съзнавайки опасността десният фланг да бъде изложен на обход откъм Лозенград – Виза и неговата армия да бъде отхвърлена към Марица, с което пътят към Цариград пада в ръцете на българите, и разбирайки невъзможността да спре бързо отстъпващите си войски, заповядва съсредоточаването им на линията Бунархисар – Люлебургас, на река Караагач, докато пристигнат подкрепления.

Противникът напуска Лозенград, оставяйки малки части да поддържат огъня от фортовете Скопо и Раклица и да създават убеждението, че отбраната ще продължи и на следващия ден. Сутринта на 11

Подполковник Д. Караджов,
командир на 2-ри пехотен
искърски полк, май 1893 г.

октомври 1912 г. в занемелия град се чуват отделни изстрели. След разузнаване българските части установяват, че турците са отстъпили Лозенград. Под звуците на полковите оркестри частите на Бдинската и Дунавската дивизия преминават в параден марш през града.

Бързите успехи и загубеното време за тяхното отпразнуване позволяват на противника да се съвземе. Като подвежда нови сили и оттегля оцелелите при Лозенград части, той заема подготвената отбранителна линия Люлебургаз – Бунархисар. Втори искърски полк е разположен на левия фланг на българските части. Само за пет денонощия линията е пробита и противникът е принуден да се оттегли към цариградския полуостров. За тази победа в. „Таймс“ отбелязва: „Истински герой на деня е българският пехотински войник... Търпелив, издръжлив, весел и засмян... в решителния момент на боя той се явява в един нов, удивителен лик. На него преди всичко се дължи сполуката и победата“.

С победата при Люлебургаз и Бунархисар българската армия фактически постига целите на войната в Източна Тракия. Въпреки това цар Фердинанд I отхвърля предложението за водене на преговори и сключване на примирие и заповядва продължаване на военните действия. Но общата обстановка на цариградското направление вече не е в полза на съединените Първа и Трета армия.

След разгрома на основните османски сили в Източна Тракия в Люлебургаз-Бунархисарската операция българското командване не разпорежда преследване на противника и той се оттегля към укрепената Чаталджанска позиция. Разположена в най-тесната част на провлака, свързващ Цариград с Източна Тракия, с дължина около 28 км, тя е обградена от езерата Деркос и Буюк чекмедже. Сравнително тесният фронт принуждава и двете страни да оставят значителна част от силите си в

Полковник А. Тодоров, командир на полка през 1900 г. (като поручик)

Войниците от 2-ри пехотен искърски полк на разходка в превзетия Лозенград, октомври 1912 г.

резерв. Искърският полк заедно с останалите части от 5-а пехотна дивизия и 4-та пехотна дивизия, които понесат най-големи жертви в Люлебургаз-Бунархисарската и Лозенградската операция, са оставени на втора линия. След прекратяване на примирието на 21 януари 1913 г. 5-а дивизия се разполага за отбрана на линията Мертекли – Къшла – гр. Странджа. През целия период до 31 март, когато воюващите страни сключват последното примирие преди мирния договор, полкът остава на тази позиция.

Във Втората балканска война (1913) 2-ри пехотен искърски полк отново е част от 5-а пехотна дивизия, но този път в състава на Първа армия. Тя е съсредоточена в района Видин – Берковица, за да действа в долината на река Тимок към Княжевац и Пирот. Армията влиза в бой едва на 22 юни, след като сръбски войски нарушават старата българска граница при Кюстендил, и започва операция за овладяване на Пиротския укрепен лагер. Дружините на искърския полк преминават Стара планина през Кагъбоазкия и Светиниколския проход. На 24 юни е завладян Княжевац. След румънското нахлуване през Дунав кабинетът на В. Радославов търси примирие със сърби и гърци, но те се договарят да продължат бойните действия, докато България се съгласи на мирен договор, който ще им осигури допълнителни териториални придобивки в Македония. Очаквайки, че българските войски ще се оттеглят на север, за да бранят София от румънците, сръбската и гръцката армия се договарят за общо настъпление към Царево село и Горна Джумая. След известни колебания българското командване се отказва от плана за отстъпление към Конявската планина и решава да задържи сърбите, които настъпват от запад в обхват на Осоговската планина, и гърците, напредващи на север по долината на Струма. Полковете на 5-а пехотна дивизия са припадени към главните сили на Трета армия и заемат за отбрана Сливнишката позиция (левия

Марш на 2-ри пехотен искърски полк

Офицери от 2-ри пехотен искърски полк
Битолския фронт, 1917 г.

фланг), с което прикриват столицата от сръбско нападение, подготвяйки втори опит за пробив към Българска Морава през Власина и Сургулица.

След неуспеха му, в началото на юли 5-а дивизия се оттегля. След сключването на мирния договор на България с бившите ѝ съюзници и Румъния в Букурещ, полкът е демобилизиран.

В Първата световна война (1915–1918) 2-ри пехотен искърски полк отново е в състава на 5-а пехотна дунавска дивизия. В началото на октомври части на Антантата правят десант в Солун и се насочват на север с цел да се съединят с оттегилите се в Косово сръбски части. Настъплението на 57-а и 156-а френска дивизия е посрещнато от части на 2-ра тракийска, 5-а дунавска, 7-а рилска и 11-а македонска дивизия.

На 26 октомври 1915 г. 1-ва бригада на 5-а дивизия, в която е полкът влиза в състава на Втора армия. В началото на войната тя има задача да атакува противника в граничната полоса и да овладее района на Овче поле, да излезе в годината на Морава и Вардар, с което да прекъсне съобщенията между Сръбската и Съюзническата армия. Първа бригада заема десния участък на позицията Брегалница – Енеш Оба – Стражарницата – Степанче – Гавран – кота 1000. Искърци сменят 54-ти пехотен полк и заедно с други части укрепват участъка от устието на Брегалница до Шеоба със задача да поддържат връзка с войските по десния бряг на Вардар и да им оказват съдействие. Поради силния неприятелски огън укрепването се извършва само нощем. Полкът формира доброволчески команди, които се доближават до френските окопи и хвърлят бомби. През ноември води боеве при Войшан и Пепелище.

Войници от полка, с. Конско, юли 1918 г.

За тези славни дни четем в Знаменната книга: „На 23 ноември 1915 г. командирът полковник Владимир Данев заповяда на знаменосеца Александър Цветков да развее знамето ... полкът под звуците на „Шуми Марица“ се понесе вихрено напред с вик „ура“ и в ръкопашен бой завладя позицията на 371-ви французки полк, който с бягство отстъпи по посока с. Горещница“.

От декември, след боевете при Гавато 2-ри пехотен искърски полк се разполага

на левия бряг на река Черна и остава там почти до края на войната, като отбива противниковите атаки при позициите Борови висоти, Търнава и Борец и води патрулни схватки в околностите им. В края на септември 1918 г., воден от командира си полковник Димитър Димитриев, воюва при върховете Поручик Грудов, Сигнална, Приморец, Близнаците, Авджиев-Гърбата, при с. Градец и Царево село.

След подписаното на 29 септември 1918 г. в Солун примирие между България и съглашенските гържави искърци се изтеглят към България.

През ноември 1920 г. полкът се реорганизира във 2-ра пехотна искърска гружина с командир полковник Владимир Ненов. През 1922 г. гружината е разквартирувана в Свищов. През 1928 г. в изпълнение на плана за военновременно развърщане на армията мирновременният състав е променен и тя е развърната в полк.

От началото на юни 1937 г. полкът престава да съществува. Знамето му е изнесено и развято за последен път пред стройните редици на гружините. Един по един чиновите на полка целуват дуплите му, сбогувайки се за последен път с най-верния си боен другар. Със специален конвой то е транспортирано до София и прибрано в Знаменната зала на Двореца.

*Полковник В. Данев
командир на полка, 1915 г.*

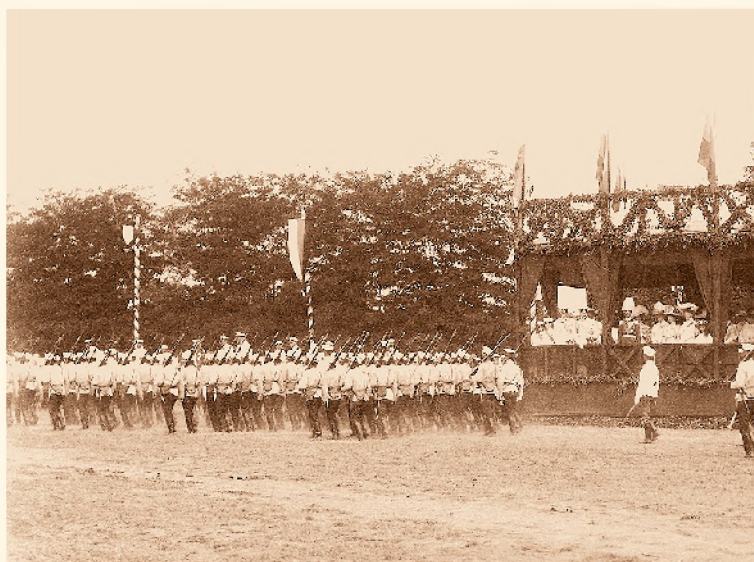
ТРЕТИ ПЕХОТЕН БДИНСКИ ПОЛК

В центъра на Видин се издига красив паметник, на който е изписано: „Величието на родината се гради върху костите на ония, които достойно живяха и умряха за нея“. Този монумент е знак на признателност към загиналите във войните за освобождение и обединение чинове от 3-ти пехотен полк, наречен бдински.

Полкът е формиран във Видин през 1884 г. от 7-а лом-паланска, 9-а берковска и 15-а свищовска пеша дружина. Лом-паланската дружина става първа дружина на полка и знамето, което княз Александър I ѝ гарява на 30 август 1881 г., е прието за полково. За първи командир на 3-ти пехотен бдински полк е назначен подполковник Михаил Маслов. След отзоваването на руските офицери от българската армия през септември 1885 г. мястото му за кратко е заето от капитан Иван Попов, сменен на 21 септември от капитан Марин Маринов.

След Съединението на Княжество България с Източна Румелия (6 септември 1885) дружините извършват контролирано изтегляне и се отправят към Кула, Белоградчик и Брегово за наблюдение на река Тимок, а друга част – към Дупница и Филіповци.

На маневри, с. Микре, 1905 г.

В Сръбско-българската война (1885) 3-ти пехотен бдински полк воюва при селата Врабча

(3 ноември) и Сливница (5–7 ноември). В атаката на височините Три уши (7 ноември) командирът му капитан М. Маринов повежда войниците си „на нож“. В развихрилата се ожесточена борба за надмощие сръбското настъпление е спряно и оттук нататък ходът на сражението е решен. Капитанът е тежко ранен и по-късно умира от раните си. Втора и 3-та дружина на полка в състава на колоната на подполковник Сава Муткуров участват в превземането на Пирот, а 1-ва и 4-та дружина атакуват връх Келташ – ключ към отбраната на града. Пътят към Ниш е открит и само решителната намеса на АВ-

стро-Унгария спасява Сърбия от разгром.

В годините след войната командири на полка са офицери, оставили трайни следи не само в сърцата на бдинци, но и в историята на Видин и записали славни страници в летописа на армията ни – капитан Стефан Тошев, подполковник Павел Христов, полковник Васил Делов, полковник Янко Драганов, полковник Никола Рибаров.

В навечерието на Първата балканска война (1912–1913) на източнотракийския театър на военните действия са развърнати три обединения – Първа, Втора и Трета армия. Полкът под командването на полковник Георги Тенев е в състава на 1-ва бригада от 6-а пехотна бдинска дивизия на Трета армия, която се групира в района южно от Ямбол и Стралджа. На нея и на Първа армия предстои да нанесат главния удар по противника. След мобилизацията частите на Трета армия са съсредоточени югоизточно от Ямбол.

Видинската крепост, 1906 г.

Защитата на Видин, 1913 г.

За тези напрегнати дни командващият армията генерал-лейтенант Радко Димитриев казва: „При всичките ни едри непълноти, особено по устройството на тила на армията известието за скорошно преминаване в настъпление ни ободри и ни караше да чакаме с нетърпение развързката, която според нас можеше да стане само чрез война...“

С директива на Главното командване на армията е разпоредено на 5 октомври да достигне с авангардите си Ени кьой – Ахлатли, а с главните си сили – Пюндюзлер – Уман кьой – Юмрук кьой. На частите от 1-ва бригада на 6-а дивизия, изостанали значително, е наредено най-късно до 7 октомври да настигнат основните сили. Дивизията в почти пълен състав се съсредоточава в района на Уман кьой – Реджеб махле – Ахлатли и получава заповед да достигне с главните си сили линията Кайбияр – кота 239.

В боевете при Лозенград 6-а дивизия е резерв на Трета армия. Настъплението про-

дължава към укрепената линия Люлебургаз – Бунархисар. Дивизията, разположена на десния фланг на настъпващата армия, завзема Люлебургаз. Към 20 октомври, когато турският главнокомандващ Назим паша дава нареждане за отстъпление зад река Еркене, бдинци са разположени при с. Самъ къой. В следващите дни те достигат до Софулар и продължават към Бейджилер. На 28 октомври, когато Първа и Трета армия достигат до Анастасиевата стена, е разпоредено 6-а дивизия да мине в подчинение на Първа армия. След като достига Синекли, дивизията настъпва западно от Инджес и северозападно от Кагъ къой.

На кота 1248, януари 1917 г.

Българските войски се доближават все повече до Чаталджанската укрепена линия, която според Назим паша „е последната надежда на гържавата. След отстъплението ни [на турците, б.а], подир бовете при Лозенград и при Люлебургаз противникът настъпи много свободно напред и продължава да настъпва. Цариград се намира в опасност...“

На 2 ноември дивизията, в която са бдинци, заема хребета между жп станция Чаталджа и с. Езетин. На 5 ноември започва българската атака на укрепената позиция. Трети пехотен полк, развърнат в боен ред източно от Езетин, настъпва към фортовете Махмудие и Махмуд паша. Ненадейното му появяване и стремителността му смущават турците, които насочват срещу него силен артилерийски огън откъм фортовете Каракол Нокта и Мектеби Харбие, и пушечен и картечен огън от

За вода пред землянките на бдинци, февруари 1917 г.

окопите югозападно от Балък и Отлук таби. Загубите са толкова големи, че долината на река Караджи Су е наречена „Долината на смъртта“. Това става причина вечерта полкът да се изтегли на втора линия. По същото време от щаба на Първа армия пристига заповед дивизията да се изтегли на изходните си позиции и да се организира за отбрана. Турските части започват нощни атаки срещу разположените в Езетин групи на бдинци.

Марш на бдинци, недалеч от с. Цапари, 1917 г.

На 10 ноември нощното нападение срещу бдинци е още по-силно и ожесточено. Командирът полковник Георги Тенев повежда групите в атака „на нож“. Турците са изтласкани на изток от Езетин. Сред убитите е и полковник Г. Тенев. Командването на полка се поема временно от полковник Йордан Велчев, а два месеца по-късно от полковник Иван Петров. До края на войната полкът остава на Чаталджанската линия. Подписаният през май 1913 г. в Лондон мирен договор слага край на войната.

В започналата месец по-късно Втора балканска война (1913) 3-ти пехотен бдински полк е в резерв на Главното командване.

В ожесточения бой на 8 ноември срещу българските части са хвърлени доброволци кюрди. В спомените си генерал-лейтенант Тодор Кантарджиев, командир на 1-ва бригада на Бдинската дивизия, пише: „В боя при Чаталджа българските войници „взимаха за спомен... такетата (фес) на убитите, на които беше ушито „София или смърт“. Заедно с донесението представихме и едно такова таке... по-късно още 10... предполагам, че едно от тях ще види бъдещият ни военен музей в София“.

През Първата световна война (1915–1918) 3-ти пехотен бдински полк е включен в състава на 1-ва пехотна бригада от 6-а пехотна бдинска дивизия на Първа армия. На 6 октомври полкът защитава пътя към Видин и на Връшка чука води кръвопролитен бой. След завземането на Зайчар продължава настъплението си към Болевац и Парачин. Участва в Нишката операция (октомври – ноември 1915) в боевете при височината Планиница, при кота 472, 454, 372, при Болевац, кота 440, 387. От 1 ноември до 4 декември 1915 г. бдинци участват в Косовската операция. Първа армия форсира река Южна Морава, насочвайки удара си по направление Ниш – Прищина, превземайки Прокупле. Българските части навлизат в Косово. Шеста и 9-а пехотна дивизия превземат Прищина.

След Косовската операция българските войски проникват на 170 км и овладяват Южна Сърбия и Македония, но не успяват да унищожат сръбската армия, която се оттегля към Албания.

Необоснованата заповед на Съюзното командване за прекратяване на преследването спира победния устрем на българската армия, която започва изграждане на отбранителни позиции. Германското командване започва методично да изтегля своите войски от Македония и да ги насочва към Западния фронт. След обявената на 1 септември 1916 г. война на Румъния за българската армия се създава втори фронт – Добруджанският.

След окупирането на Битоля от френско-сръбските части през ноември 1916 г. българската армия се оттегля на позиции северно от града и до края на войната остава там, водейки позиционни боеве. Фронтът между българските части и войските на Антантата минава по централния рид на издигащата се от края на Битолското до Преспанското поле Баба планина на няколко върха – Безименния, кота 1248, Пелистер и Червената стена. В началото на 1917 г. френското командване предвижда да разшири превзетите от съглашенските сили територии от Битолско към Прилепското поле и долината на Вардар. На 12 март френските части откриват огън по двата върха – кота 1248 и Червената стена. След шестдневни боеве котата е удържана. В разгорелите се кръвопролитни боеве на Червената стена срещу бдинци настъпват три френски дивизии. Когато патроните свършват, те като своите предци на Шипка започват да търкалят камъни и скършени от артилерийския обстрел дървета върху пълзящите към върха на хълма противникови вериги. Полкът

Генерал-майор Хр. Попов, началник на Бдинската дивизия, при щаба на 3-ти пехотен полк, 1917 г.

След панихида, с. Цапари, 1917 г.

губи две трети от своя състав. Червената стена е наречена „Македонската Шипка“. Там се ражда маршът на полка, написан от капелмайстора Боньо Кирчев:

„Бдинци, лъвове, титани,
Наша слава всепобедна,
Що се носи от балкани...“

Върхът пада в чужди ръце, но цялата останала позиция по Баба планина остава българска. През май командването на Бдинската дивизия съсредоточава около Червената стена цялата дивизионна артилерия и на 18 май из-

сипва върху френските части ураганен артилерийски огън и разрушава окопите им. Българските части си връщат Червената стена, която остава наша до края на войната.

На 29 септември 1918 г. в Солун е подписано примирие между България и съглашенските сили. Съгласно договореното в него българските части, които се намират на запад от Скопския меридиан, остават в заложенчество. Трети пехотен полк е сред тях. Командирът полковник Минчо Сотиров успява да укрие знамето. Той строява целия полк и обявява, че изгаря знамето заедно с калъфа, за да не попадне в чужди ръце. Никой от присъстващите не разбира, че в калъфа има грехи, а знамето е скрито. Година по-късно, на 12 октомври 1919 г., то тържествено е развяно в казармите на Видинския гарнизон.

Посрещане на новата 1918 г.

На позициите в Магаревския дол
лято на 1918 г.

В годините след Първата световна война полкът преминава в дружинна организация. Формиран е отново през 1928 г., но до 1935 г. продължава да носи явното наименование „дружина“. На 3 октомври 1937 г., по време на маневрите в с. Паламарца, Поповско, бдинци получават новото си бойно знаме.

През ноември 1940 г. полкът влиза в състава на Прикриващия фронт, създаден със задача да подsigурява югоизточната граница срещу Турция от река Марица до Черно море. От началото на 1941 и през 1942 г. е в

Скопие и Крушевац. От април 1944 г. влиза в състава на 29-а пехотна дивизия от Първи корпус. На 8 септември 1944 г. дивизията започва да се изтегля и по пътя си води бойни действия. По-късно полкът е включен във Видинския отряд и участва в отбраната на граничната линия северно от Белоградчик до Дунав.

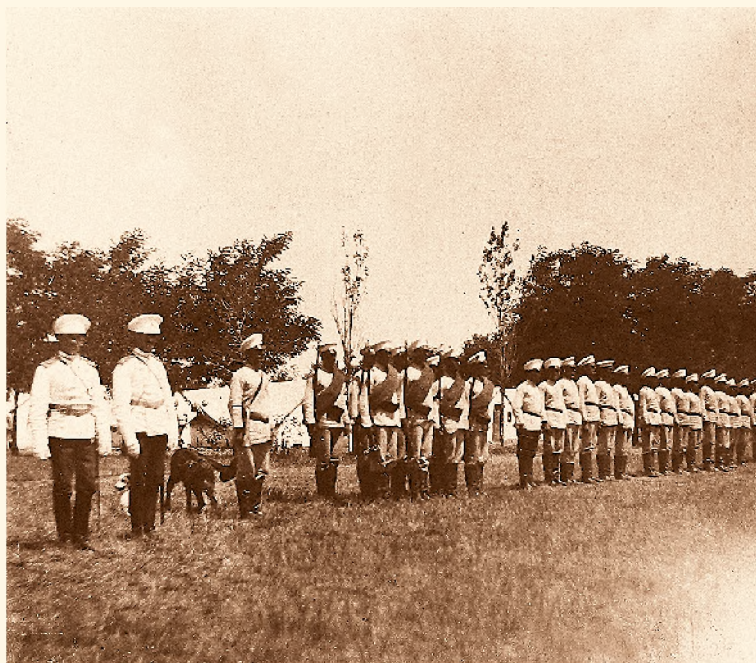
Десетилетният боен път на 3-ти пехотен бдински полк е пример за върховните усилия на народа ни за осъществяване на бленуваното национално обединение.

Посрещане на частите на Първи корпус в Скопие, 1941 г.

ЧЕТВЪРТИ ПЕХОТЕН ПЛЕВЕНСКИ ПОЛК

Четвърти пехотен плевенски полк се формира през 1884 г. от състава на 10-а видинска, 13-а ловчанска и 14-а севлиеvsка пеша дружина с щаб в Ловеч и пръв командир – подполковник Сергей Манаев и се попълва от околностите на Плевен, Ловеч, Севлиево. Десета видинска пеша дружина става 1-ва дружина на полка, а знамето ѝ, тържествено връчено от княз Александър I през август 1881 г., става полково. За полкови празник е установен денят на Св. Андрей Първозванний.

Полкът на учение, 1894 г.

През Сръбско-българската война 1885 г. полкът начело с

командира си капитан Никола Петров воюва при Сливница, Пирот и Ниш. В сраженията при Сливница плевенци се отличават и след войната денят на победата при Сливница (7 ноември) е избран за боен празник на полка. В следващите години той се отбелязва тържествено с парад и молебен.

В края на лятото на 1888 г. командирът на полка майор Кръстю Маринов организира преместването му в Плевен, където остава на гарнизон. След реорганизацията на българската войска през 1889 г. от състава на 3-та и 4-та дружина се формира 16-и ловчански пехотен полк.

През 1894 г. се ражда престолонаследникът княз Борис Търновски, който по европейска традиция е провъзгласен за шеф (почетен командир) на полка. От този момент частта започва да носи името 4-ти пехотен плевенски на Негово Царско Височество престолонаследника княз Борис Търновски полк. Шефът го предвожда на тържествени паради и прегледи, а в деня на полковия празник дава прием за офицерите и обяд на войниците.

След промяната униформата на плевенци се отличава от тази на другите пехотни полкове по присвоения жълт цвят на пагоните, кантовете на мундира, яката, околжката на фуражката и колана. Офицерите и войниците започват да носят на еполетите или пагоните си метален или шампован коронован вензел „Б III“ вместо метален или шампован номер на полка.

През есента на 1903 г. е приет нов Закон за устройството на въоръжените сили, с който мирновременният състав на армията е увеличен с още три пехотни дивизии, и през 1904 г. полкът влиза в състава на 9-а пехотна плевенска дивизия.

В началото на Първата балканска война (1912–1913) дивизията е част от Втора армия, чиято задача е да неутрализира силния Огрински гарнизон, докато другите две български армии задържат главните сили на Източната турска армия. Основните сили на Втора армия (8-а и 9-а дивизия) напредват в посока към Огрин. На 9 октомври османската армия в Източна Тракия започва офанзива срещу българските части. Гарнизонът на крепостта напуска града и атакува на запад и на изток Втора и Първа армия. Българските войски удържат атаките и принуждават турците да се оттеглят.

След победата при Лозенград надвисналата опасност от пълно изолиране на Огрин кара началника на турския гарнизон Шукри паша да предприеме нова атака (16 октомври) срещу частите на 9-а дивизия, сред които са 4-ти пехотен полк и 3-та бригада на 8-а дивизия. След провалянето ѝ турските войски се оттеглят до главните си отбранителни линии. Българското Главно командване решава крепостта да бъде изцяло обкръжена, окончателно изолирана и откъсната от останалите сили. Направени са и промени в състава на частите. Първа (в чийто състав е 4-ти полк) и 2-ра бригада от 9-а пехотна дивизия са изпратени за усиление на Трета армия, където остават до края на войната.

След като Главното командване на Действащата армия не използва постигнатия успех от българските войски при Лозенград и Люлебургаз – Бунархисар, турската армия се прегрупира и укрепва при Чаталджанската позиция, намираща се между

Казармите на плевенския полк, 1904 г.

Позициите на 4-ти пехотен плевенски полк Чаталджа, 1912 г.

езерата Деркос и Буюк чекмедже с дължина около 28 км и дълбочина 6–8 км. Трета армия в състав 4-та, 5-а, 6-а и 9-а пехотна дивизия съвместно с Първа армия в състав 1-ва, 3-та и 10-а пехотна дивизия в продължение на една седмица след извънредно тежък преход и лошо снабдяване извършват своя марш-манювър към Чаталджанската укрепена позиция и в края на октомври достигат до нея, заемайки района Чаталджа – Тарфа с четири пехотни дивизии в първа линия (3-та, 9-а, 6-а и 1-ва) и три пехотни дивизии (5-а, 4-та и 10-а) във втора линия. В следващите седмици, включително и след примирието дивизията укрепва позициите си по линията западно от жп станция Синекли до Домус Дамлари към линията чифлик Вели Меше – Узун Хаджи. След като първоначално е разположен около Курфали, 4-ти пехотен полк се премества в Чаур дере и се заема с изграждане на укрепления, почистване на рововете от сняг, поставяне на телени мрежи и оформяне на наблюдателни пунктове. След прекъсване на водените в Лондон преговори на 17 януари 1913 г. примирието е денонсирано.

В заповед до Действащата армия се казва: „Сега..., когато в Лондон турските комисари отказаха да ни дадат границите, които по правото на войната като на победители ни се следват, тогава в такъв случай какво трябва да правим?... Нашите бащи, майки, жени и деца ще ли допуснат да се завърнем по домовете си, докато не прогоним противника отвъд моретата?... напред всички с помощта на Всевишния и оръжието към нови и все по-славни дела!“

След подновяване на военните действия на 24 януари 9-а дивизия е в главните сили на съединените Първа и Трета армия. Четвърти пехотен полк е разположен в Синекли (1-ва гружина) и в Чаур дере (останалите три гружини). Турците започват настъпление. След упорити боеве авангардните дивизии (4-та и 10-а) на българските части се оттеглят към втората отбранителна позиция. Тежката зима допълнително влошава положението. Снегът затрупва пътищата и къса телефонните линии. Виелиците, последвалото разтопяване на натрупания сняг и излизането на реките от коритата затрудняват снабдяването на частите.

От края на февруари 1-ва бригада на 9-а пехотна дивизия, в която е 4-ти полк, влиза в

Молебен, Чаталджа, ноември 1912 г.

авангарда на двете армии, като сменя частите на 1-ва бригада на 4-та пехотна дивизия. Дружините на 4-ти пехотен полк се установяват източно от Ак алан. Първа дружина заема позиции южно от пътя Ак алан – Чанакча, втора дружина – северно от пътя, а останалите са в поддръжка. Забелязали движението на войските, на 3 март турците откриват силен артилерийски огън, под чието прикритие настъпват срещу 4-ти пехотен полк, разположен на най-важната част от позициите на бригадата. В следващите дни настъпват по целия фронт на дивизията, включително срещу позицията на 1-ва софийска дивизия Кагъ кьой – Елбасан.

Помощник-главнокомандващият генерал-лейтенант Михаил Савов издава директива: „Противникът със значителни сили заема Чаталджанския и Галиполския фронт. Неговият флот е в Мраморно море. Положението на крепостта Одрин е твърде отслабнало..., поради което заповядам: ... Авангардите на Съединените армии – 1-ва и 9-а дивизии, утре, 7 ч. пр.п., да атакуват предните части на противника с цел да завладеят линията Чатал тепе – Гьокчелийско село – Чаталджа – Арнаут кьой...“

На 10 март 4-ти полк започва стремително настъпление от двете страни на пътя Ак алан – Чанакча и до вечерта заема предните турски окопи. В следващите дни достига позиции югозападно от Тарфа. На 31 март късно вечерта в щаба на Съединените армии се получава телеграмата за прекратяване на военните действия.

Последвалото подписване на мирния договор не решава българския национален въпрос въпреки понесените от армията тежки загуби по време на войната.

Действията на бившите съюзници карат българското военно ръководство да дислоцира войските от Източния (Източна Тракия) на Западния фронт (западната ни граница и Македония). Девента пехотна дивизия, в чиито състав продължава да е 4-ти полк, е част от Първа армия (заедно с 5-а дивизия). Тя се съсредоточава в района Вигин – Берковица, за да действа в долината на река Тимок към Княжевац и Пирот. През нощта на 16 срещу 17 юни части на Четвърта и Втора армия атакуват сръбските и гръцките войски на широк фронт от Осоговската планина до Орфанския залив. Въпреки нареденото от генерал-лейтенант М. Савов прекратяване на бойните действия сърби и гърци използват българското напа-

При с. Ак алан, март 1913 г.

генение и преминават в контра-настъпление. Започва Втората балканска война (1913). В началото ѝ полкът воюва със сърбите при Габровци по десния бряг на река Тимок, а в средата на юли – срещу гърците при Мехомия и Пределските ханчета.

По време на Първата световна война (1915–1918) полкът е в състава на 1-ва бригада от 9-а пехотна плевенска дивизия от състава на Първа армия. В първите дни на войната той настъпва в зона-

та Орлов камък – Яня – Балта Бериловица – връх Миджур – Мирковац. От прохода Св. Никола се насочва и овладява укрепените от сърбите височини Вража глава и Лесково. Частите на полка водят упорити боеве с енергични атаки за превземане на връх Дренова глава, но неуспешно, поради силно укрепената с изкуствени препятствия и блиндажи местност. Това кара началникът на 9-а дивизия генерал-майор Стефан Нерезов да се откаже от овладяването на върха и да изчака действията на 8-а дивизия. Той разпорежда на командира на полка подполковник Георги Панев да настъпи към Остри връх, Пернатица и Средни връх. В следващите дни 9-а пехотна дивизия, в чиито състав е полкът, заедно с 8-а дивизия овладяват Ниш. Противникът се оттегля към Прокупле и Прищина. На полка е заповядано да настъпи в посока Ниш – Прищина, с цел да се прекъснат пътищата за отстъпление. Частите на Първа армия цяла седмица неуспешно се опитват да преминат река Морава поради липса на мостови и понтонни части. Сърбите, след като вдигат мостовете над реката във въздуха, я превръщат в естествена преграда. След преминаването ѝ те продължават напред за обкръжаване на противника в Косово поле.

Товаренето на 4-ти пехотен плевенски полк при Мидия, 1913 г.

Началник-щабът на 9-а дивизия изпраща телеграма до командира на полка подполковник Петър Влахов: „Ако срещате съпротива, смело атакувайте и безспирно гонете, такава е заповедта на началника на дивизията. Не се спирайте за почивка щом мръкне, а се движете и по-късно, поне до 22 ч.“

Полкът превзема връх Дукатска чука и коти 891, 970, 876, 983 и опира рамо в частите на 1-ва пехотна дивизия (25-и полк). В настъпилата зима на 1915–1916 г., без необходимото облекло и палатки, при нередовно снабдяване с храна частите от дивизията са винаги по-напред от съюзните войски и единственото, от което се оплакват, е недостигът на планински снаряди.

След като българското настъпление е спряно по заповед на германското командване на сръбско-гръцката граница, Първа армия минава към отбрана и при Доуран създава силна отбранителна позиция. В следващите месеци плевенци воюват с англичаните на укрепената позиция при река Вардар и котна 50, 51.

Командващият Първа армия генерал-майор Димитър Гешов изказва благодарност със заповед № 56 от 26 ноември 1916 г.: „Вчера 26-и, противникът след една силна и продължителна артилерийска подготовка през нощта атакува със значителни сили издадената част на бойния участък на 4-ти пехотен полк на Н. В. престолонаследника княз Борис III от 9-а дивизия (пункт 51). Допуснат до телените мрежи, той бе храбро отблъснат от нашия пушечен, картечен и преграден огън, като му се нанесоха големи загуби още в началото на настъплението. За това отлично и храбро държание... изказвам своята похвала и искрена благодарност, като пожелавам щото за в бъдеще още по жестоко да наказват врага...“

През 1917 г. 9-а плевенска дивизия, вече под командването на генерал-майор Владимир Вазов сменя 2-ра тракийска дивизия на Доуранската позиция, където остава до края на войната, записвайки едни от най-блестящите страници в българската военна история. Доуранският участък от Солунския фронт е най-важният, защото прегражда най-удобното и късо разстояние до София. Освен това при евентуален пробив цялата българска отбрана би се оказала разделена на две, като западната ѝ половина би изпаднала в безнадеждна ситуация. След тридневна артилерийска подготовка, при която предната позиция буквално е срината от масирания огън, англичаните преминават в настъпление, групирайки основните си сили по направлението на главния удар – левия край на отбраната при връх Кала тепе. От 22 април позициите на 4-ти полк са подложени на непрекъснати атаки. Боевете продължават с прекъсвания до 9 май, когато англичаните са победени и понесат тежки загуби.

По време на позиционната война в полка се организират работилници, в които от снаряди се изработват вази, пепелници, мастилници, ножове. С изработените предмети се организира изложба. От продажбата им е събрана сума, предназначена за изграждане на паметници на загиналите плевенци на фронтовата линия, както и на паметник на загиналите герои от войната в Плевен. В полка се устройва и малък военен театър.

Във времето, когато не воюват, полковете на 9-а дивизия укрепват Доуранската позиция. Ако в началото тя има две основни отбранителни линии, разделени на три участъка, и укрепена предна позиция, то в последното голямо противниково настъпление тя

вече разполага с пет отбранителни линии с дълбочина 15 км, напълно оборудвани в инженерно отношение. Съотношението на силите е по-лошо от това при Добро поле, но духът на войските е несравним.

В края на юни от Доуранската позиция се изтегля и последната германска пехотна част (9-а егерска дружина) и защитата на участъка от 53-та позиция до Стояково – Селимли е изцяло в български ръце. Четвърти полк извършва патрулни нападения с цел да се разузнае отбраната на противника. Позициите му се наблюдават и обстрелват от английски самолети и върху тях са изсипани тонове газови снаряди. В края на юли плевенци временно се изтеглят на почивка и впоследствие заемат позициите „Жостов“ и „Авиаторските висоти“.

На 16 септември 1917 г. започва поредното настъпление срещу Доуранските позиции като поддържащо на основния удар в района на Ветреник – Добро поле – Сокол. Английската артилерия открива ураганен разрушителен огън по целия фронт на отбраната, който продължава през следващите дни и нощи. Благодарение на голямото си числено и огнево надмощие британци и гърци успяват най-сетне да се закрепят на предната позиция. Когато се готвят да разгърнат успеха си, те са посрещнати „на нож“ и в кървав бой са принудени панически да отстъпят. Командирът на 3-та дружина от 4-ти пехотен полк провежда успешна контраатака за превземане на връх Царевец. Опитът да се облекчи главната атака с удар източно от Доуранското езеро е провален с цената на 20% от личния състав на 9-а дивизия.

На Доуран, 1917 г.

Награждаване с орден „За храброст“, април 1917 г.

В дневника на плевенската дивизия пише: „... В тила на отстъпващите части се заредиха страшни експлозии. Грамадни сблъсъци и огнени сияния осветяваха тила по цялата напусната позиция. Всичко, що беше организирано в нея за една упорита отбрана през повече от две и половина години – прекрасно уреденият тил, болници, складове, погребни, инженерни депа, мостове, театри, бани и пр., всичко трябваше да се унищожи...“

На 22 септември плевенци, отстъпвайки, водят боеве при Хамзали – Превала – Огражден планина – Берово.

След подписването на Солунското примирие (29 септември 1918) полкът се изтегля към старата гранична линия.

На 18 октомври гражданите на Плевен посрещат тържествено своите герои пред специално изградената арка на края на града. Полковете от 9-а пехотна плевенска дивизия преминават в тържествен марш пред началника си генерал-майор Владимир Вазов.

На позиция в Доиранския участък, 1918 г.

След подписване на Ньойския договор (1919) във връзка с реорганизацията на армията, от 1 декември 1920 г. 4-ти пехотен плевенски полк се преименува в 4-та пехотна плевенска дружина.

През 1925 г. майор Теодоси Даскалов е назначен за командир на дружината. През 1928 г. от състава ѝ и от оряховската 3-та пехотна жандармерийска дружина полкът се формира отново, но до 1935 г. продължава да носи явното наименование дружина. В следвоенните години той сменя няколко командири – подполковник Никола Марков, генерал-майор Тодор Георгиев.

На 3 октомври 1937 г. в с. Паламарца, Поповско, по време на царските маневри плевенци получават ново бойно знаме.

Воиниците от полка се прощават тържествено със старото бойно знаме, което се предава за съхранение в Знаменната зала на Двореца. В София лично цар Борис III връчва новото знаме на командира полковник Ганчо Ганчев, който, съпровождан от адютанта майор Пиперков, го предава на знаменосеца фелдфебел Г. Нетов. На 8

октомври командирът тържествено представя новото бойно знаме на полка пред гражданите на Плевен с думите: „В продължение на 50 години нашето бойно знаме... верен спътник на победния марш на полка при Сливница шества победно към Пирот и Ниш..., в 1912–1913 г. то води полка по равните тракийски полета, а в 1915 г.... неговият победен блясък отново се понесе през Сърбия и Македония, за да спре твърдо като гранит при Доуран... И ето в образа на нашата стара полкова светиня най-добре се четe половиновната дейност на плевенци.“

След подписването от България на Тристранния пакт през 1941 г. полкът като част от 9-а пехотна дивизия е дислоциран на югоизточната граница, а от средата на 1942 г. е в състава на Първи корпус в Сърбия.

След 9 септември 1944 г. като част от Втора армия участва в първия период на заключителния етап на войната срещу Германия. След упорити боеве при селата Кална, Бабин Кал, Долна Глама и височината

Паежки камък на 13 октомври 1944 г. е освободен Свърлиг. Настъпвайки към Матеевиц, полкът успява да обходи от север Нишкото поле. По време на Косовската операция плевенци участват в овладяването на кота 923. За да преследват противника по река Ибър, през Рогозна планина към Нови пазар са насочени 4-ти и 34-ти пехотен полк, които продължават към Вучитрърн и Митровица. С освобождаването им цялото Косово поле е овладяно. На 26 ноември 1944 г. 4-ти пехотен полк освобождава Рашка, а на 30 ноември – Нови пазар. С това завършва бойният път на полка, прославил се в пет войни и написал с кръвта на своите чиновци новата история на България.

Части от 4-ти пехотен полк в гр. Свърлиг, Сърбия, 1944 г.

ПЕТИ ПЕХОТЕН ДУНАВСКИ ПОЛК

Дунавският полк е формиран в Русе през 1884 г. от 19-а шуменска, 23-та русенска и 24-та силистренска пеша дружина на Българската земска войска и носи името на равнината, в която живеят свикваните под знамената му войници. Деветнадесета пехотна шуменска дружина става първа дружина на полка, а знамето ѝ – полково. За командир е назначен подполковник Феодоров. Първа и втора дружина са разквартирувани в Русе, а трета е на гарнизон в Силистра.

Униформата на дунавци се отличава от тази на другите пехотни полкове в българската армия по тъмнозеления цвят на гъното на калпака и по цифрата „5“ (метална за офицерите и щампована с жълта боя за войниците), която се поставя на пагоните и еполетите им.

През май в първата година след създаването си полкът провежда учения около Русе, през юни заминава за с. Мараш на общ сборен лагер заедно със 7-и пехотен преславски полк, а по-късно участва и в маневрите около Ченгел и Кору гере.

След Съединението на Княжество България с Източна Румелия на 6 септември 1885 г. руските офицери са отзовани и за командир на полка е назначен капитан Андрей Блъсков. След обявяването на обща мобилизация в Княжество България 5-и пехотен дунавски полк потегля към турската граница за прикриване от евентуално нападение. Включен е в състава на Ямболския отряд заедно със 7-и и 8-и пехотен полк, осем от южнобългарските дружини, шест батареи, два ескадрона и пионерна част. Като част от Източния корпус отрядът образува главното ядро на българските сили срещу Турция. Впоследствие, предвид развитието на обстановката, дружините на полка са насочени към сръбската граница. Първите две от тях са превозени с железница от Ямбол до Пазарджик, а последните две – до Саранбей, и оттам с пеша марш достигат София, Радомир и Брезник.

Пети пехотен дунавски полк участва в боевете при Мека Црев, Гургулят, Сливница (7 ноември), северно и южно от Три уши с всичките си дружини, макар и не под общо командва-

Казармите на 5-и пехотен дунавски полк в Русе

не. Когато капитан А. Блъсков е ранен на 5 ноември, мястото му заема командирът на 1-ва дружина капитан Васил Кутинчев. Дружините като част от състава на колоните на майор Аврам Гуджев и на подполковник Сава Муткуров, както и на авангардния отряд на майор Петко Стоянов участват в овладяването на Драгоман (10 ноември) и Цариброд (11–12 ноември), водейки ожесточени боеве на Нешков и Остри връх, и в превземането на Пирот (14–15 ноември). С 5-а запасна дружина полкът участва в защитата на Видинската крепост.

На 25 март 1886 г. полкът се завръща в Русе, тържествено посрещнат от гражданството.

През 1887 г. част от младшите офицери от гарнизоните в Русе и Силистра се включват в опита за военен преврат в Княжество България.

От началото на 1889 г. съществуващите 12 полка се преустройват в 24 и от състава на 3-та и 4-та дружина на дунавци се формира 17-и пехотен горостолски полк. От същата година 5-и дунавски полк има нов командир – майор Георги Мечконеф, а през 1892 г. влиза в състава на 5-а пехотна дунавска дивизия.

От януари 1894 г. (до 1908) шефство над полка поема бащата на княгиня Мария Луиза и името му се променя в 5-и пехотен дунавски на Негово Кралско Височество херцог Роберт Пармски полк. На пагоните на мундирите и шинелите се поставя коронован вензел „Р“, а дъното на калпака, околожката на фуражката и клапаните на ръкавите вече са от червено сукно. След смъртта на херцога на пагоните и еполетите се поставя цифрата „5“.

Полкът приема вестта за мобилизацията за Първата балканска война (1912–1913) с голямо въодушевление и небивал възторг и не среща никакви трудности за попълване до военновременния си състав. Изпратен на гарата от хилядно множество, 5-и и 45-и полк потеглят на 24 и 25 септември с влакове към Ески Джумая, откъдето продължават с пеши марш към Осмар Пазар и турската граница. Дунавският полк е част от 5-а пехотна дивизия на Трета армия (4-та, 5-а и 6-а дивизия). Още на път за границата той е определен за авангард на дивизията.

На 5 октомври, след обявяване на войната генерал-лейтенант Радко Димитриев изпраща заповед до чиновите на армията: „Великият час настана. Днес България по-верява своята съдба и бъдещето си нам... На нас се падна трудната, но завидна задача да обиколим Одринската твърдина и да премерим силите си с петстотингодишния ни потисник. Ние ще се бием, дето са се сражавали... славният Крум и великият Симеон. Нека не забравяме, че сме техни потомци...“

В нощта на 6 срещу 7 октомври полкът, преминавайки турската граница, поема по

пътя на славата. Турската източна армия се групира зад линията на крепостите Огрин и Лозенград и преминава в настъпление по линията на селата Гечкенли – Селиолу – Кереметлия – Ескиполос – Ериклер. Пети пехотен полк заедно с 2-ри искърски полк е сред първите части от дивизията, които се сблъскват с противника при Ериклер. С „ура“ и хладно оръжие в ръка те се нахвърлят върху турските части, които, смутени и разколебани, отстъпват.

Началникът на 5-а дунавска дивизия генерал-майор Павел Христов, наблюдавайки боя, възхитен от настъплението, пише: „Войниците не знаеха що е страх. Боят приличаше по-скоро на обикновено учение или на маневри, дето няма враг – толкова войниците бяха смели и безстрашни. Към шанцовия инструмент въпреки силния огън на противника не се прибягна – това показваше, че действително настъпателният дух е надминал своя максимум.“

След кръвопролитен бой при река Сърсуват дунавци настъпват към Лозенградската крепост между града и Таш табия. На 11 октомври заедно с други части на армията влизат в опразнения от турците Лозенград с музика и развято знаме. Противникът се оттегля и укрепва на линията Люлебургаз – Караагач дере – Бунархисар. Полкът се насочва към с. Инджеклар, селата Караагач и Колиби. До последното се завързва кървав бой с опитващи се да се вклинят

На път към Орманлий, октомври 1912 г.

между 5-а и 4-та дивизия турски части. Противникът е принуден да се оттегли. Пета дивизия води неколкодневно кръвопролитно сражение в района на Анадър дере – Йену дере – Соуджак дере – Бунархисар – с. Калайджикой. Най-сериозна е турската съпротива на фронта на 5-и полк. На 17 октомври 1912 г. в неравния бой при Соуджак дере командирът полковник Иван Петров е смъртоносно ранен. Неговото място заема командирът на 1-ва дружина на полка – подполковник Тодор Диолов.

„Отличният боен ред на веригите от 5-и дунавски полк, настъпващи на вълни, с гръмко „ура“ повлече всичко колебаещо... напред.“

От Бунархисар полкът потегля за Чаталджа. В края на октомври достига Мидия и Орманлий и започва да се укрепва на позиция Сервез Бурну – залива Малатра. Между залива Буюк чекмедже на Мраморно море и езерото Деркос при Черно море в началото на ноември се разгарят кървави боеве. На Чаталджанската укрепена линия турците залагат съдбата на столицата си. Дъждът, калта, заблатените райони, холерата и лошото обмундирване и снабдяване казват своята дума и генерал-лейтенант Р. Димитриев е принуден да прекрати атаката. Противникът получава възможност да се преустрои и подготви за отпор.

След сключването на примирие на 20 ноември дунавският полк потегля към гр. Странджа, където остава на позиция в околностите до края на март следващата година. Тук го заварва и вестта за края на войната.

По повод завършването на бойните действия командващият генерал-лейтенант Р. Димитриев се обръща към чиновите на 5-и пехотен дунавски полк: „Врагът е победен. Победихте го вие, победиха го тези, които оросиха с кръвта си бранните поля! С огнени слова ще се запишат в скрижалите на нашата нова история вашите дела и на тези, които паднаха пред вас. България много ви благодари. Възхитен от вашата храброст, ви благодаря и аз. Аз коленича пред величието на вашия подвиг и от сърце ви желая здраве и добро. Нека духовете на падналите ви закрилят и ви вдъхнат вяра и мъжество...“

През май 1913 г. предвид неблагоприятно развиващите се отношения между бившите съюзници дивизията, в която е и 5-и пехотен дунавски полк, се отправя към западната българска граница и влиза временно в състава на Първа армия. В края на май поетапно дунавци напускат Тракия. Пред строените редици на полка, преди да се натоварят на параход за Варна, командирът им подполковник Т. Динолов казва, че ще ги води не към домовете им, не към очакващите ги роднини и близки, а към нова борба: „Стихия бяхме досега по бойните поля, ураган ще бъдем занаят.“ Посрещнати във Варна като герои, дунавци са транспортирани по жп линията до Бойчиновци. Там остават 1-ва и 3-та дружина, а останалите две с пеши марш продължават към Белоградчик – Чупрене.

На 22 юни 2-ра и 4-та дружина на полка като част от авангарда на 5-а пехотна дивизия влизат в бой около прохода Кагъ боаз със сръбски части, които се

В очакване на атака, ноември 1912 г.

оттеглят към вътрешността на страната. Дунавци заемат височините при Салаш, Китка, връх Голеш, откъдето атакуват и превземат на 24 юни Княжевац. След овладяването му Първа армия може да отдели достатъчно сили за действия за Пиротския укрепен пункт откъм север. Действията пред фронта на Втора и Четвърта армия на юг и вероятността румънските войски да се явят в тила на частите на Първа армия стават причина българската Главна квартира да заповяда на последната да започне оттегляне към границата.

Церемониален марш при Чаталджа по случай сключването на мира, 1913 г.

Пети пехотен полк се отправя на поход в посока с. Меловица – с. Руженци – с. Брусарци. Оттам обаче дунавци са върнати към Трън, за да подсилят лявата колона (Трънски отряд) на Трета армия. Достигайки го назначението си, те настъпват към Паджин гроб, превзет след двудневни боеве. Следват Божица и хребетът Букова глава. Тези действия силно обезпокояват сръбското командване и то започва да изтегля части от гръцкия фронт и да ги насочва от Враня към Сурдулица. За да не се излагат на атаката на свежи противникови сили, настъпващите части на Трета армия, към които са и 2-ра и 4-та дружина на полка, преустановяват настъплението си и се окопават на достигнатите позиции.

Първа дружина на полка пристига в Мездра и се разполага по височините в готовност за отбрана на жп линията срещу навлезлите румънски войски. На 3-та дружина е поверен участъкът от жп линията от Бойчиновци до Мездра. Двете дружини водят престрелки с румънските разезди, след което са прехвърлени към София и оттам на гръцкия фронт на позиции при височината Лешка и с. Митрошинци.

След Букурещкия мир (28 юли 1913) полкът е демобилизиран и се прибира в гарнизона си в Русе, свивайки знамена за по-добри времена. Подписвайки договора, България се лишава от плодовете на победите си и от скъпи за нея земи.

Избухването на Първата световна война през 1914 г. възражда идеята за национално освобождение и обединение. След влизането на България във войната (1915–1918) полкът е включен в състава на Трета армия, която има задача да посрещне евентуално румънско настъпление в Добруджа. На 21 септември дунавци в стройна колона преминават през Русе, отправяйки се към с. Красен. След като се разполагат на бивак при с. Липник, започват да строят землянки и укрепления.

След влизането на България във войната с уморителен поход полкът достига до Македония в района на Прилеп и река Черна. Получава задача да отреже пътя за отстъпление на сърбите и да предотврати опита за помощ на съюзниците им, които след Дарданел-

ската операция са прехвърлени в Северна Гърция. Той настъпва в посока Прилеп – Кавадарци, атакувайки разположилите се там съглашенски части. Най-ожесточена е съпротивата на френските войски, но въпреки това те са принудени да отстъпят към Возарци. След неколкодневни боеве със сръбски части, в трудно проходима местност, при лоши атмосферни условия полкът овладява сръбската позиция при с. Алино с височините Калабак и Високо. Противникът се оттегля южно от река Черна, а частите на полка, водещи непрекъснати боеве, се пригвиждат към Прилеп и Битоля. В приетото преследване на отстъпващите към Солун съглашенски сили 5-и пехотен полк с големи трудности настъпва в посока Криволак – река Черна до Демир капия и превзема Гевгели. Особено се отличава 3-та дружина от полка в боевете в западната част на града.

Щабът на полка, 1916 г.

След сигнала за обща атака на частите „изведнъж наред гърма на пушките и оръдията се разнесли звуците на „Шуми Марица“ – няколко полкови музики засвирили народния химн. Дунавци, както и други части летели напред... Скоро музиките замлъкнали и на тяхно място екнала нова още по-мощна музика – отначало отделни групи, а впоследствие цели роти запели „Ний ще победиме, всички дружно кат вървиме...“

В началото на 1916 г. 5-и пехотен дунавски полк е на позиция около Горничет, а по късно – при Негорци и Хумското плато. През май командирът на полка подполковник Никола Илиев е назначен за началник-щаб на дивизията, а полкови командир става подполковник Михаил Каригов (май 1916–април 1917). На Хумската позиция дунавци остават до края на ноември 1916 г., когато получават заповед да потеглят към завоя

Врх Гърбата, май 1917 г.

на Черна, където нашите части с последни сили отбиват бесните атаки на многочислените противници. Полкът достига до с. Градешница и превзема височините Скалиста и Каменец. На тези позиции той остава през тежката зима на 1916–1917 г. След спирането на съглашенската офанзива на Македонския фронт настъпва временно затишие и полкът укрепва своите позиции. През пролетта на 1917 г. води тежки боеве при завоя на река Черна. Поради липсата на солидни и добре укрепени скривалища и наблюдателници са дадени много жертви, което налага поредното укрепване. Наред с това се провеждат различни обучения в специални команди.

На завоя на река Черна, 1917 г.

Войниците намират свободно време за изработването на различни предмети от противникови снаряди и куршуми. Тази работа толкова се усилва, че се налага да се устрои за целта полкова работилница. С изработените предмети се организират изложби във вътрешността на страната, приходът от които се използва за увеличаване на фонда „Подпомагане на сираците на убитите войници от полка“.

Затишието на фронта продължава до май 1918 г. Въпреки отделните обстрелвания на позициите, когато съглашенските армии предприемат силни нападателни действия с неучаствали дотогава части на гръцката и френската армия. Действието са насочени основно срещу разположената при с. Хума, върховете Яребична, Гърбата и Китка 5-а пехотна дивизия. Те започват на 21 май 1918 г. и са особено ожесточени на 29 май. Нисколетящите самолети кори-

8-а рота от полка, 1918 г.

гират стрелбата на противника и обстрелват позицията с картечен огън. Макар и малочислена, българската артилерия не замлъква и води героична борба. Пети полк е в дивизионния резерв. В плануваната, но неосъществена контраатака на височината Яребична е предвидено да участват и гунавци.

След пробива при Добро поле (септември 1918) мрачното състояние на духовете се поразведрява единствено от победата на 9-а дивизия при Дойран.

Полкът започва оттегляне към България, водейки сражения при прохода Промет. Изморени, изтощени, без храна и почивка, на 3 октомври 1918 г. гунавци стигат Горна Джумая и с пеши марш – Стара Загора.

На 11 октомври 1918 г. гунавци се завръщат в Русе, посрещнати от гражданството със смесени чувства на мъка и радост. Същия ден в двора на училище „Отец Паусий“ те полагат клетва за вяност към новия български цар – Борис III.

През 1920 г. полкът е сведен до дружина, а от 1928 г. заедно с 14-а русенска жангармерийска дружина отново се формира 5-и пехотен гунавски полк с командир полковник Никола Михайлов.

През Брегалница, ноември 1944 г.

На големите маневри през октомври 1937 г. в с. Паламарца, Поповско, полкът получава ново бойно знаме. Приемайки го от царя, командирът подполковник Станчев казва за гунавци, че ще „пазят честта на полка и новата светиня и ще употребят всички усилия, за да покрият с победни лаври новото полково знаме, както сториха това техните бащи и деди.“

През есента на 1940 г. 5-и пехотен гунавски полк начело с командира си полковник Константин Сърнев (март 1938 – август 1941) е сред частите, които първи влизат в Тутракан, след като в резултат на Крайовската спогодба Южна Добруджа е върната на България.

От февруари 1941 до май 1944 г. полкът участва в прикриването на югоизточната граница срещу Турция от река Марица до Черно море. Във войната срещу хитлеристка Германия, през първия период, е включен в състава на 5-а пехотна дивизия от Четвъртата армия, провеждаща Брегалнишко-Струмишката операция (октомври – ноември 1944). Северната група на армията с включени 1-ва и 2-ра дружина на 5-и пехотен

полк и Севлиевската гвардейска рота получава задача да унищожи противниковите части в долината на река Брегалница, да достигне река Вардар и района на Велес. Южната група в състав от 3-та гружина на полка и други войскове части насочва силите си към склоновете на Плачковица планина, настъпва към Струмица и заема района на връх Джамитепе. След освобождението на Кочани Северната група продължава движението си напред и освобождава последователно градовете Щип и Велес. На 13 ноември 1944 г.

В Скопие, ноември 1944 г.

конно-разузнавателният взвод на 5-и пехотен полк влиза заедно с части на Първа армия в Скопие, където местното население възторжено ги посреща.

С това завършва бойният път на дунавския полк, прославил своето оръжие при Сливница и Драгоман, при Ериклер, Бунархисар, Чаталджа, Княжевац и огласил с гръмовното си „ура“ Черна, Вардар и Струмица.

ШЕСТИ ПЕХОТЕН ТЪРНОВСКИ ПОЛК

Чинове му с гордост се наричат „търновци“, свързвайки името си със старата българска столица и първите години на полка. Историята обаче ще го запомни и като част от Софийската „железна“ дивизия. Формиран в Търново през 1884 г. от 17-а търновска, 18-а габровска и 21-ва еленска пеша гружина, той влиза в състава на 4-та бригада. Търновската гружина става първа гружина на полка и знамето, което княз Александър I ѝ дарява на 30 август 1881 г., е прието за полково.

Чинове от 17-а пехотна търновска гружина, 1880 г.

След Съединението на Княжество България с Източна Румелия (6 септември 1885) поради съществуващата опасност от действия на Османската империя полкът е дислоциран на южната граница, където достига след петдневен усилен марш и остава през целия октомври. След обявяването на Сръбско-българската война (1885) той се придвижва с железница до Саранбей и оттам за две денонощия изминава пеша пътя до Сливница. На 10 ноември при настъпването към Драгоманския проход частите на полка влизат в първия си бой. Когато под силен пушечен огън от връх Остра чука една от гружините преминава височината Три уши, между ротите на 2-ра гружина се явява княз Александър I. Виждайки ситуацията, той заповядва 4-та гружина да настъпи към върха. Стремителното ѝ движение по стръмните склонове увлича и останалите български части, които се хвърлят в атака. Сърбите се обръщат в бяг към прохода, без да дочакат атаката „на нож“. По петите им се впускат 4-та, 15-а и части от 10-а рота, които при отдалечаването си не разбират, че настъплението е спряно. Достигат на 150 крачки от сръбските части, устройващи позициите си пред с. Драгоил. Виждайки това, без много да му мисли, барабанчикът на 4-та рота Коле Рачев дава сигнал „атака“, а ефрейтор Неделчо Матев със силен вик „ура“ повежда ротите.

Погофицери и офицери от полка, 1884 г.

„В настаналия бой тези от сърбите, които упорстват, пагат от щиковете, други се предават, а останалите се пръсват като стаго.“

На следващия ден 2-ра дружина на полка е придадена към колоната на капитан Петко Стоянов със задача да действа на Драгоманския проход и заедно с части на 8-и пехотен приморски полк води продължителни сражения. Трета дружина участва в кръвопролитни боеве за овладяване на Цариброд и Нешков връх, водена от полковия командир капитан Никифор Никифоров, едновременно командващ левия фланг на българските войски там.

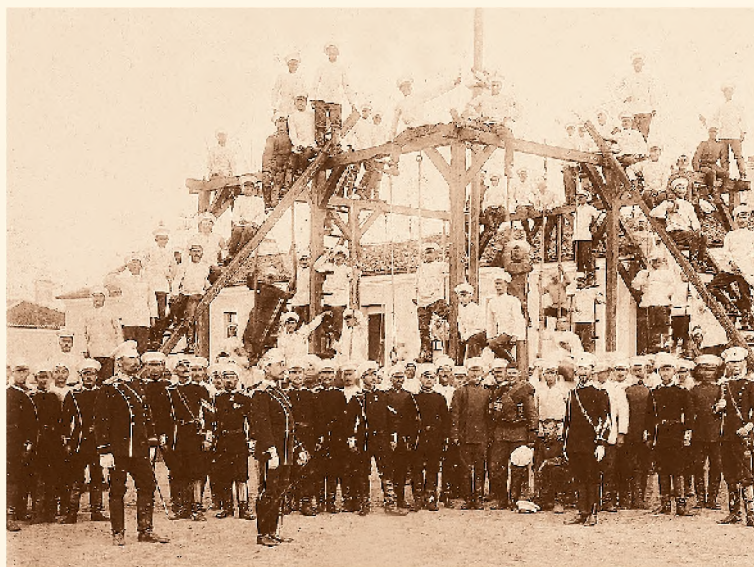

След празника на полка, 10 ноември 1894 г.

Българските войски се насочват срещу Пирот в три колони: лявата, в която влиза 1-ва дружина, настъпва към с. Планиница; средната, командвана от капитан Н. Никифоров с 3-та дружина – към с. Обреново – Милковци, и дясната, настъпваща към с. Крупец. Полкът без една от дружините си е придаден към отряда на капитан Христо Попов и напредва към Пирот. Търновци участват в сраженията за Пирот, Яройна, Бошурата.

Още със започване на войната, в началото на ноември, 18-а и 19-а рота от търновския полк са изпратени от Търново към Свищов и оттам за Лом, където се включват в „Летящия отряд“ на капитан Георги Тодоров, който има задача да настъпи по линията Акчар (Арчар) – Видин и да подпомогне защитниците на Видинската крепост.

До средата на декември търновци са на бивак при с. Растница, а по-късно при Трън, откъдето през февруари 1886 г. се прибират в Търново, водени от командира си капитан Никола Бочев и тържествено преминават през арки с надписи „Слава на търновския полк“.

В двора на казармите, 1899 г.

Денят на победата при Драгоман (10 ноември) е обявен за боен празник на търновци. Всяка година на този ден всички войници отиват на църковна служба, отслужва се молебен, провежда се парад в гарнизона и има общ тържествен обяд.

През 1887 г. с идването си в България княз Фердинанд I се провъзгласява за шеф на полка, който започва да носи името 6-и пехотен търновски на Н. Ц. В. Фердинанд I полк. Чиновите му поставят на пагоните и еполетите си коронован вензел на княза, метален за офицерите и шампован за войниците и подофицерите. С раждането си през 1894 г. престолонаследникът княз Борис Търновски се зачислява в списъците на полка като подпоручик. Когато навършва пълнолетие, той полага клетва за встъпване в редовете на българската войска под развятото знаме на 6-и пехотен търновски полк.

През 1889 г. 6-и пехотен търновски полк се установява в София на постоянно местослужение, като две от гружините му дават началото на 18-и пехотен етърски полк, който остава на гарнизон в Търново.

След обявяване на мобилизацията през септември за Първата балканска война (1912–1913) мирновременните гружини се развърщат във военновременен състав и заедно с това дават началото на 37-и пехотен полк.

Полкът влиза в състава на 1-ва

пехотна софийска дивизия от Първа армия. Дългата походна колона, водена от командира полковник Панайот Бърнев, се насочва към Софийската рампа, съпровождана от многочислено население, изпращащо синовете си на кървава среща с врага. С няколко ешелона заминават по жп линията за Ямбол и оттам пеша за границата, където охраняват Шакир баба и Кайбиляр. Със започването на войната настъпват в посока Оджа кьой – кота 276 – Чешме кьой. Бойното кръщение на търновци е при Гечкенли, където разбиват и обръщат в бягство врага.

На учение, 1902 г.

Началникът на 1-ва дивизия генерал-майор Ст. Тошев в своя заповед пише: „... Ето как в тоя славен за дивизията ден две цариградски дивизии, които минават за най-отбраната турска войска, в три часа, сметени от два полка софийци и търновци, предадоха батареите си и избягаха позорно. По тоя начин вихровата атака при Гечкенли, не само че побърка плана на турците да оставят само една дивизия да брани Лозенград..., но още донесе за разбиването на тия прехвалени войски... Поклон дълбок от мен на вас, доблестни офицери и войници софийци, търновци и артилеристи...“

В Люлебургаз-Бунархисарската операция 1-ва софийска дивизия, част от която е полкът, подпомага 6-а бдинска дивизия и след тридневни боеве превземат Люлебургаз. Полкът продължава настъплението си към Чорлу. В началото на ноември достига до Чаталджанската позиция и се включва в укрепването ѝ. При Гяур баир – Папас Бургас води ожесточени боеве. Действията в началото на ноември не водят до пробив и българските войски преминават към отбрана. Избухналата холерна епидемия, лошото снабдяване и обмундирване стават причина за много жертви.

Обявяване на мобилизацията, 1912 г.

По време на сключеното примирие търновци са в Силиврия и Епиватос и работят по устройването и укрепването на задните позиции при Чаталджа. През март 1913 г. полкът участва в боевете при Кадъ кьой, Елбасанския редут, връх Шипка. Турците са отблъснати от териториите, завзети през януари, обратно на укрепената им позиция. На 31 март воюващите страни сключват примирие, което влиза в сила от следващия ден.

В избухналата в резултат от противоречията между бившите съюзници Втора балканска война (1913) полкът воюва в басейна на река Нишава, Драганов връх, Локва, Пирот, Криволак, Султан тепе, Калиманица. По-късно води тежки сражения с гръцките войски при кота 1378, Церово – Ораново, загържа ги при Горна Джумая и настъпвайки към Прегел, прекъсва пътя им за отстъпление. Междувременно румънските войски достигат околностите на София и принуждават българското правителство да иска примирие.

Двете балкански войни не довеждат до осъществяване на идеята за национално обединение. През октомври български войски окупират отстъпената от Турция съгласно Букурещкия договор част от Тракия в района Дедеагач – Гюмюрджина – Ксанти. Една дружина от полка остава на гарнизон в Гюмюрджина до края на декември 1913 г.

Не са изминали и две години от войната, звукът на тръбите и ударът на барабаните отново

Снаряд, изстрелян от турския флот към позициите на полка, Чаталджа, ноември 1912 г.

призовават българите под бойните знамена. В Първата световна война (1915–1918) полкът е част от 1-ва дивизия на Първа армия. След мобилизацията се отправя към сръбската граница и вестта за обявяването на войната го сварва при с. Попова махала. На 1 октомври започва настъплението през границата. Артилерията на полка разравя противниковите окопи при с. Планиница и сръбските части ги напускат. За трети път Софийската дивизия стъпва на моравската земя и настъпвайки през Суковската река, превзема Суково, Ялботино и достига Дренова глава, където подпомага софийския полк. Боевете за последната се водят няколко дни. Тази ключова позиция командва и фланкира всички заобикалящи я висоти. Веригите на дружините на двата полка настъпват по голите чукари, доближавайки телените заграждания и зиданите окопи на сръбските части. Под убийствен пехотен, картечен и бомбен огън търновци късат телените мрежи кой с каквото има. Защитени зад окопите си, сърбите показват само гулата на пушките си. Въпреки неуспеха на първия ден противникът е разколебан – Бошурата, Църногрън и останалите опорни пунктове на позицията са превзети. Следват Лесковатската височина, Сушица, Хисаря, височините при Шилегарник и Конярската планина. Ожесточени боеве се водят на връх Китка. На предните позиции в нощната атака за овладяването му са командирът на 1-ва бригада на Софийската дивизия полковник Христо Недялков и командирът на търновци полковник Иван Червенаков. Наравно с другите се сражават телефонисти, музиканти и санитары.

След този последен бой на полка със сърбите търновци носят на ръце ранените си другари цели 25 км до Гургуровци. Сърбите започват отстъпление към Прищина и полкът ги преследва до с. Роговица, където получава разпореждане да спре. От 12 ноември 1-ва софийска дивизия преминава в резерв на Първа армия и полкът се насочва към гр. Гниляне и след това в изморителен поход в посока към Прешово – Куманово – Кратово. От края на януари

На позициите при Чаталджа, ноември 1912 г.

Атаката при Елбасан, март 1913 г.

1916 г. се изтегля към Кюстендил и през следващия месец пристига в София, откъдето потегля към Добруджа.

След обявената на 1 септември 1916 г. война на Румъния за българската армия възниква втори фронт – Добруджанският, на който се проявява невиждан героизъм и себеотрицание. Полкът участва в овладяването на Тутраканската крепост при участъка Антимов – форт № 8 и 9, заедно с дружините на 1-ви пехотен полк. Още непоели дъх, на търновци е заповядано да настъпят към втората отбранителна линия. От двете страни на пътя към Тутракан се появяват гъсти румънски вериги. Противниковият натиск върху полка продължава до късно вечерта. Неудобната му позиция – в царевични ниви, открити за обстрел, го правят лесна мишена и карат румънците да правят планове за обкръжаване. Притиснати, търновци изливат яростен огън върху тях. Притеклият им се на помощ 4-ти артилерийски полк прогонва окончателно противника. На следващия ден, 6 септември, в повторната атака на втората отбранителна линия на Тутракан българските части прегазват румънската съпротива.

Преди атака, Кагъ къой на Чаталджанската позиция, март 1913 г.

„Дружините на полка стигнаха високия бряг на Дунава. Пред тях се откри една поразителна гледка: долу бавно течеше Дунава – великан, когото за пръв път те видяха... Около пристанището се бяха струпали разбитите полкове, готови да се предадат. Мнозина от румъните, цели стотици, смятайки навярно, че българските войници са страшни и към пленниците, както и в боя, се хвърляха в Дунава, за да се спасят чрез плаване, други, натрупали се на малки салове, лодки и други предмети, се мъчеха да достигнат оттатъшния бряг, но напразно! Водите на Дунава поглъщаха жадно жертвите си, а куршумите и шрапнелите на победителите заедно с вятъра, който духаше към българския бряг – довършваха работата им... Дунава вече влачеше труповете на удавените румънски войници на север към Силистра и Черна вода и отиваше да покаже там жертвите на страшното поражение при Тутракан... Към пристанището се виждаха и български селяни, които били откарани на брега, за да бъдат изклани...“

На 7 септември търновци потеглят към Силистра. Рагостта от победата е помрачена от видяното в селата Сребърна и Калипетрово – селските улици са постлани с телата

на изклани българи, включително и деца. Силистренци, които всячески подпомагат войската при Тутраканската крепост, я посрещат в града си с развети знамена и радостни сълзи.

Румънците спират отстъплението си и заемат за отбрана линията Тутракан – Добрич. Първа Софийска дивизия се насочва към десния противников фланг и води ожесточени боеве при Калайджидере и Пара кьой, а при Теке дереси и Хардали обкръжава руските части, вклинили се там, които с настъпване на нощта се оттеглят.

Разбит на Караомерската, врагът се спира на по-силната и укрепена Кубагинска позиция. Частите на 1-ва пехотна софийска дивизия извършват решителния пробив на 20 октомври 1916 г. Кота 159 пада в ръцете на търновския полк, който продължава устрема си към кота 149 и 151.

Дивизията се впуска в преследване на отстъпващия по целия фронт противник, който при Черна вода показва голямо упорство. Полкът настъпва към крепостта, превземайки кота 126 и 107 под гребена на Амурли баур. Частите на 1-ва и 4-та дивизия се разполагат около крепостта. През нощта разузнавателните патрули донесат, че крепостта е опразнена.

През ноември е сформирана Дунавската армия – от армейски части на България, Германия и Османската империя. На 23 октомври полкът като част от Софийската дивизия започва форсирането на Дунав при Свищов и заедно с 12-а пехотна дивизия сломяват румъно-руската съпротива при Бранищели и река Няжлов. Шести пехотен търновски полк воюва при река Аржеш и достига до Могошеци и Комана. Развивайки настъплението си, на 6 декември частите на Дунавската

Към Сърбия, 1913 г.

Трофеи при Тутракан, 1916 г.

армия овладяват Букурещ. За тържествения парад в румънската столица е сформирана сборна рота от 6-и пехотен търновски и от 1-ви пехотен софийски полк, която преминава в тържествен марш през Букурещ заедно със съюзните войски.

До началото на януари 1917 г. цяла Северна Добруджа е овладяна. След отстъплението на руските и румънските войски полкът се спира на линията Калмацуил и настъпва при Батагул,

достигайки река Серет. Там той преминава към позиционни действия и след като е сменен от 36-и пехотен полк, се оттегля към Голашей Ной.

През април 1917 г. полкът е прехвърлен на западния участък на Южния фронт на позиции около Битоля. На линията кота 1248 – Наблюдателната висота води неколкодневни ожесточени боеве с френските войски. Мините разкъсват телените мрежи, разрушават окопите и скривалищата. Френската авиация обстрелва позицията на полка при Драгадански гол. Въпреки раняването му командирът на търновци подполковник Христо Паунов продължава да е начело на търновци, които принуждават френските части да се изтеглят. Около година 6-и пехотен търновски полк остава на позиции около Битоля и Секирин, където укрепва окопите си, галериите и усилва телените мрежи.

През май 1918 г. френски части провеждат нападение над позициите на полка, което е отблъснато успешно, но повторено през септември. Атаката е силна, сееща разрушителен огън по позицията на търновския полк. Френските части настъпват срещу кота 1283, самолетите летят ниско и разрушават окопите и галериите на позициите на търновци. Обстрелът продължава цели пет дни.

Шести пехотен търновски полк остава на позиции северно от Битоля до пробива при Добро поле. По силата на Солунското примирие от 29 септември 1918 г. всички български части, които в момента на подписването се намират на запад от Скопския меридиан, са обявени за заложници. Търновци потеглят към Велес – Прилеп – Битоля – Лерин и стигат до Островско-

Престолонаследникът преминава през моста „Карол I“ след превземането на Черна вода, октомври 1916 г.

На позиция Драгадански гол, 1917 г.

по езеро, където се събират заедно с 1-ви пехотен софийски и 25-и драгомански полк. Заложниците остават там на бивак един месец.

За да не попадне полковото знаме във вражески ръце, се формира команда от офицери и подофицери, които организират спасяването и връщането му в родината – капитан Христо Арабов, поручиците Цветан Денчев, Лазар Ханджиев, Отон Барбар, подофицерите Величко Латев, Атанас Стефанов, Димитър Глухчев и конния ординарец Владимир Кентов. На 10 октомври знамето е предадено в гарнизона на полка от спасителите му.

В края на октомври полкът е преместен в Солун при залива Микра. Натоварен на парахода „Варна“, полкът отпътува за Дедеагач, където тържествено е посрещнат от местното население. След това продължава към родината с железница през Фере, Солун, Пловдив и най-накрая стъпва на софийското поле.

От 1920 до 1928 г. 6-и пехотен търновски полк е сведен до дружина със същото име, когато заедно с 2-ра жандармерийска дружина отново формира полк.

Признателна България изгражда в София мемориален комплекс от величествени възпоменателни плочи, напомнящи за героизма на полковете на Софийската „желязна“ дивизия – 1-ви и 6-и. На тържествената церемония при откриването му на 28 октомври 1934 г. знамената им се развяват гордо пред стройните редици. Само три години по-късно те заемат своето място в Знаменната зала на Двореца, а полковете получават нови бойни знамена.

От февруари до август 1941 г. 6-и пехотен полк е включен в състава на 1-ва пехотна дивизия, която с 3-та, 5-а, 8-а, 9-а и 12-а пехотна дивизия, под командването на Първа армия, е съсредоточена на югоизточната граница с Турция. През август същата година полкът заедно с други пехотни части се изтегля от турската граница. През май 1944 г. той отново е придан към Прикриващия фронт като част от 1-ва пехотна дивизия на Втора армия.

След завръщането си участва в първия период на войната срещу Германия. В хода на настъплението командването въвежда в първи ешелон 1-ва пехотна дивизия, в чийто състав е включен 6-и пехотен полк. Създават се силни обходни групи по фронта срещу Стражинската позиция. Следват неколкодневни упорити боеве. До вечерта на 18

Трофеи, взети от френските войски, Битоля, 1918 г.

октомври е овладяна височината Дубочица и противникът е разгромен при Стражин. В дните 22–25 октомври 1944 г. полкът участва в боевете за превземане на силно укрепената Страцинска позиция, овладявайки високите планински хребети – Дренак, Луга могила, Вража чука, Уши и Веля страна. За победата при Страцин дивизията получава почетното название „Страцинска“.

Бойният път на 6-и пехотен търновски полк завършва с влизането му в Куманово на 11 ноември 1944 г. Местното население превръща освобождението на града в истински празник.

Търновският полк е един от първите, създаден след въведената полкова организация. С твърдостта на войните си, презрели опасностите и лишенията, той носи онази скрита и страшна сила, която ражда победите. За него полковник Борис Дрангов казва, че където стъпи, трева не никне. Стъпките му отекват от Драгоман до Чаталджа, от Елбасан до Дренова глава, от връх Китка до Тутракан, от Букурещ до Битоля, от Страцин до Куманово.

На път към позициите, 1944 г.

Тържество пред плочите на Софийската дивизия, 1938 г.

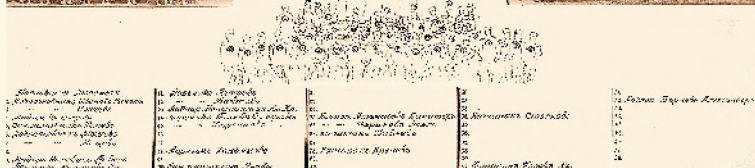
СЕДМИ ПЕХОТЕН ПРЕСЛАВСКИ ПОЛК

Седми пехотен преславски полк е формиран в Шумен през 1884 г. от състава на 8-а врачанска, 11-а орханийска и 22-ра разградска пеша дружина с командир подполковник Константин Рябинкин. Врачанската дружина става първа дружина на полка, а знамето ѝ, връчено от княз Александър I през 1881 г., става полково.

На 30 август 1885 г. полкът е на сборен лагер в с. Мараш. Мобилизацията за-

почва веднага след обявяването на Съединението на Княжество България с Източна Румелия (6 септември 1885). Руските офицери са отзовани и за командир е назначен капитан Вичо Диков (до 1887). Поради съществуващата опасност от ответни действия на турската страна полкът се насочва към южната граница. Дружинните командири повеждат частта в пеши марш към Ямбол, откъдето с железница достигат Татар Пазарджик. След като става ясно, че заплахата ще дойде не от юг, а от западната ни съседка Сърбия, за четири дни полкът изминава пеша разстоянието от Саранбей до Сливница и заема позиции при чифлик Белово и с. Вишан, където го заварва обявяването на Сръбско-българската война (1885). На 3 и 4 ноември на 4-та дружина от полка и Невлянския отряд е заповядано да задържат дивизиите на Сръбската гунавска армия, отбранявайки теснината на Драгоманския проход. Чак късно вечерта е разпоредено частите на полка да се оттеглят към Алдомировци и Братушково. Във влажния и мъглив 5 ноември започва решителното сражение при Сливница. Пред дружините на 7-и преславски полк е цялата Дринска дивизия, към която се присъединява и Шумадийската. Втора, 3-та и 4-та дружина са на левия участък на Сливнишката позиция. Първа дружина е разположена по върховете Забел и Дубица. В неравната борба с превъзхождащия противник и неприятелската артилерия на помощ идват частите на 2-ри пехотен струмски полк. На 7 ноември преславци сломяват сръбския устрем за завладяване на важната височина Вишая, дават сила на крайния ляв фланг на Сливнишката позиция и в същото време осигуряват десния на капитан Попов, който влиза в решителна борба с Моравската дивизия. Към полунощ на 7 срещу 8 ноември сръбската армия се оттегля към Драгоманския проход.

На 12 ноември преславци потеглят към Цариброд като част от ясната колона на майор Аврам Гуджев и действат северно покрай река Нишава за превземането на Пи-

Пред казармата в Шумен, 1884 г.

рот. С бой те достигат височината Пърчовец и Черен връх. Настъпвайки, водят кръвополитно сражение при Гайтаница и вземат участие в превземането на Пирот. След сключеното примирие полкът е на бивак при с. Репляна, където за първи път полковият празник – празникът на Св. Никола, се отбелязва във военна обстановка.

В сняг до колене са посрещнати поздравленията от княз Александър I: „Поздравявам 7-и преславски полк с празника му, който за първи път празнува пред лицето на неприятеля. Благодаря за добрата служба и храбростта на офицерите и войниците. Гордея се, че имам такъв отличен полк...“ Министърът на войната майор К. Никифоров също приветства преславци: „Поздравлявам юнаците преславци с полковия им празник. Не мога да не спомена в този случай храбростта и юначеството, което оказаха те при защитата на Сливнишката позиция и при превземането на гр. Пирот. Ура!“

След демобилизацията полкът влиза в състава на 4-та бригада, като 1-ва и 2-ра дружина са с гарнизон в Шумен, а 3-та – в Разград.

На 17 август 1887 г. войниците тържествено полагат клетва пред княз Фердинанд I. За командир на полка в края на годината е назначен майор Стефан Тошев, който сменя капитан Никифор Никифоров. През 1889 г. от 7-и пехотен преславски полк са отделени две дружини, от които е формиран 19-и пехотен шуменски полк. По същото време част от офицерите, подофицерите и войниците от полка са командирани за три месеца на строежа на линията Ямбол – Бургас.

При обявяването на Сръбско-българската война, 1885 г.

След реорганизацията на българската армия през 1891 г. полкът влиза в състава на новосформираната 4-та пехотна преславска дивизия. В следващите години участва в провеждащите се маневри и учения под командването на капитан Никола Генеф (1893–1900). От 1905 г. войниците започват обучение по самоокопаване, а от 1908 г. – по действа в нощна обстановка.

На полковия празник през 1909 г. след отслужена панихида за падналите в Сръбско-българската война чиновове, молебен за живите и парад Офицерското събрание взема решение да се основе фонд „Папанчев – Кочев“ (на името на двамата офицери, загинали във войната). Целта му е да се подпомагат семействата на загиналите офицери и излизащите от полка бедни и непридобили право на пенсия фелдфебели и подофицери.

През Първата балканска война (1912–1913) полкът е в състава на 1-ва бригада от 4-та пехотна преславска дивизия на Трета армия. След заповедта за мобилизация, получена на 17 септември 1912 г., преславци се развърщат и попълват с личен състав според плана и щатове-те за военно време. Към полка се формира допълваща група, две опълченски дружини и от състава му се създава 43-ти пехотен полк. На 27 септември

Към Чорлу, 1912 г.

преславският полк начело с командира си полковник Христо Йорданов потегля към турската граница и изминавайки 180 км, достига до с. Кул кьой и Саманлари. Четвърта пехотна преславска дивизия образува дясното крило на Трета армия и се разполага на линията Ени кьой – Ахлатли – Реджеб махле – Сливово – Татар кьой. Поради поява на коремен тиф на 7 октомври полкът е изолиран при Малкоч. На 9 октомври въпреки карантината полкът тръгва за Карамза и при Ериклер започва боеве с турците. Предните дружини се спускат към река Сурсуват и настъпват, като се изравняват с боиния ред на 5-и пехотен дунавски полк. Преславци достигат северозападно от Раклица под силния огън на турската артилерия, а на 11 октомври – до жп станцията на Лозенград. Турската източна армия на Абдулах паша се оттегля безредно към Люлебургаз – Бунархисар. Полкът атакува центъра на турската отбранителна линия при Караагач под силния картечен огън на противника. Настъплението се извършва по голия скат, който се спуска от хребета на Колиби към Караагач дере.

В тези критични дни загива знаменосецът на полка подофицер Волов и един след друг падат тези, които се опитват да спасят знамето. Иван Цонев, редник от 15-а рота, го задържа и заедно с група войници, събрани около него, го понася към хребета на с. Колиби. Той загива, но предава полковата светиня на ковчежника подпоручик Велчо Байчев.

След боевете полкът поема на дълъг поход към Чаталджа по разкаляните пътища в посока Чонгора – Мюселим – Ювалия – Татар кьой – кантона Рамазан, към жп линията за Цариград – Анастасиевата стена – Ермени кьой – височините при Ак алан. На 4 ноември започва сражението при Чаталджа. Българските части влизат в кръвопролитни боеве с врага. Жертвите от неприятелския огън и опустошенията от холерата принуждават генерал-лейтенант Р.

Предният отряд на полка южно от Чорлу ноември 1912 г.

Димитриев да спре настъплението и на 14 ноември военните действия са прекратени. Преславци са изтеглени за почивка при Ак алан. При сраженията полкът губи 12% от личния си състав.

При подновяване на военните действия полкът е сменен и оставен на почивка заг Синеклийската позиция. При Чаир дере той престоява до 16 март, където възстановява силите си. След подписване на Лондонския мир преславци потеглят към Ени кьой и жп станция Чорлу, откъдето на 15 юни тръгват за Кюстендил.

Във Втората балканска война (1913) на 21 срещу 22 юни 7-и пехотен преславски полк атакува кота 874 и се отправя за Долно Бобешино – връх Голеш. Неприятелският огън не спира настъплението им. Сърбите не издържат напора и са принудени да напуснат Скалистата височина и връх Голеш. На 24 юни и Мала Царцария е в български ръце. На 7 юли настъпващата сръбска дивизия е спряна от преславци.

Полкът отбранява линията от връх Голеш до с. Жеравино и установява връзка с 12-а пехотна дивизия при поста Копривка. Дружините му са разположени: 4-та – връх Голеш и поста Сюлюменица, 2-ра – Каменистата височина източно от връх Голеш, 3-та – Мала Царцария, и 1-ва – на поста Жеравино. Части от 4-та дружина овладяват височината Араб табия. Настъпващият противник е посрещнат със силен пехотен и артилерийски огън. Дружините на полка отстояват

При с. Ак алан, ноември 1912 г.

неприятелския напор и посрещат многочисления противник. Боят продължава целия ден.

След подписването на мирния договор в Букурещ полкът потегля през Нова Загора за Шумен и на 30 август е посрещнат тържествено от многолюдното гражданство. При извършената демобилизация той е сведен до мирновременния си организационен състав – щаб, две дружини, музикантска команда, картечна рота, нестроева рота, а за командир е назначен полковник Асен Николов, сменен в следващите години от полковник Михаил Сапунаров, а по-късно – от полковник Атанас Добрев.

В началото на Първата световна война (1915–1918) полкът отново е в състава на 1-ва бригада от 4-та пехотна преславска дивизия.

След мобилизацията на 17 септември с отслужване на молебен в казармения двор полкът напуска Шумен и се отправя през Белокопитово за Добруджа и Шекере, където остава през зимата и пролетта на 1916 г. В края на май полкът е преместен в Дущубак, а по-късно в Голяма Ага. На 30 август заедно с 3-ти гаубичен артилерийски полк настъпва към с. Завет и с. Кара Коджалар и остава на бивак при Джаферлер. На 2 септември полкът преминава границата с Румъния, достига кота 128 – Денизлер и се отправя към Тутраканската крепост. На 4 септември 1916 г. атакува и овладява територията от форт № 7 до пътя Белица – Тутракан. Под картечен и артилерийски огън достига до телените мрежи на крепостта Тутракан.

При Ени кьой, юни 1913 г.

Погребение на загинали войници при връх Голеш юни 1913 г.

„...Море от хора покри местността и с бурен рев „ура“ се понесе за страшна кървава разправа с врага...“ – разказва очевидец на събитията от септември 1916 г.

На 5 септември противникът е разбит и първата позиция с всички фортове е в български ръце. Полкът продължава настъплението си към града, пленявайки две знамена и вземайки много трофеи. На 12 септември той достига Каракашлъ. След назначаването на полковник Ам. Добрев за временен командир на 1-ва бригада от дивизията за полкови командир е назначен подполковник Христо Енчев (до този момент командир на 48-и пехотен полк). На 14 септември 7-и пехотен преславски полк воюва при Аптаат и Хардали, източно от с. Александрия, срещу 61-ва руска дивизия.

3/7 дружина на бивак в Ени кьой, юни 1913 г.

Четвърта пехотна преславска дивизия, в чийто състав е полкът, е част от Трета армия на генерал-лейтенант Стефан Тошев, която, подсилена от Конната дивизия на генерал-майор Иван Колев, 217-а германска дивизия и 6-и турски корпус, участва в превземането на Кубадинската позиция. След едномесечна старателна подготовка на 19 октомври започва самата атака. Седми пехотен преславски полк заема позиция южно от Карабака. На 20 октомври започват тежки боеве по целия фронт на Трета армия.

„Още при първите стъпки на начеващото настъпление, дружините бяха посрещнати от силен артилерийски огън. Противникът искаше да създаде една смъртоносна преграда за настъпващите преславци и още в началото на атаката да сломи техния нападателен порив. Върху полка засвирепства грозна огнева буря, в която много скоро се премеси и трескотнята на множество картечници и хиляди пушки. Но напразно! Преславските дружини, въпреки силният неприятелски огън, непоколебимо отиваха напред, като най внимателно използваха всяка гънка на местността. Боят ставаше от минута на минута по-грамовит и по-стихийен... През това време вдясно и вляво от полка, докдето човешкото ухо можеше да долови, се носеше... гръмливият рев на общата голяма борба по цялата Кубадинска позиция.“

След превземането на Кубадинската позиция 4-та пехотна преславска дивизия се насочва към Меджидие и Черна вода, която превзема на 26 октомври. С падането ѝ е прекъснатата връзката между Румъния и Добруджа. Българите вече владеят източната част на големия жп мост над река Дунав. От края на октомври полкът (без 1-ва дружина) започва да отбранява и охранява Дунав в участъка Бонасчик – езерото Олтина. Първа дружина,

която е гадена в разпореждане на командира на 6-и турски корпус, а впоследствие преминава в подчинение на началника на Конната дивизия, атакува неприятелската позиция при Тузла и Чатмалар и излиза на север от нея, действайки в тила на левия фланг на врага.

През декември 1916 г. започва общо настъпление на север до манастира Кокоч, Исакча и до долното течение на река Дунав. Полкът е придан в подчинение на Сборната дивизия на генерал-майор Тодор Кантарджиев, продължава да атакува противника на югозапад от манастира Тикилещи и достига линията на кота 82 – Лункавица.

Снежни виелици засипват земята. Река Дунав замръзва и всичко се сковава от студ. Действията на противника, които се изразяват в престрелки стават все по-оживени. Неприятелски групи, облечени в бяло, преминават брега по леда и нападат постове на преславци.

През зимата и пролетта на 1917 г. полкът е на позиции при Исакча. На 24 април 2-ра гружина е изведена от състава на полка, изпратена е в Тулча за формирането на 82-ри пехотен полк. На Долни Дунав преславци прекарват цялата 1917 г.

От април 1918 г. преминават на Южния фронт при завоя на река Черна и заемат позиции на Бомсдорф – Хайнцелман. След неприятелската офанзива при Добро поле преславци получават заповед да напуснат позициите си и да се оттеглят към Велес и Куманово.

По силата на примирието полкът е сред частите, оставащи на запад от Скопския меридиан и обезоръжен, преминава границата при Деве баир, достигайки до Радомир. На 8 октомври той пристига в Шумен и е демобилизиран.

След войната, през 1920 г. е реорганизиран в 7-а пехотна преславска гружина, която съхранява стихията на преславци,

Превозване на полка от Веран теке към сръбската граница, 1913 г.

На позиция при Тутракан, 1916 г.

техните традиции и слава. През 1928 г. от нея и от 15-а жандармерийска дружина полкът е формиран отново.

На големите царски маневри в с. Паламарца, Поповско, на 3 октомври 1937 г. цар Борис III тържествено връчва на командира му полковник Георги Липовански ново бойно знаме.

След възвръщането на Южна Добруджа към България през септември 1940 г. 7-и пехотен полк с командира си полковник Георги Ковачев е сред първите, които стъпват на старите български земи.

Със създаването на Прикриващия фронт (1940) полкът е мобилизиран на югоизточната граница, където остава до 1944 г. Във войната срещу Германия 7-и пехотен полк е в състава на 4-та пехотна дивизия от Втора армия, която провежда Нишката (октомври 1944) и Косовската (октомври – ноември 1944) операция. Според плана на Главното командване полкът заедно с части от 12-а пехотна дивизия участва в нанасяне на удар на левия си фланг в направление Пирот – Власотинци – Лесковац.

В продължение на три дни 4-та пехотна преславска дивизия със съдействието на придатна артилерия и съветски самолети от 17-а въздушна армия води тежки боеве.

Бойното му кръщение е на 8 октомври 1944 г. при с. Равна Дубрава, където успява да се вклини дълбоко в противниковата отбрана. Настъплението на възвода, командван от офицерски кандидат Георги Христов, е спряно от огъня на вражеска картечница, скрита в бункер, разположен пред селото. Тук смелият командир със сетни сили се доближава до бункера и хвърля бомба в амбразурата му. Картечен откос го поразява, но той успява да достигне бункера и закривайки с тялото си дулото му, осигурява настъплението.

Полкът се сражава и за масива Преполоц при с. Долна Дубочица и при Подуево и участва в преследването на оттеглящия се противник, достигайки южно от Нишка баня. От 16 до 21 октомври 1944 г. като част от армията настъпва към Прищина по две направления: главно (Прокупле – Куршумлия – Подуево) и спомагателно (Лесковац – Метведжа – Прищина). Седми пехотен полк участва в нанасянето на главния удар. Части от него успяват да се вклинят в противниковата от-

Началникът на 4-та дивизия полковник Спасов приема строя на полка, Бабушница, октомври 1944 г.

брана и овладяват височините на кота 675. В продължение на няколко дни полкът преодолява труднопроходимата Копаник планина, разгромява противника и заедно с части от Брониранията бригада на 21 ноември 1944 г. освобождават Вучитрън, а на следващия ден – Митровица. Достигайки историческото Косово поле, прекъсва последната възможност на хитлеристките войски за изтегляне.

Историята на преславци е разказ за устрема на свободата и възторга от първите следосвобожденски години, на светлината на идеалите, превели ги през пожара на пет войни и в името на които оставят костите на скъпите си чеда при Сливница, Пирот, Караагач, Тутракан, Кубадин, завоя на река Черна, Равна Дубрава и Копаник планина.

Полкът напредва към Гаджи хан, октомври 1944 г.

ОСМИ ПЕХОТЕН ПРИМОРСКИ ПОЛК

Осми пехотен приморски полк е формиран във Варна през 1884 г. от състава на 12-а раховска, 16-а провадийска и 20-а варненска пеша гружина. Дванадесета раховска пеша гружина е обявена за първа гружина на полка и нейното знаме става полково.

След Съединението на Източна Румелия с Княжество България (6 септември 1885) и последвалото отзоваване на руските офицери на българска служба за командир е назначен капитан Иван Сарафов. За защита на съединеното отечество е обявена мобилизация. Преди да потеглят за турската граница, гружините на полка са изпратени тържествено от варненското гражданство след отслужен молебен за здраве и успехи.

Подпоручик Иван Божков от 8-и пехотен полк пише в своите спомени: „Картината беше тържествена. Тук за пръв път след дългото робство видях как родителите, сестрите и жените кичеха с китки най-близките до сърцето си, как ги благославяха и им казваха да прогонят турчина, за да не му позволят да дойде да коли, както по-рано“.

В ранната утрин на 20 септември 8-и пехотен полк потегля, съпроводен на 7 км извън града от хиляди граждани на Варна и жители на околните села. Ентузиазизираното множество се разделя със своите близки, отрупвайки ги с цветя и подаръци. Една гружина заминава за Видин, за да се присъедини към Северния отряд, командван от капитан Атанас Узунов, а останалите се отправят за Ямбол, където пристигат на 26 септември, изминавайки по 30–40 км на ден, по лоши и разкаляни от падналите дъждове пътища. Навсякъде по пътя полкът е посрещан изключително радушно от местното население, което му предоставя безвъзмездно храна, ботуши, дрехи и товарни коне, необходими за пренасянето на големи количества патрони и шанцов инструмент.

В Сръбско-българската война, 1885 г.

Веднага след края на похода 8-и пехотен полк влиза в състава на числящия се към Източния корпус Ямболски отряд, командван от майор Димитър Филов. Пребиваването на приморци във военния лагер край Ямбол преминава в усилен занятия, чиято основна

цел е да бъде усъвършенствано взаимодействието между включените в отряда осем източно-румелийски дружини и пристигналите три полка от Северна България – дунавския, търновския и приморския.

В началото на октомври става ясно, че Княжество България ще води война не с Османската империя, а с Кралство

Сърбия. За фронта на запад приморци се придвижват с железница, но последните 112 km до височините край Сливница извървяват пеша само за 36 часа. Воюват при Цариброд (11 и 12 ноември), Нешков връх и при овладяването на Пирот (14 и 15 ноември).

След сключване на Букурещкия мирен договор (19 февруари 1886) полкът се прибира в гарнизона си във Варна на две групи, посрещнат от населението с голямо възхищение и отрупан с цветя. Въодушевлението е неописуемо. Няколко дни по-късно е демобилизиран.

Маневри, 1902 г.

На 26 април 1886 г. френският вицеконсул във Варна пише в своя доклад: „Всички офицери имат държание и вид, който далеч се отличава от този, преди заминаването на руските офицери. Изглеждат сякаш армията, в която бяха считани дотогава от руските офицери за по-низши и чужди, е станала тяхна собствена и не могат да скрият задоволството си.“

През 1893 г. княз Фердинанд I се жени за бурбонската принцеса Мария Луиза. Няколко месеца след като ражда наследник на престола, той я обявява за шеф на полка, който започва да носи името „8-и пехотен приморски на Н. Ц. В. княгиня Мария Луиза полк“.

В униформата му се въвеждат нови цветове и символи. За мундира, който продължава да има кройка като общоприетия за пехотата, е въведено кобургското „яносиньо“ приборно (присвоено) сукно. На клапана на ръкава е поставено характерното само за този полк шитьо (сърмена бродерия) с три „бурбонски“ лилии, символ на династията, от която произлиза княгиня Мария Луиза. На пагоните и еполетите е поставен коронован вензел на княгинята. Шефът на полка присъства по време на паради и прегледи, облечен с парадната му униформа, а представителни части от полка участват в столицата при молебени и прегледи на войската.

С обявяването на Първата балканска война (1912–1913) полкът влиза в състава на

2-ра бригада от 4-та преславска дивизия под командването на генерал-майор Климент Бояджиев, която е част от Трета армия. В тази и следващата война командир на полка е полковник Панталей Киселов (март 1912–септември 1913). Армията трябва да достигне линията Одрин – Лозенград. След обявяването на войната дивизиите ѝ се съсредоточават югоизточно от Ямбол. На 8 октомври полкът преминава гържавната граница.

На път към турската граница, октомври 1912 г.

Четвърта дивизия скъсява дистанцията с Първа армия, вече водеща боеве с части на Турската източна армия, като заема позиции срещу десния фланг на противника. Нанасяйки внезапен силен удар срещу фланга, след тежки, ожесточени боеве в района на селата Каспа, Гечкенли, Селиолу, Ескиполос, Петра и Ериклер във взаимодействие с Първа армия са разгромени основните сили на турската армия.

При Селиолу на 9 октомври 8-и пехотен приморски полк настъпва косо към фронта на турската 2-ра дивизия. Командирът на полка изпраща донесение до бригадният командир: „Неприятелят упорито се гържи на позицията си. Нямам никаква поддръжка. Къде е 31-ви полк и моята 4-та гружина“. Силите му са неравни, времето – лошо, калта е до колене, а хората – уморени. Въпреки това гружините на приморци заедно с една гружина на 35-и полк достигат на 300–600 крачки от турската позиция. Чули виковете на турците за недостигащи патрони, командирите на 3-та и 5-а рота капитан Михайлов и подпоручик Алексиев повеждат войниците си „на нож“. Боят продължава цялата нощ и рано сутринта турците започват да отстъпват в безрегие.

След една седмица – на 16 октомври, започва и голямото сражение при Караагач дере – Бунархисар – Люлебургаз. Осми пехотен приморски полк е в първата линия на бойния ред и настъпва от двете страни на пътя за Караагач, срещайки упоритата съпротива на турците. Приморци, както и останалите полкове, попадат под силен артилерийски и пехотен огън и търпят сериозни загуби. Под тяхното въздействие полкът започва да се огъва. Полковник П. Киселов забелязва колебанието

Продвижване към Чаталджа, ноември 1912 г.

на предните си гружини и вкарва в боя полковия резерв. Но това не е достатъчно, за да промени чувствително хода му. На около хиляда крачки от реката полкът понася много тежки загуби за кратко време, а голяма част от началниците излизат от строя. Това кара много от войниците да обърнат гръб. Заедно с ранените тръгват назад и много здрави.

На позиция северно от Султан тепе, юни 1913 г.

е сигурна, още повече че турците забелязват колебанието и започват да ги обстрелват още по-ожесточено. Чувствайки опасността от близкото поражение, полковник П. Киселов се качва на своя кон, пресреща отстъпващите и след като ги ободрява, ги повежда срещу противника. След като в боя влиза 3-а бригада, преславци прегазват река Караагач и заемат част от турската позиция. Първият пробив е извършен. Трета и 4-та гружина от 8-и пехотен полк се окопават на заетата позиция и в следващите дни отблъскват неприятелските контраатаки. На приморци е възложена задача да пази левия фланг на 4-а дивизия.

За положените усилия и принесените жертви генерал-лейтенант Радко Димитриев се обръща към Трета армия: „Нито непрестанните дъждове, нито непроходимите кални пътища, нито неизбежните лишения... нищо не ви попречи да вървите напред и напред... В класическите досега петдневни боеве при Бунархисар, Караагач и Люлебургаз вие покрихте с неувяхваща слава българското оръжие... По събраните сведения вие сте извадили от строя 30 000 турци и 41 скорострелни оръдия...“

В продължение на една седмица след извънредно тежък преход и лошо снабдяване дивизиите на Трета армия извършват марш-маньовър към Чаталджанската укрепена позиция и достигайки до нея, заемат района Чаталджа – Тарфа. Четвърта дивизия е на втора линия. Изтощени от холерата, те остават на бивак при Калфа къой.

Към Калиманската позиция, юли 1913 г.

къой, като към него се присъединява 8-а допълваща група, и до януари 1913 г. в снежни бури и виелици охранява редутите при Лазар къой и Ени къой.

Няколко дни след подновяването на военните действия (21 януари) и извършения пробив на десния фланг на 10-а дивизия при Булок чекмедже 4-та дивизия е принудена да се оттегли на втората отбранителна линия и води локални действия. От

март до средата на май приморци са при Ак алан, откъдето тръгват към Чорлу. Там до тях пристига вестта, че на 17 май в Лондон е подписан мирът.

Скоро в резултат на противоречията между балканските страни България е въввлечена в нова изтощителна война – Втора балканска война (1913).

Полкът е прехвърлен в Кочанско, Македония. Втора бригада от 4-та дивизия, в чиито състав са приморци, заема позицията между Македоно-Огринското опълчение и 7-а дивизия и участва в упоритите отбранителни боеве при Злетовска река и Новичане.

В подножието на Баньо чука, юли 1913 г.

Началник-щабът на Македоно-Огринското опълчение майор Петър Дървингов си спомня: „Атаката на 8-и полк беше смела, победоносна и завършена с продължително „ура“.

След тези боеве бригадата постепенно се изтегля към Калиманци. Полкът се движи в арьергард. След като оглежда позицията, полковник П. Киселов преценява, че тя не бива да се отстъпва на противника, защото ще бъде катастрофално не само за съседните дивизии, но и за цялата армия. Полкът е разположен на много широк фронт от двете страни на шосето. На 25 юни на позицията идва куриер, изпратен от Щаба на армията, със заповед за отстъпление. Въпреки новина-

На позиция пред Добрич, септември 1916 г.

та, че и последният полк от 7-а дивизия се е оттеглил, полковник П. Киселов отказва да изпълни заповедта. Мотивите си за това изпраща на генерал-майор Георги Тодоров и още същия ден получава друга заповед, с която, като се отменя предишната, се нарежда на цялата 7-а дивизия да се отбранява на избрани от полковника позиции. Започналите атаки на сърбите завършват с поражение. Позицията е защитена и честта на България – спасена.

След сключения на 28 юли в Букурещ мирен договор между България, бившите ѝ съюзници и Румъния полкът потегля от бивака си в Търсино към Кюстендил.

В следващите години България се оказва в центъра на вниманието на воюващите страни, всяка от които се стреми да я привлече на своя страна във войната.

През септември 1915 г. в страната започва мобилизация. По време на Първата световна война (1915–1918) 8-и пехотен приморски полк е част от 4-та дивизия на Трета армия, която го намесата на Румъния във войната е съсредоточена в района Разград, Русе, Варна и Шумен със задача да не допусне евентуално настъпление на Румъния през Добруджа. Заедно с други части приморци са част от военновременно формирование, имащо за задача да организира Варна като укрепен пункт за продължителна отбрана.

На 1 септември 1916 г. започват бойните действия между България и Румъния. На 4 септември след бързо и енергично настъпление частите на Варненския укрепен пункт влизат в Добрич. В следващите дни румънски войски, подсилени с 47-и руски корпус начело с генерал Зайончковский, контраатакуват. Първите удари на противника поемат варненските части, разположени на 3–4 км северно от града. До обяд на 5 септември малочислените защитници на Добрич отблъскват успешно няколко масирани атаки на руската кавалерия и румънската пехота. Генерал Зайончковский прави опит да обходи приморци по фланговете им, но поради добрата координация с бдинци тези намерения са осуетени. През нощта на 6 септември 1916 г. по жп линията Девня – Добрич пристигат първите подкрепления за бранителите на града. Въпреки яростната им съпротива значително превъзхождащият ги противник достига на 150–200 м от позициите им. В незабавно предприетата мощна българска контраатака „на нож“ руските вериги са отблъснати. По същото време войските от десния участък на позицията на варненци водят бой при с. Гелингжик с шест руско-румънски пехотни дружини. Ранен е командирът на 8-и пехотен приморски полк полковник Панайот Минков, който по-късно умира от раните си. През нощта противникът е отблъснат. След падането на Тутракан врагът получава две противоположни заповеди – да се оттегли, а малко след това да атакува Добрич. Бранителите на града изпадат в тежко положение. Неуспехът им би отворил път към Варна. В късния следобед на 7 септември генерал-майор Иван Колев насоч-

В настъпление към Северна Добруджа, октомври 1916 г.

ва Конната дивизия към града и стоварва изненадващ и мощен флангови удар върху врага при с. Голямо Чамурлий, който отстъпва. Паника и безреגיע обхващат противниковите сили пред фронта на Варненските войски и те се оттеглят в пълн безпорядък далеч на север.

От 19 до 24 октомври полкът воюва при Топрансар, Омурча, Назарча, гара Дерин кьой и Доробанци.

В края на войната приморци са изпратени на Южния фронт и воюват на завоя на река Черна и по гребена на Селечка планина. Там ги заварва и отстъплението през септември 1918 г. Полкът успява да се изтегли на изток и не попада сред заложниците, взети по силата на Солунското примирие (29 септември 1918).

Откриване на българско училище в с. Черна Северна Добруджа, 1917 г.

Въпреки това командирът му организира спасяване на полковото знаме още преди подписването на примирието, като формира команда, която връща знамето в България на 19 септември. В нея са включени знаменосецът фелдфебел Иван Чернев, старши-подофицер Христо Николов, ефрейторите Димитър Желязков, Антон Кургов и редник Васил Янев.

След Ньойския мирен договор (1919) полкът се реорганизира в дружина, от която заедно с 16-а Варненска жангармерийска дружина през 1928 г. отново се формира 8-и пехотен приморски полк.

На маневрите на 3 октомври 1937 г. в с. Паламарца, Поповско, полкът получава ново бойно знаме.

Със сключения в Крайова през септември 1940 г. договор между България и Румъния част от Добруджанския въпрос е раз-

Заминаване на фронта, Варна, 3 октомври 1944 г.

решен и Южна Добруджа е върната на България. Осми пехотен полк, влизащ в състава на 4-та пехотна дивизия от Трета армия, участва в завземането на Южна Добруджа.

Със създаването на Прикриващия фронт (1940) полкът е мобилизиран и изпратен на югоизточната граница, където заедно с 5-а, 6-а, 11-а пехотна и 2-ра бърза дивизия остава и през следващата година.

След започването на войната срещу хитлеристка Германия към полка е формирана 8-а гвардейска гружина с командир Иван Добрев – Странджата. На 21 септември 1944 г. Варненската общественост тържествено изпраща бойците и командирите към фронта. До Пирот полкът е превозен в три ешелона с железопътен транспорт, а след това се придвижва пеша в югозападна посока към определения район за съсредоточаване – селата Драгинац и Александровац. Под командването на подполковник Васил Магжаров приморци участват в първия период на войната в състава на 4-та пехотна дивизия от Втора армия. Бойният му път се свързва с участието в Нишката и Косовската операция. На 3 октомври 1944 г. участва в овладяването на върховете Кула, Велики камък, Горунова глава и височините, североизточно от с. Щърбовад, с което се създават условия за настъпление. Според плана на Нишката операция Втора армия трябва да прекъсне пътя за оттегляне на противника от Солун към Белград само в района на Лесковац. Поради особеностите на терена на военните действия възможностите за маньовър са ограничени, което изисква фронтално придвижване по протежението на речната долина. Лошите метеорологични условия през есента на 1944 г. затрудняват използването на пътищата, разкаляни от падналите гъждове, а придошлите реки трудно могат да се минат поради разрушените мостове от отстъпващия противник. Въпреки това приморци достигат заповяданата им линия и действат в първия ешелон на десния фланг на 4-та пехотна преславска дивизия. След съсредоточаването в с. Дубрава полкът атакува връх Чука и Безименната височина по посока на селата Велики Кръчмир и Мали Въртоп. В дните 8–10 октомври 1944 г. са проведени неколкостепенни атаки и пробивът на противниковата отбрана е направен.

Настъпление към Подуево, ноември 1944 г.

В заповед на командващия армията се отбелязва: „Офицери, подофицери и войници! Проведените бойни действия и достигнатият резултат най-красноречиво говорят

за Вашата готовност. С духа на Вашите предшественици, деди, бащи и братя, Вие можахте да докажете, че смело следвате техния път като воители от българската войска, която, водима единствено от отечествените интереси, напруга крайни усилия за изтръгване на победата... За всеки от Вас събитията, свързани с височината Чука и кота 712, ще останат паметни, защото през тия първи изпитания на Вашата бойна годност, всички Вие вложихте желанието за победата над врага“.

След проведената на 10 срещу 11 октомври първа нощна атака преследването на противника продължава. На 14 октомври 1944 г., когато е освободен Ниш, 8-и пехотен приморски полк достига с. Габровац, с което подпомага Втора армия да прекъсне изтеглянето на немските войски по долината на река Морава. По време на Косовската операция (октомври – ноември 1944) след неуспех на първоначалната атака се извършва прегрупироване на силите. По план Подгуйското поле трябва да се овладее от 4-та и 6-а пехотна дивизия, а Прищина и Косово – от Бронированата бригада, 12-а пехотна дивизия и части от 4-та и 6-а пехотна дивизия. На 25 октомври след артилерийска и авиационна подготовка войските на Втора армия минават в настъпление по целия фронт. Осми пехотен приморски полк се придвижва вляво от 19-и пехотен полк с оглед да остане в резерв на дивизията. По-късно е въведен в боя по направление с. Мала Косапина – с. Мачя. Следват ожесточени атаки и контраатаки от двете страни. С активните си действия полкът привлича върху себе си значителни сили на противника в полосата на действие, с което допринася за успешния пробив на армията и навлизането ѝ в Подгуйево. От 25 октомври до 6 ноември приморци освобождават селата Албанско Мировче, Сръбско Мировче, Баловце, овладяват връх Голак и височината Град. В боевете за Косово поле (7–15 ноември 1944) усилията на полка са насочени към задържане на масива Шайковачка чука, където 2-ра и 3-та дружина проявяват изключителна смелост и мъжество. Следва изнасяне на полка в района Обранжа – с. Рача като резерв. По заповед на Главното командване изтеглянето към Ниш продължава, като част от съединенията остават на гарнизон в Подгуйево и охрана в тила на 9-а пехотна дивизия.

*През Прокупле, Югославия,
октомври 1944 г.*

На 25 декември 1944 г. 8-и пехотен полк е посрещнат тържествено във Варна. Целият град е осеян с цветя, а населението възторжено приветства храбрите български синове, пребродили Балканите и записали в страниците на своята история победите при Пирот, Селиолу, Злетовска река, Новичене, Добрич, Подуево, Равна Дубрава...

ДЕВЕТИ ПЕХОТЕН ПЛОВДИВСКИ ПОЛК

Малцина знаят, че в Руско-турската война (1877–1878) Българското опълчение е предвождано от две знамена: Самарското знаме¹, и по-малко известното – на 4-тата му дружина, бъдещата 1-ва дружина на 9-и пехотен пловдивски полк.

Днес едва ли съществува неразказана история за полка, който пловдивчани галено наричали „клементинци“, а тези, познали силата му – „бесния полк“.

Но тази вероятно е най-старата.

Когато се подготвя Априлското въстание (1876) горнооряховското женско дружество „Просвета“ шие знамето за четата на Иван Семерджиев и Георги Измирлиев – Македончето. След като войводите са арестувани, знамето е отнесено в конака в Търново. При влизането на руските войски в града гражданството го изнася и моли генерал Йосиф Гурко да го връчи на една от дружините на опълчението. Вероятно заради еуфорията при посрещането, генералът пренебрегва официалната руска позиция, която изключва възможността български флаг да се развива над опълченските редици. Знамето, известно тогава като Горнооряховско, е осветено от търновското духовенство и тържествено връчено на 4-та опълченска дружина.

В започналото през юли 1878 г. цялостно устройство на Българската земска войска на основата на състава и организационната структура на Българското опълчение всяка дружина получава името на населеното място, където е формирана и/или дислоцирана и променя номера си. Четвърта дружина получава пореден номер 20 и за нейн гарнизон е определен Пловдив, чието име прибавя към своето.

След обособяването на Източна Румелия частите на Българската земска войска, дислоцирани в Пловдивска и Сливенс-

Трета дружина от 9-и пехотен пловдивски полк, 1888 г.

¹ Знамето на 3-та дружина е известно като Самарско, защото е изработено от жителите на руския град Самара.

ка губерния, са преподчинени на генерал-губернатора на Източна Румелия. От тях през февруари 1879 г. са формирани пловдивската и сливенската пехотна бригада. В първата влизат 20-а пловдивска, 21-ва пловдивска, 22-ра пазарджишка, 23-та казанлъшка, 24-та новозагорска и 25-а хасковска пехотна дружина, преименувани съответно в 1-ва пловдивска, 2-ра пловдивска, 3-та пазарджишка, 4-та казанлъшка, 5-а старозагорска и 6-а хасковска пехотна дружина, заедно с конни сотни и артилерийски батареи. От февруари 1879 г. земската войска на Източна Румелия е преименувана в Източнорумелийска милиция и е реорганизирана в дванадесет пехотни дружини и един учебен батальон. Първа и втора пехотна дружина са дислоцирани в Пловдив и остават във военновременен състав от по 800 души. През военна подготовка преминават мъжете от 18 до 50 години, подлежащи на военна служба според Органическият устав на Източна Румелия, като в милицията служат тези, на възраст от 20 до 32 години, разделени в три опълчения.

Първоначално дружините нямат общи казармени помещения и ползват наети частни сгради, което затруднява подготовката и възпитанието им.

В такова помещение се разполага и щабът на Източнорумелийската милиция. На 25 декември 1880 г. в него избухва пожар. По това време там се намира караул от 3-та рота на 1-ва пловдивска дружина, в състав от петима редници, охраняващ паричния ковчег. Изцяло гървената сграда пламва като факла. Общата суматоха и опасността не смущават часовоя Гюро Михайлов. Той спазва задълженията си, знаейки, че само разводачът може да го смени от поста и с ясно съзнание за войнишкия си дълг остава на пост. Зает да гаси пожара заедно с останалите войници от караула, началникът му забравя за парите и часовоя. Когато се втурват в стаята при горящия Михайлов, подът пропада и всички загиват в пламъците. Случилото се остава в историята на пловдивските дружини като свидетелство за чувството на отговорност, за възпитанието в усърдно изпълнение на дълга, на които са обучавани войниците от Източнорумелийската милиция,

През 1884 г. започва строеж на обща казарма за дружините в тогавашния квартал „Кършияка“, на свободните полета между левия бряг на река Марица и Пазарджишкото шосе. Първата сграда от достроявания на няколко пъти комплекс е по проект на италианския архитект Пиетро Монтани.

Двете пловдивски дружини вземат дейно участие в осъществяването на 6 септември 1885 г. на Съединението на Княжество България и Източна Румелия. Командирът на 2-ра пловдивска дружина майор Данаил Николаев е посветен в делото. За да улесни извършването му, той заповядва есенните маневри да започнат по-рано. На 5 септември 1885 г. майор Николаев чака уговорения сигнал, но след като той не е даден, в полунощ дава заповед на дружините да се построят за поход. Със себе си в лагера майор Николаев носи опълченското знаме, развявало се на Шипка.

Застанал пред войниците, той произнася прочувствени слова: „Вече 5–6 години как сме на служба в изкуствено създадената Източна Румелия, която е прямо подвластна на 500-годишния ни тиранин – султана, 5–6 години, казвам, сме на служба, но никой от нас не е заклеван в защита на отечеството ни. Тази нощ мен се падна честта да ви поведа против турското правителство. Аз ви заклевам в името на българския княз Александър I, в името на нашето знаме, че вие ще изпълните дълга си към отечеството и за потълкването на турския полумесец. Да живее нашият вожд Александър I, да живее Съединена България!“

Към 3 часа майор Д. Николаев заема южния вход на конака, пътищата са завардени и са изпратени части да освободят моста на Марица, за да може да влезе четата на Чардафон. Сред гръмогласни викове Данаил Николаев влиза в конака заедно с войската и народа. Залят от позиви и акламации, Пловдив ликува.

В съставеното временно правителство майорът е назначен за главнокомандващ войските на областта. Веднага след това е обявено военно положение и започва съсредоточаване на частите в четири пункта: Харманли, Търново Сеймен, Ямбол и Казъл агач. На 9 септември 1885 г. княз Александър I, след като предишния ден със специален манифест приема Съединението, пристига в Пловдив, посрещнат с въодушевление. Той изказва благодарност на частите на милицията и повишава Д. Николаев в чин подполковник, което го прави най-старшия офицер във войските от двете страни на Балкана. От южнобългарските части са формирани пет отряда¹. Пловдивските дружини влизат в Ямболския и Търновосейменския отряд и са дислоцирани на турската граница около Търново Сеймен и Хебибчево за отразяване на евентуално турско нападение. Със започването на Сръбско-българската война на 2 ноември 1885 г. 1-ва пловдивска дружина, след като е транспортирана до гара Саранбей с влак, изминава останалия път до София и оттам до Сливница пеша. След пристигането си на 5 ноември тя преминава в подчинение на командира на 1-ви пехотен софийски полк и се разполага по десния фланг на връх Леща. На следващия ден се включва в атаките на височината Мека црев, Мало Малово, Върховете Три уши и Петров кръст. Сърбите отстъпват под напора на щиковата атака на българските части. Командващият десния участък на боевете при Сливница капитан Атанас Бендереv лично изказва благодарност на дружината за проявения героизъм. През Цариброд дружината достига Пирот.

След пехи преход по направление Хебибчево – Търново Сеймен 2-ра пловдивска дружина изминава пътя до Саранбей с влак, след което отново пеш достига Сливница, но едва на 8 ноември, когато сраженията там са свършили. Придадена е към 8-и пехотен приморски полк, който настъпва през Драгоманското дефиле към Цариброд. По-късно като част от лявата колона на майор Петко Стоянов настъпва с бой през

¹ Търновосейменски, Ямболски, Бургаски, Хасковски, Пещерски отряд и комендантства в Пловдив и Сливен.

селата Планиница, Смърдан и височината Кел таш към Пирот. От декември 1885 г. до февруари следващата година гружините остават на лагер в София, където провеждат обучения и маневри.

В края на декември 1885 г. от Южнобългарската войска са формирани четири полка – пловдивски, шейновски, сливенски и шипченски. В края на януари 1886 г. те са преименувани и получават номера, както следва: 9-и пехотен пловдивски, 10-и пехотен родопски, 11-и пехотен сливенски и 12-и пехотен балкански полк. Пловдивският полк в състав от двете пловдивски,

9-и пехотен пловдивски полк със знамето си, 1902 г.

3-та пазарджишка и 4-та пещерска гружина влиза в състава на 5-а пеша бригада. Първите три гружини на полка остават в града, а четвъртата е дислоцирана в Татар Пазарджик. За пръв командир на новосформирания 9-и пехотен пловдивски полк е назначен майор П. Стоянов.

На 31 август 1886 г. майор Сава Муткуров в качеството си на регент му връчва първото му бойно знаме. На тържествената церемония получават знамена всички Южнобългарски части.

През 1888 г. княз Фердинанд I провъзгласява майка си княгиня Клементина за шеф на 9-и пловдивски полк. Името ѝ е прибавено към това на частта, която започва да носи цветовете и монограма на княгинята. Тя от своя страна получава правото при тържествени случаи да носи униформата на полка.

Първите униформи са по образец от 1879 г. и са еднакви за всички пехотни части. За новите облекла на полка княгинята дава 30 000 френски франка. От тях най-красиви естествено са офицерските. Мундирът е изработен от синьо английско сукно с копринена подплата с два реда по шест позлатени копчета, с гравирани изправени коронован лъв, втален, с разширени поли с клапани отзад, с копчета и кантове. Сините цветове, сребърното шитьо и позлатените копчета на яката, ръкавите и клапаните, съчетани с пагони от златно генералско шитьо със сребърна цифра „9“ и вензелът на княгинята, допълвали изгледа. Чиновете на полка били приятна гледка за очите на пъстрия и красив Пловдив.

След реорганизацията през 1889 г. на дванадесетте пехотни полка на двадесет и четири от последните две дружини на полка е сформирани 21-ви средногорски полк с гарнизон в Пловдив и Харманли. Той заедно с 9-и пехотен пловдивски полк (и други части) влизат в състава на 5-а пехотна бригада. В изпълнение на Закона за устройството на въоръжените сили от 1891 г. е проведена поредната реорганизация на армията, с която пехотните бригади се трансформират в дивизии. Така 9-и пехотен полк става част от 2-ра пехотна тракийска дивизия.

Вестта за обявяване на мобилизацията на 17 септември 1912 г. се разнася мигновено. Пред събраните офицери командирът на клементинци полковник Димитър Бошнаков прочита указа и възторженото им „ура“ раздира пространството. В кратки срокове започва военновременно развърщане на полка. В последните дни преди започването на Балканската война (1912–1913) от състава му, набран предимно от Пловдив и районите на днешното Брезово, Раковски, Калояново, Съединение, Хисаря, Стрелча, Панагюрище, Стамболийски, Перущица, Асеновград, се полагат основите на 39-и пехотен полк, 9-а дотълваща дружина, както и на други части. Рано сутринта на 23 септември двата полка – 9-и и 39-и, заедно с 3-то скорострелно отделение и 3-ти артилерийски полк, в присъствието на многохиляден народ са поздравени от началника на дивизията и командващия Втора армия. След молебен, изпълнен от цялото пловдивско духовенство, в строен ред, сред шпалир от възторжен народ, предвождани от командирите си, двата полка поемат през Ново село към Батак.

От това историческо място на 5 октомври 1912 г. започва освободителният за Родопите поход на клементинци. В непрекъснати сражения с редовни и нередовни турски войски са освободени Девин, Доспат, Неврокоп, Просечен, Плевня и на 23 октомври 1912 г. полкът влиза в Драма, а на 28 октомври – в Серес. В началото на ноември 1912 г. в две колони той настъпва по долината на река Места, освобождава Ени кьой и след боеве при върховете Чал и Ахлат влиза след отстъпващите турски части в Ксанти и Дедеагач. Примирението от ноември 1912 г. заварва ротите на бивак до Чоп кьой.

От декември полкът е в състава на новосформираната Четвърта армия под командването на генерал-майор Стилиян Ковачев, която има задача да се съсредоточи срещу Галиполския полуостров и Мраморно море за отразяване на евентуално нападение. Полкът заема позиции в района на Емерли, Булгур, Паламуг и Егендик. Започва усилена работа по укрепване на участъка, изграждане на позиция, землянки, проходи и навеси. Пролив-

Началото на войната – веселба на фронта, 1912 г.

ните държове са заменени от сняг, което затруднява не само укрепването, но и снабдяването с провизии.

След свършване на примирието с настъпление на фронта при Булаир и с десант срещу Шар който турската армия прави опит да излезе в тил на нашите части при Чаталджа. На 28 януари 1913 г. полкът получава заповед да подсили предните части на Македоно-Одринското опълчение. С общите усилия на клементинци и средногорци турският десант е отхвърлен. След това полкът охранява брега на Мраморно море от Шар който до Кавак гере. От края на март 1913 г. заема за охрана десния фланг на Булаирската позиция, където остава до края на войната.

Предвид влошаващите се отношения с бившите съюзници Главното командване разпорежда прехвърляне на войските от Тракия в Македония и по старата граница със Сърбия. След уморителен тридневен преход през планината, на 28 май гружините на полка са натоварени на параходите „Йерусалим“ и „Борис“, които ги превозват до Кавала. Следва нов десетдневен почти непрекъснат поход до Радовиш, където остават до средата на юни заради установени случаи на холера.

След започването на Втората балканска война, на 16 юни 1913 г. полкът получава заповед да настъпи и завладее билото на Серка планина откъм железопътната станция Криволак. Стръмна и почти без пътища, практически без възможност за придвижване на артилерия, обградена от реките Вардар и Лакавица, планината представлява сериозно препятствие. След двудневни ожесточени и кръвопролитни боеве с довчерашните съюзници, на 22 юни Криволак е овладян с атака „на нож“. Частите на 2-ра пехотна тракийска дивизия, подкрепени от 11-и и 49-и полк на 3-та пехотна дивизия разгромяват и обръщат в паническо

На предните постове срещу Булаир командирът полковник Бошнаков наблюдава турските позиции, март 1913 г.

Офицери от 9-и пехотен пловдивски полк, 1913 г.

бягство Тимошката сръбска дивизия. Датата на тази блестяща победа е избрана за боен празник на 9-и пехотен полк и дивизията.

В края на юни клементинци се насочват към град Кочани и участват в кръвопролитни сражения за спиране настъплението на сърбите по река Брегалница. На 13 юли полкът е преместен с фронт на юг към Голак планина срещу настъпващата гръцка армия. На 15 юли частите му атакуват кота 1450 и обръщат в бягство гръцките

части. Цялата долина на град Пехчево почернява от бягащите в безпорядък гръцки войници, покосявани от българския пушечен и картечен огън. През следващите дни 9-и пехотен пловдивски полк отново е насочен за спиране настъплението на сърбите.

Краят на войната го заварва на позиции западно от Пехчево по върховете на Бришница и Гарван планина. Макар и войната да завършва катастрофално за страната, на 9 август Пловдив посреща своите полкове с триумфални арки, окичени с цветя. На приветствието на кмета на града отговаря началникът на дивизията генерал-майор Димитър Гешов. След отслужване на панихида за загиналите и водосвет за живите чинове полкът се отправя към казармите си.

В краткия период до влизането ни в Първата световна война (1915–1918) полкът е сведен до състава, при който започва мобилизацията през 1912 г.

След едногодишно изчакване на 1 октомври 1915 г. България се включва във войната с надеждата за реванш и връщане на отнетите през 1913 г. български земи. Девети пехотен полк е дислоциран в района на селата Чепино, Каменица и Лъджене в Родопите. Тук на 10 октомври 1915 г. командирът на полка – полковник Димо Христов, прочита мани-

Лагер при Булаир, 1913 г.

Кашаварите (готвачи) от 2-ра дружина на 9-и пехотен пловдивски полк, 1913 г.

феста за обявяване на войната срещу Сърбия. Като част от 2-ра тракийска дивизия клементинци получават задача да се прехвърлят в района на Пехчево в Македония за отразяване на настъпващите по долината на Вардар съглашенски войски, дебаркирали в Солун. Води кръвопролитни сражения на 24, 25 и 26 ноември при връх Голаш, където заедно с 14-ти пехотен македонски полк сломява съпротивата на французите и те отстъпват към Доуран. На

Транспортиране с параходи при Дедеагач, май 1913 г.

27 ноември на позициите пристига престолонаследникът княз Борис Търновски, за да изкаже възхищението си от твърдостта и самоотвержеността на войниците и офицерите. Полкът започва преследване на отстъпващите френски и английски части, но получава забрана от българското командване да продължава отвъд гръцката граница. Това спасява съглашенската армия от погром. През пролетта на 1916 г. френските дивизии се връщат на гръцката граница и изграждат добре укрепена линия на високия и удобен планински гребен между Вардар на запад и Доуранското езеро на изток за настъпление срещу българската армия.

През юли 1916 г. 9-и пехотен полк заема участък от българската отбранителна линия при Доуранското езеро, южно от връх Кала тепе, с дължина три километра, състояща се от окопи с дълбочина до два метра, изкопани в твърда каменлива почва и снабдени със скривалища за запазване на защитниците от неприятелски огън. Пред нея са изградени заставите „Пепиниерата“ и „Пловдив“, а зад нея има три отбранителни пункта, които трябва да се отстояват на всяка цена. Липсата на солидни закрития за войниците ги прави уязвими за огъня на противниковата артилерия. След силна едностранна артилерийска подготовка на 16 август френските части, включително цялата 17-а колониална дивизия минават в настъпление. Три дни дружините на пловдивския и чепинския полк отблъскват непрекъснатите атаки на французите, настъпващи в четири последователни вериги. Прикрити, те ги изчакват на 30–40 м от

Посрещане на полка в Пловдив август 1913 г.

окопите си и с атаки „на нож“ ги отблъскват, нанасяйки им огромни загуби. Въпреки голямото предимство в артилерия противникът губи първата битка на фронта при Доуран, спрян от стоманените гърди на българските полкове.

В края на октомври 1916 г. 9-и пехотен полк под командването на полковник Иван Аврамов, е прехвърлен на Битолския фронт. Там през септември българската Първа армия провежда неуспешно настъпление, след което се оттегля на линията река Черна – с. Кенали. Полкът пристига в разгара на най-ожесточените сражения при завоя на реката. Няколко сръбски дивизии, подпомагани от разнокалибрена артилерия, опитват да пробият фронта с цел овладяване на Битоля. Българските и немските части са под общото командване на генерал фон Винклер, командващ 11-а германска армия. Дружините на 9-и пехотен полк, които пристигат последователно в района на Битоля, са изпращани поотделно на най-горещите точки на отбранителните сражения. На 18 ноември българските войски изоставят града. В последвалите кръвопролитни боеве клементинци дават огромни загуби.

С настъпването на зимата 9-и пехотен полк заема позиции за отбрана при Арматус. В началото на март 1917 г. четирите му дружини се събират на позицията. На 18 март 1917 г. за командир на полка е назначен подполковник Борис Дрангов.

Приемайки полка, той се обръща към войниците и офицерите с думите: „Юнаци, нека твърдо да вярваме, че за да победим, от смърт не трябва да се боим. Две смърти няма, без една не бива!“

Следващите седмици са заети с укрепване на позициите. Изкопани са два реда стрелкови окопи с дълбочина до 1.5 м, пред които е изградена два реда телена мрежа. Направени са укрития за войниците с дълбочина 3–4 м, укрепени с железни релси и покрити землянки, оформени са наблюдателници и гнезда за картечниците и бомбохвъргачките. Изградените 35 бетонирани скривалища и галерии могат да опазят само половината от полка. Въпреки това грижата за войниците превръща Борис Дрангов в любим командир и на пловдивския полк. В началото на май 1917 г. са „изпробвани“ построените укрепления. Италианският 61-ви пехотен полк обстрелва българските позиции геноночно с т.

Подполковник Христов, командир на полка, с офицери след обявяване на войната, 1915 г.

нар. обезпокояващ артилерийски огън и на 5 май сутринта започва ожесточена артилерийска подготовка, която разрушава част от българските окопи и укрытия. Следващите пет дни през деня италианските оръдия рушат, а през нощта българите възстановяват. Опитите за атака на италианската пехота са отбити и те се отказват да атакуват този участък. В продължаващите артилерийски престрелки загива подполковник Б. Дрангов. На 26 май 1917 г. при беседа с млади офицери пред землянката италиански снаряд разкъсва тялото му и същата вечер той издъхва в болницата. Произведен в чин полковник, той е погребан с военни почести в двора на църквата „Свети Димитър“ в Скопие.

Офицери от 3/9 дружина при чешмата в памет на капитан Ханджиев, 1915 г.

В началото на септември 1918 г. става ясно, че съглашенската армия на Балканите готви решителна офанзива. На 14 септември на разсъмване започва артилерийска канонада по цялото протежение на Битолския фронт. Пет дни продължава ожесточеният огън. На 20 септември командирът на полка полковник Панталей Киселов получава заповед, че вследствие на настъпния разгром на българските войски при Добро поле западно от позициите на клементинци и направения пробив в дълбочина от 25 км започва отстъпление на цялата армия. Девети пехотен полк отстъпва в непрекъснати боеве с французите.

На 30 септември в района на Кичево, Западна Македония, командирът му получава известие за сключеното примирие. Според едно от условията му всички български войски, намиращи се западно от Скопския меридиан, остават в заложничество. На 2 октомври е получена заповед да се вземат мерки за спасяване на полковите знамена и за унищожаването на архивите и излишните пари, след като се раздаде заплатата на войниците.

В края на септември при отстъплението на полка от Прилеп, вместо към Кичево част от 1-ва дружина, начело с поручик Пенчо Рибаров тръгва към Велес. По задръстените от обозите на отстъпващите части пътища на 2 октомври те достигат Скопие и научават за сдаването на всички български части на десния бряг на река Вардар. Оценявайки важността на момента, поручик Рибаров решава на всяка цена да продължи пътя си за България, с цел да спаси полковото знаме, намиращо се с тях. През Враня, Сурдулица, Трънска Клисура, Врабча, Цариброд и София на 8 октомври 1918 г. той пристига в Пловдив. По същото време, на 3 октомври 1918 г., победителите при Дојран и Битоля остават в заложничество. Войниците и подофицерите сдават оръжието си и конвоира-

ни от френски колониални части влизат в Прилеп. Жителите на града излизат, за да видят обичните си войници, но са разгонени от сръбските войници. По време на заложеността са в района на градовете Прилеп и Битоля. Използвайки липсата на сериозна охрана, група от 4 офицери и около 30 войници организира бягство. Следват нови групи обикновено начело с по 2–3 офицери. През пролетта на 1919 г. офицерите и войниците са преместени в големия пленнически лагер в Шамли, близо до Солун. Оттук през лятото започва връщането им на групи за България, което продължава до януари 1920 г.

На позиция, завоя на река Черна, 1918 г.

Тежките клаузи на Ньойския договор засягат и 9-и пехотен пловдивски полк, който е сведен до гружина. През 1928 г. започва процес на постепенно развърщане на мирновременния състав. Възстановена е полковата организация. На 12 юни 1938 г. на тържествен парад в Пловдив са връчени седем нови бойни знамена, едно от които е на 9-и пехотен пловдивски полк. На него е пришито парче от първото полково знаме, носещо спомена за големите победи, за болката по загиналите другари и несбъднатите национални идеали.

За укрепване на югоизточната граница и прикриване на евентуална мобилизация и съсредоточаване на въоръжените сили през 1939 г. е създадена Прикриваща армия. Девети пехотен полк като част от 2-ра дивизия е в първия му състав. По-късно, през 1941 и 1943 г. отново е в състава ѝ. След бомбардировките в началото на 1944 г. е евакуиран в околните села, а щабът е разположен в с. Клементиново.

Още на 5 септември 1944 г., няколко дни преди държавно-политическия преврат (9 септември) командирът полковник Иван Бонев получава заповед да не позволи на немски части да преминат старата граница. За

Преминаване на река Черна, 1918 г.

целта полкът се изняся в района на Кюстендил и презгражда пътя за Крива паланка в участъка с. Бобешано – връх Руен. На 11 септември по шосето към Деве баур започват настъпление германски части от 162-ри гренадирски полк на елитната дивизия „Принц Ойген“. Въпреки единичните случаи на приближаване на българските позиции, като цяло германските войски са удържани. На 12 септември ято самолети „Щука“ с български опознавателни знаци на три пъти атакува позициите на 9-и пехотен полк. Българското командване, знаейки за многобройните и добре въоръжени противникови сили, сметнало, че Деве баур е в немски ръце. След като на 13 септември е отбита нощната атака на германците, на другия ден следват нови две атаки и германците излизат във фланг на полка. Командирът на четвърта рота поручик Никола Гечков повежда контраатака, която увлича гружините и противникът отстъпва в безпорядък.

Офицери при Бяла Паланка, 1918 г.

Командващият Първа българска армия генерал-лейтенант Владимир Стойчев изказва благодарност на командира и всички чинове за победата при Деве баур, която осигурява следващите успешни операции на българската армия в Македония.

Германците се укрепват на височините Варовище и Киселица, източно от Крива паланка, за да задържат под контрол направление Кюстендил – Крива паланка – Куманово – Скопие и да осигурят изтеглянето на частите си от Гърция и островите по долината на Вардар. На 3 октомври пловдивският полк превзема Варовище, а 24-ти пехотен полк – Киселица. На 5 октомври към полка е придадена гвардейска гружина от партизани, която остава като четвърта гружина. На 8 октомври след петдневни упорити боеве е превзета Крива паланка.

Полкът участва в операцията при Стражин, височина, представляваща преграда по пътя към Страцин. На 18 октомври след артилерийска подготовка започва настъплението на 9-и пехотен полк и придадената за усиление парашутна гружина. Германците оказват отчаяна съпротива. Въпреки презграденния минохвъргачен огън на про-

След овладяването на Крива паланка, октомври 1944 г.

тивника в стремителна атака българските части овладяват ключовата височина Цицката. Към 21 часа е сломена последната съпротива на германските части. Заради действията му по време на операцията германците го назовават „бесния полк“, а българското командване „стражински“.

Последните бойни действия на полка са при овладяването на противниковите позиции при река Пчиня. На 3 ноември командирът на 6-а рота поручик Тахтаджиев, обкръжен, води до последен гъх бой и умира със смъртта на храбрите. Три дни по-късно в сражение загива и героят от Деве баур – командирът на 4-та рота поручик Никола Гечков.

На 30 ноември 1944 г. полкът е посрещнат тържествено в Пловдив. Многолюдното гражданство окичва с цветя героите си, съпровождайки ги до казармите.

Генерал-лейтенант Владимир Стойчев, командващ Първа българска армия, в речевите на която полкът завършва бойния си път казва: „Аз не мога да намеря думи да изразя своя възторг... Тези юнаци, които загинаха, и тези, които бяха ранени, с кръвта си запечатаха своя подвиг за вечни времена в скрижалите на българската история. Юнаци, любовта и признателността на народа ще ви съпътства за вечни времена. Това е вашата единствена награда...“

При Куманово, ноември 1944 г.

ДЕСЕТИ ПЕХОТЕН РОДОПСКИ ПОЛК

В началото на декември 1885 г., след подписаното примирие между България и Сърбия от южнобългарските войски, съсредоточени около Пирот, се формират няколко полка. От 3-та хасковска дружина, 6-а и 8-а пловдивска резервна дружина и 4-та пещерска дружина на Източнорумелийската милиция се създава 10-и родопски полк. Той носи охранителна служба. Неговата 1-ва и 2-ра дружина се разполагат на квартири в Пирот, а 3-та и 4-та дружина в Бари чифлик до Пирот. За кратко време сменя трима командири – капитаните Атанасов, Кръстьо Маринов и Михаил Тепавски.

На 26 декември полкът пристига в Хасково, като по пътя към него се присъединява музикантският хор на 1-ви пловдивски полк.

След пълната демобилизация пловдивските дружини в полка са сменени от кагрите на 1-ва и 2-ра бивша хасковска дружина и 9-а харманлийска дружина, които започват да се попълват с новобранци от Пловдивско, Хасковско и Харманлийско. За командир на вече окончателно формирания и попълнен полк е назначен капитан Никифор Никифоров, бивш командир на 6-и пехотен търновски полк.

След извършения детронаторски преврат на 9 август 1886 г. по заповед на командира на 5-а пехотна бригада подполковник Сава Муткуров, обявен за главнокомандващ на Верните на княза войски, 1-ва и 2-ра дружина заминават за София, а 3-та – за Пловдив. Дружините остават на бивак при лагера на 1-ви пехотен софийски полк и по време на престоя си, на 31 август 1886 г., получават първите си бойни знамена – по едно на всяка дружина. След завръщането на княз Александър I частите на полка се изтеглят от София и 1-ва и 2-ра дружина се установяват в Хасково, 3-та дружина – в Пазарджик, а 4-та – в Харманли.

Полкът с командира си майор П. Христов (от знамето – третият отдясно наляво), Богоявление, 1888 г.

През 1889 г. с увеличаването на числото на полковете 3-та и 4-та дружина от родопския полк се отделят и дават началото на 22-ри пехотен полк. Заедно с 21-ви средногорски полк родопци стават част от 2-ра бригада на 2-ра тракийска дивизия. Хасково става важен военен център и в него освен щаба на бригадата се установяват двата полка. Започва строителство на казарми, които да поберат наборниците от Хасковска и Борисовградска околия.

Наред с обучението и мирните си задачи полкът изпълнява и бойни – осигурява отбраната срещу турците, като за целта укрепва позициите при Караагач и Хасково и ги

поддържа в изправност. В 1895 г. 2-ра дружина остава повече от три месеца на бойна нога на границата в Чепеларско заради остри гранични произшествия. По същото време в селото се случва голямо наводнение и благодарение на войската населението е спасено.

Със започването на Балканската война (1912–1913) 10-и пехотен рогопски полк се мобилизира в Хасково и от наборния му район се формират две дружини за 51-ви полк, 10-а опълченска

Полкът по време на учение, 1905 г.

дружина, 10-и и 51-ви парков взвод. Полкът влиза в 1-ва пехотна бригада на 8-а пехотна тунджанска дивизия от състава на Втора армия, командвана от генерал Никола Иванов, бивш полкови командир. Според плана на Главното командване армията първоначално действа по долината на Марица с цел да не позволи достъп на повече турски сили към Одринската крепост. Десети рогопски полк остава в Хасково за подкрепа на граничните части срещу Кърджали, докато бъде сменен от части на 2-ра бригада.

На 25 септември начело с командира си полковник Стоян Топузов той потегля от Хасково, след молебен за здраве и успех, под звуците на полковия марш, изпратен от хилядно множество чак до с. Малеве. Големи групи от хора съпровождат близките си войници заедно с населението на селата, през които преминават, до с. Бисер, където частта влиза в бойния състав на дивизията.

На 5 октомври 1912 г. полкът получава задача да настъпи по линията Бисер – Сива река, да заеме височината Трите чуки, гарата на Свиленград и моста на Марица. В 13 ч. негови части превземат турските постове, след което целият боен ред, с музика и „ура“ преминава границата и настъпва на 3 км югоизточно от с. Мезек. Следват Карабаа, Бургуджик чифлик, Булгур кьой и тежките поражения на турците в атаката на Куюнлийските висоти, при Юруш и Суютли баир. Героични страници в бойната си история 10-и рогопски полк записва в боевете около Селиолу и Гечкенли, когато действа на десния фланг на Трета армия. С кървави дневни и нощни атаки са разбити 1-ви и 4-ти турски корпус. До примирието рогопци участват в боевете по долината на Арда, около Епчели, водят престрелки с турците в участъка от Кюшен до Мусубейли, в тридневни боеве (1–3 ноември) срещу части, равняващи се на цяла дивизия, превземат гребените Ески Кумлук и Пачеджилар.

На 8-и ноември 1912 г. в по-крепна на Конната бригада за разбиването на отряда на Явер паша са изпратени по една дружина от 10-и рогопски (4-та дружина на подполковник Василев) и 23-ти шипченски полк. Те достигат Софлу с влак и продължават пеша до Фере. След като се разбира, че турците са заели позиция на планински гребен до железопътната спирка Мерхамлъ и въпреки че от запад настъпва Македоно-Огринското опълчение имат възможност да преминат на източния бряг на реката и да се изплъзнат, се взема решение за бърза атака. На 15 ноември 4-та дружина се развърща и с мощно „ура“ настъпва срещу противника. Притиснати и от Конната бригада, и от частите на Македоно-Огринското опълчение турците издигат бял флаг. Сред излезлите парламентъори е самият началник-щаб на корпуса на Явер паша. На следващия ден корпусът от 263 офицери и 9 381 долни чиновци с 8 оръдия, 2 картечници и 1000 коня. начело с Явер паша се предава.

По пътя към турската граница, октомври 1912 г.

Върналите се живи от фронта разказват как гъсти колони от турски пленници покрили полето и всички се чувствали горди пред сломения дух на врага. Особено величествена била картината, когато Явер паша със своите офицери пристига, за да предаде сабята си на командващия отряд. Горди били и от факта, че малкият състав на дружината (около 400 души) охранявал около 5000 пленници от Софлу до Караагач.

От обявяването на примирието на 20 ноември между нашите и турските войски до започването на военните действия на 21 януари 1913 г. 10-и пехотен рогопски полк заема позиция на фронт от 5 км по гребените Шарак йолу и Баалар съртъ. В изключително тежки зимни условия започва усилено изграждане на редути и окопаване. По това време командването е поето от подполковник Георги Янков.

На позициите си пред Огрин полкът изпитва остра нужда от топли грехи. Особено тежки дни настъпват в началото на февруари. Мъглите и виелиците до такава степен пречат на ориентирането, че излизащите на разузнаване и за охрана части трудно намират пътя обратно. Доставка на храна е спряно. Някои от землянките са засипани. Колите едва изгазват снега и калта, а за добитъка няма храна.

В тези условия започва атаката на Огринската крепост. Втора, 3-та и 4-та дружина от 10-и рогопски полк, действащи заедно с една дружина от 53-ти пехотен полк, начело с подполковник Г. Янков получават задача да атакуват форт Айджиолу и батареи

№ 41 и 42. Първата група на полка (без ротата, която е оставена в редут № 22 с полковото знаме) трябва да настъпи в посока редут № 23 – Мал тене, заг средата на полковия боен ред.

Фортовата линия минава на 2–3 км от града, като най-близко от него отстои Източният сектор, в който има изградени 10 форта с висок профил и бетонирани или тухлени укрепления и казармени помещения в земята, с тежки, дълги и мортирни батареи. Около тях са осеяни редуты и фланкиращи фортови окопи. Фортовете са опасани от широки и дълбоки до 5 м ровове, осеяни с вълчи ями с фугаси, следвани от няколко реда телени мрежи, завързани на бетонни колове.

На 12 март 1913 г. Вместо в 15 ч. атаката на полка започва с час и половина закъснение поради скъсани телефонни връзки. Трета група на подполковник Христов с 5-а и 6-а рота от 2-ра група и картечната рота се насочват за овладяване на Айджиолу, 2-ра група на капитан Икономов с останалите 7-а и 8-а рота – за атака на 41-ва и 42-ра батарея, северно от форта, а 4-та група на подполковник Василев и 2-ра група от 53-ти полк действат като полкова подгръжка. Българските части са подложени не само на турския огън по фронта, но и на фланговия артилерийски огън от фортовете Кестенлик и Куру чешме. Независимо че разстоянието до Айджиолу е около 2000 крачки, то настъплението на ротите поради силния огън, забавянето на действията на 32-ри пехотен полк и многото загуби става бавно. Едва към 17 ч. групите стигат на източния бряг на Канлъ гере. До вечерта войските на Източния сектор достигат линията река Провадийска – Канлъ гере – Бостанлъ гере – Серван гере.

Части на 10-и и 23-ти полк влизат в превзетия Одрин, 13 март 1913 г.

Към 20.30 ч. от щаба на Източния сектор в с. Гебелер генерал-майор Георги Вазов изпраща заповед за атака, която завършва с думите: „Трябва да се помни, че в тази нощ е необходимо да се реши съдбата на Одринската крепост. Връщане назад няма. Противникът трябва да бъде сломен. Напред ни чака слава, а назад – безславие и смърт!“

Към 22.30 ч. по целия фронт започна стрелба, огласяваща километри наоколо с тътена си. Падащите шрапнели и фугаси така осветяват турските укрепления, че батареите командири наблюдават точността на своята стрелба. Към 1.20 ч. на 13 март храбреците от предните роты на дружините на 10-и рогопски полк и приданата към командира му 1-ва дружина на 23-ти шипченски полк достигат до телените мрежи и с гръмко „ура“ се хвърлят през направените от артилерията проходи. В 1.45 ч. рогопци стъпват на форта. Командирът на 3-та дружина се обявява за негов комендант и заема с частите си за отбрана укрепленията му. Ротите на 2-ра дружина достигат до форта по същото време, но са принудени сами да си направят проходи в телените мрежи – с брадви, ножове, лопатки. Успехът на рогопци е разширен с флангов удар по укрепление Кестенлик. Почти по същото време шипченци развяват полковото си знаме на Айваз баба благодарение и на осигурения им от 10-и рогопски полк фланг. При Огрин от всеки десет рогопци четирима проливат кръвта си.

По заповед на командващия армията генерал-лейтенант Никола Иванов на 10-и рогопски и 23-ти шипченски полк се дава правото първи да влязат в града. Рогопци се разполагат на бивак в Караагач и по време на престоя си дават сериозен брой загуби от развихрилата се холерна епидемия.

Предвид влошаващите се отношения с балканските съюзници при започналото предислоциране на войските в началото на април 10-и рогопски полк потегля за

Македония. От Огрин, натоварен на шест ешелона, през Софлу, Дедеагач, Пюмурджина, Ксанти, Драма, Серес той пристига в Доуран. Оттам, с пеши марш през лошите и тесни пътища на Беласица планина, отрупан с цветя от населението, полкът влиза в Струмица, където остава на гарнизон 1-вата му дружина. Втора и четвърта дружина се настаняват на бивак в североизточния край на Щип, тъй като казармите на града са заети от сръбски военни части. Третата дружина заминава за Кочани¹.

В Дедеагач, октомври 1913 г.

На 16 юни 1913 г. в полка се получава заповед: „Ние ще настъпим утре 17-и т. м. призори в зоната, която безспорно е призната по договора за наша. Крайният обект на полка ще бъде овладяването на река Азмак – ляв приток на река Брегалница. Ако сръби-

¹ В следващите месеци части на дружините променят няколко пъти гарнизоните си.

те открият огън, ще ги атакуваме. В такъв случай полкът ще има за пръв обект овладяването на висотата Ежево бърдо на Овчо поле. Това да се обясни на войниците. Война не сме обявили на сърбите.“

След първоначалното настъпление към края на месеца частите на полка отстъпват. Холерата отново почва да коси редовете им. На 29 юни рогопци приближават към Осогово. Пред тях се издигат върховете Султан тепе, Повиен, Китка и Говедар, укрепени от сърбите. Пред фронта на полка действат първоначално две сръбски и една черногорска дружина, които постепенно се увеличават. На 5 юли полкът започва атаката на връх Повиен. Към 19 ч. рогопци заемат сръбската позиция на левия бряг на река Каменица, южно от Косевица. Сърби и черногорци отстъпват на десния бряг. На другия ден атаката продължава. Превзет е връх Говедар с помощта на части на 12-и пехотен полк и Македоно-Огринското опълчение. В решителната атака на 7 юли противникът не издържа на страшното българско „ура“, след което блясват щикове на войниците от полка. Обърнат в бягство, той е преследван от български части. В следващите няколко дни правят опити да си възвърнат позицията, но безуспешно, след което, потресени от поражението, дни наред изливат яда си, обсипвайки с артилерийски огън нашите позиции.

В Султан Селим джамия

След демобилизацията на 1 август 1913 г. 10-и пехотен рогопски полк се разполага първоначално южно от Хасково, до старата граница. На 5 октомври преминава старата турска граница на път за Кърджали и оттам за Гюмюрджина, където сваля установената Гюмюрджинска република на българска земя и възстановява българската власт. След това дружините продължават за Дедеагач на Бяло море, където остават до януари на следващата година. При закъснялото им завръщане в Хасково гражданството ги посреща с радостни сълзи, а из града ехти песента „Съюзници-разбойници“.

В междувоенното време под командването на бойния си командир полковник Георги Янков полкът живее нормалния си мирен живот – в учения, двустранни занятия между полковете и малки маневри. В началото на 1915 г. начело на полка застава подполковник Петър Атанасов.

Предвид влизането на България в Първата световна война (1915–1918) е обявена обща мобилизация. Заповедта за нея пристига в щаба на 8-а пехотна тунджанска дивизия късно вечерта на 8 септември 1915 г. На 21 септември Хасково за пореден път изпраща

своите герои по фронтовете на Европейската война. Градът едва подбира стеклото се множество от цялата околност. Пред него в стройни редици, под звуците на „Съюзници-разбойници“ преминават чиновете на полка.

„Това не приличаше на войнишка колона, а на една дълга цветна алея, върху която е метната блестяща металическа плащеница, образувана от натъкнатите върху пушките ножове. Полкът се установи на определеното място. Построи се един грамаден четириъгълник. Всичко е окичено с цветя – и хора, и коне. Започна тържествен молебен. Последен взе думата командирът на полка полковник Атанасов... Като се изправи върху стремената на своя кон, сочейки с гола сабя на изток, той каза: „Там победихме! Днес пътят ни е на север и запад!“ Страшно ура разтърси околността на Хасково. Музиката ечеше „Щуми Марица“. След утихването се чу командата: „В походна колона, първа дружина – ходом!“

Полкът се установява на бивак в Кула. В изпълнение на общия българо-германски план Първа армия трябва да настъпни от София към Ниш и от Белограчкч към Княжевац. Армията се състои от 1-ва, 6-а, 8-а, 9-а пехотна дивизия и една конна бригада, всички под командването на генерал-майор Климент Бояжиев.

Първа бригада на 8-а пехотна тунджанска дивизия, в състава на която влиза 10-и родопски полк, настъпва през връх Тресак към Марков камък, атакува сръбското укрепление на последния връх, след това настъпва по посока Три кладенци – Малък Извор към годината на река Тимок, като същевременно охранява десния фланг на дивизията. Завладяна е и връх Кръстатец, на водогела между Тимок и Морава. Полкът воюва на фронт, широк повече от 20 км, в планинска местност, без пътища, без телефонни и телеграфни съобщения. Честите и непроницаеми мъгли пречат на патрулирането и разузнаването. Тимошката операция трае 10 дни.

Следващата важна цел е Ниш, градът, през който минава линията от Централна Европа за Цариград и Солун. Полкът се бие за овладяването на западната част на Нишката крепост – връх Калафат, който е важна част от позицията. След превземането му продължава настъплението и към височината Каменна карауна и Каменната глава. Противникът в паническо бягство отстъпва към Ниш.

Чешма, съградена от 10-и пехотен родопски полк при с. Багома, Добро поле, 1917 г.

При приближаването на българските части към града Владиката и кметът се представят на командира на полка, за да се уверят, че мирното население няма да пострада. В речта си владиката казва: „Гражданите са готови да се подчинят на всички Ваши наредби, само запазете живота на нашите деца, жени и имота на гражданите“. Малко обиден, командирът на полка му отговаря, че българската армия е научена да се бие само с войници.

След кратък престой в Ниш полкът се отправя към с. Доморовци, където води боеве с укрепилите се сръбски части по Велика планина и гребените ѝ. След ожесточените боеве при Босфатската височина сръбите са разбити и части на полка ги преследват към Косово поле. В началото на ноември 1915 г. достигат северния край на Скопие, откъдето на 20 ноември потеглят към Битоля, Охрид и Струга, където се установяват за почти половин година.

*Част от позиция на вр. Сокол
Добро поле, 1918 г.*

През юли 1916 г. на 10-и родопски полк се дава участък за укрепване и упорита отбрана, който започва от Преспанското езеро, по Баба планина и свършва до шосето Битоля – Лерин. Полкът трябва да настъпва пред фронта си по билото на Баба планина, да завладее билото на планината Малка Река и като остави наблюдателни застави по всички пътища, с всички останали части да настъпи към Жерви. Атакувайки сръбската укрепена позиция на Баба планина, той води бой в труднопроходима планинска местност, без пътища.

На височината Сръбски наблюдателен пункт неприятелят е силно укрепен. Срещу него настъпват 4-та и 1-ва дружина от полка. Докато командирът на 4-та дружина търси начин да атакува откъм по-лесно достъпните западни склонове, командирът на 1-ва дружина капитан Дечев решава да атакуват от стръмните скатове. Тогава командирът на 1-ва рота – запасният поручик Влайков, заповядва всички да се събуят боси, за да не се хлъзгат и пръв дава пример. „Босата рота“ се понася напред в атака. Изненадан, противникът отстъпва по посока на връх Чечево, оставяйки оръжието, боеприпасите и ранените си.

При Чеган настъплението на Първа армия е пречупено. Без артилерия, частите преминават към отбрана на широк фронт. На 10-и полк е даден участък от Нови град, на южния бряг на Островското езеро, до Горничево, като 2-ра дружина и 4-та рота са изпратени към Руднишкото езеро. Така седем роти рогопци от по 100–150 човека, изтощени от 10-дневни боеве, заемат за отбрана участък от 15 км от 29 август до 3 септември 1916 г.

След пробива на Добро поле, септември 1918 г.

На 14 септември е разпоредено оттегляне за отбрана на по-силна позиция. Десети полк заема левия бряг на река Черна. Тук до с. Скочивар се разиграва трагедия – голяма част от 1-ва и 4-та дружина са убити или ранени. Повече от две роти поемат тежкия кръст на пленничеството. Командирът на полка подполковник Никола Константинов е освободен от поста си и е назначена анкета, която да докаже способността му да командва. Останките от двете дружини са сведени в една сборна дружина, която остава в резерв на 1-ва бригада на 8-а дивизия и взема участие в кървавите боеве на 44-ти полк на 13, 14 и 15 октомври.

На 17 октомври пристига новият командир полковник Дойко Токушев и полкът потегля за Прилеп – Кавадарци – Неготин – Криволак – Дегели – Валандово. Скоро получава назначение за състава на Беломорската отбрана. Малка радост е фактът, че пътят към назначението минава през родните места. Рогопският полк сменя 40-и полк, като три дружини поемат охраната по брега на Бяло море, а едната остава с щаба на полка в Дедеагач. В началото на 1917 г. 4-та дружина става основа на новоформиращия се 85-и полк.

От пролетта на 1917 г. рогопци защитават позициите на фронта при Добро поле. През май се водят ожесточени и кръвопролитни боеве по Скалистата и Сипестата височина, Канарите, височината Боруна, Власиевата позиция. Десети рогопски полк и 23-ти шейновски полк дейст-

Клетва, Хасково, 1928 г.

ват срещу войските на Дринската, Вардарската и Шумадијската дивизия. Десети полк съкрушително разгромява сръбския 23-ти полк, чиито поражения са такива, че е изтеглен в армейския резерв. На участъка, в който се водят бойните действия, сръбските части изсипват повече от 50 000 тежки снаряда. Рогопци дават големи жертви. Есента бойните действия на Добро поле са подновени. Със самоотверженост и героизъм полкът отново удържа позициите си. Зимата поутолява желанието на противника за непрекъснати атаки, но борбата с природата, особено по северните планински скатове е неравна. Недостигът на храна, съчетан с лошите новини от тила и вътрешността на страната, казва своята дума.

Лятото и есента на 1918 г. нашата армия се разтяга за пасивна отбрана от река Шкумбата до река Марица, докато съглашенците устройват няколко силни ядра за настъпление. Десети полк е в състава на 2-ра пехотна дивизия и се командва от командира на 1-ва дружина подполковник Продан Пенев. От средата до края на септември, със силно намален състав, удържа позиция по височините около с. Дрен и пътя Галище – Царевик, дълга 4 км, срещу многократно превъзхождащ го противник, имащ в поддръжка около 300 оръдия. Най-критично е положението в последния ден. Към 9 ч. на 22 септември сръбските части настъпват за пореден път фронтално и вляво на позицията на полка и започват да го обграждат. Неприятелски патрули се явяват в тила. В това положение се води бой до 17 ч. След това противникът настъпва енергично по двата му фланга. За да не попаднат в плен, войниците започват да си пробиват път на малки групи и да се оттеглят печално назад в посока Ба-

*Преминаване на река Мур
април 1945 г.*

*След атаката на с. Етвешкьони, Унгария
март 1945 г.*

буна – Кръстец. Складовете с бойни припаси са вдигнати във въздуха. Противниците остават разделени от дефилето, което бълва огън. Черен дим покрива полите на Бабуна планина, за да оповести края на нечуваното упорство на частите да задържат териториите, смятани за български. Полкът се изтегля с бой в посока Велес – Куманово, като войниците носят картечниците и гранатохвъргачките на гръб.

С подписаното от България на 29 септември 1918 г. в Солун примирие за прекратяване на бойните действия със съглашенските гържави българската армия започва да се оттегля от всички завзети територии. На 1 октомври рогопци свалят оръжието си, като са оставени в рота по 20 пушки за охрана на обоза и колоните от разбойници. През Крива паланка, Деве баир, Гюешево достигат Кюстендил, където разбират за абдикацията на Фердинанд I. На 12 октомври бойците се разтоварват на гара Раковски, посрещнати от множество народ. Тъгата, настанена в гушите, помрачава радостта от завръщането. Оределите дружини на полка потеглят по шосето за Хасково.

Десети рогопски полк е сведен до дружина, която остава в стария си гарнизон. През 1928 г. тя се свързва с 9-а мастанлийска дружина в полк.

През април 1935 г. в Кърджали се формира и третата дружина от полка. Втора дружина остава на гарнизон в Хасково, а 1-ва и 3-та с щаба на полка – в Кърджали. На 12 юни 1938 г. полкът получава ново бойно знаме, под което да продължи победния си път. Рогопци влизат в състава на 10-а беломорска дивизия.

След подписването от България на договора за присъединяване към Тристранния пакт (1 март 1941) се слага край на политиката на неутралитет и страната ни става съюзник на Германия. През април 1941 г. полкът като част от 10-а пехотна дивизия от състава на Втора армия е изпратен на Прикриващия фронт в района на Дедеагач. След около година е преместен на турската граница.

След завръщането си в Хасково през октомври 1944 г. начело с командира си полковник Петър Лазаров полкът участва във втория период на заключителния етап на Втората световна война.

В края на декември 1944 г. започва транспортиране на българските части до Белград. От там през януари следващата година полкът, преминавайки река Дунав при Нови Сад и Бездан – Батина, след като изминава повече от 250 км, се съсредоточава в района на Неметлаг. Включен е в състава на 10-а пехотна дивизия към формирания на 17 февруари 1945 г. Трети корпус на Първа българска армия. Предвижда се три дивизии (10-а, 12-а и 16-а) да участват в нанасянето на главния удар в направление с. Сабаш – с. Шомогсоб – с. Ихарошберейн и в осъществяването на спомогателен удар (8-а пехотна дивизия) в посока

При канала Принципалис, март 1945 г.

гр. Берзенце – гр. Чурго. Десети пехотен полк заедно с други части на дивизията пробива отбраната на противника при с. Шомогчичо. На 31 март 1945 г. започва атаката на силно укрепената позиция „Маргит“. Широките телени заграждения и гъстите минни полета не спират победния шурм на полка. Към края на деня е разгромен и най-силният ѝ пункт – с. Инке. В гората Порорг ерде западно от с. Шомогчичо рогопци водят близък бой с 12 противникови бойни коли. Излязлата напред 3-та дружина воюва в обкръжение, а 1-ва и 2-ра дружина отбиват неколкостепените атаки на танковете, проникнали в тила. Пет машини са напълно унищожени. Полкът не отстъпва нито крачка. Следват нови победи. На 2 април дивизията преминава през канала „Принципалис“ освобождава с. Муркерастур, форсира река Мур и достига до с. Коториба, като продължава да преследва отстъпващите германски части. Победите на Първа българска армия са салютирани в Москва. Полкът участва в пробива на отбраната между Ястребци и Хум и достига до гр. Ормож.

В началото на юни 1945 г. 10-и пехотен рогопски полк се завръща в Хасково, посрещнат от многолюдното множество, обградило паметника на загиналите във войните, на който са изписани думите: „Велик е подвигът ви, безсмъртно делото ви...България, помни миналото, вярвай в бъдещето...“

ЕДИНАДЕСЕТИ ПЕХОТЕН СЛИВЕНСКИ ПОЛК

Единадесети пехотен сливенски полк е формиран след Сръбско-българската война през декември 1885 г. от състава на 11-а айтооска и 12-а бургаска пеша дружина на Източнорумелийската милиция с командир полковник Христо Семерджиев и с гарнизон в Сливен¹.

В началото на 1886 г. в състава на новосъздадения полк са включени 2-ра и 3-та бургаска дружина. През август 1886 г. той участва в контрапреврата за възстановяването на княз Александър I и по време на престоя му в София получава първото си бойно знаме.

При обявената мобилизация на полка за участие в Първата балканска война (1912–1913) казармите в Сливен се оказват тесни за свиканите запасни войници. Той е включен в състава на 3-та пехотна балканска дивизия на Втора армия.

След обявяването на войната, на 6 октомври в развърнат строй полкът преминава границата с Турция при с. Константиново и веднага започва бойни действия – на височината Герджик тепе, митническия пункт и височините западно от Фикел. Настъпвайки, преследва противника до Каипа и оттам до Лозенград. Дъждът вали непрекъснато. Оръдията затъват в калта, цели роти ги теглят, но това не намалява устрема на сливенци. Те настъпват към с. Пурали в помощ на части от 46-и и 24-ти пехотен полк, които вече са привършили патроните.

11-а пеша айтооска дружина, 1883 г.

В донесение за 20 октомври 1912 г. се казва: „първа дружина на полка, след като с атака зае висотата южно от с. Соуджак, продължи своето преследване южно от шосето на Виза – Бунархисар и залови цял турски лагер с четири муниционни коли. Четвърта рота... почти без бой принуди една турска рота заедно с офицерите си да се предаде“.

¹ Двете му дружини участват в Сръбско-българската война (1885). Единадесета айтооска дружина през септември 1885 г. потегля през Карнобат и Ямбол за Елхово към сръбската граница и участва в сраженията при Сливница, Драгоман и Пирот. Дванадесета бургаска пеша дружина, предвождана от капитан Гагенауер, през ноември 1885 г. се отправя към Русе и оттам за Лом. На 15 ноември атакува позициите на сърбите при с. Гайтанинци, с което подпомага защитниците на Видин.

На 19 и 20 октомври 2-ра дружина преминава река Пуралия до брега на Соуджак гере, срещайки силен отпор. Със смела атака „на нож“ тя отблъсква двойно по-силния противник и се укрепва на височините над Базарджи кьой, откъдето потегля из безкрайната Странджа планина. Бързото движение, лошите пътища и гъждовете пречат на тиловите части за доставка на храна. Полкът не само гладува, но е покосен от холера. Това не спира устрема му и той настъпва през Лазар кьой към езерото Деркос и с. Тарфа.

В началото на януари 1913 г. командирът полковник Христо Семерджиев получава друго назначение и при прощаването си с полка казва: „Сливенци, аз няма нивга да забравя онази мрачна и ветровита нощ, когато дъждът достигаше до костите ни, аз трябваше да ви разбудя към полунощ, за да ви водя към нова борба към Лозенград... Преуморени, гладни, но горди, вий не можахте да избегнете холерата и малкото село Тарфа да прегърне в хладните си обятия вечните останки на толкова наши другари!“

Единадесети пехотен сливенски полк потегля за Баба ески – Хавса и оттам за Огрин. На 13 март командван от подполковник Атанас Вапцаров достига Мезар тепе, където остава в резерв на 57-и пехотен полк. На Великден сливенци се насочват към Дедеагач, достигат до Дойран през април 1913 г. и заемат позиция при Щип, на която остават до края на войната.

Непримиримостта между членовете на Балканския съюз по повод земите, отвоювани от Османската империя, разпалва Втората балканска война (1913).

„Един нов пожар се разпалваше над измъчения от векове македонски край. Черни облаци се надвесиха... и предвещаваха нов смут, нови теглила...“

Полкът настъпва към прохода Драгоево – Криволак, водейки ожесточени и неравни боеве със сърбите при Топлик, Криволак и Ахмак баур (17, 18 и 21 юни). За увековечаване на подвизите на полка 21 юни е обявен за боен празник.

Една дружина се отправя към Голак планина, а останалите настъпват по посока Разловци – Митрошинци и съдействат на преследването на разбития от 6-а дивизия противник. В следва-

12-а бургаска пеша дружина на празника на светите братя Кирил и Методий, 1884 г.

щите дни сливенци воюват на височината Баяз тепе и атакуват Кавица западно от Негрево.

На 29 юли полкът се оттегля през Пехчево и Царево село към „Стара България“ и в Сливен е посрещнат тържествено и демобилизиран.

Балканските войни не постигат националния идеал на българите – обединение в етническите граници, и стремежът за осъществяването му води България към следващата крачка – в избухналата световна война тя се включва на страната на Централните сили.

С обявената мобилизация през септември 1915 г. 11-и пехотен сливенски полк е развърнат във военновременен състав и се отправя към Самоков по посока на сръбската граница. След влизането на България в Първата световна война (1915–1918) той настъпва от с. Скакавица към Сиври тепе, Цървени дол, Равна нива и Жидилово, като води боеве за овладяване на жп линията Скопие – Ниш. Полкът действа разгънат на дължина повече от 20 км от двете страни на шосето Егри паланка – Куманово и превземайки Страцинските възвишения, влиза в Куманово. След кратката почивка по шосето от Куманово е изпратен към Скопие.

4-та рота от 11-и пехотен сливенски полк
Доѝран, май 1913 г.

В Скопие, септември 1915 г.

„Десетдневните дъждове бяха превърнали шосето в река от рядка кал. Какво блаженство беше да имаш платнище и как майсторски се увиваха с него войниците. Една връв отгоре и една отдолу, свързани с две срещуположни дупки, и мушамата беше готова... Впила се оная раница в рамената, тежи като цяла планина. И всичко това с един чер хляб...“

След пробива, направен от 3-та дивизия, и отстъпването на сърбите към Качаник и Гниляне Втора армия действа на два обширни фронта. Единадесети пехотен полк е насочен към левия участък на северния фронт Враня – Гниляне – Качаник и е подчинен пряко на Щаба на армията.

Сливенци превземат гр. Качаник и настъпват дълбоко в Шар планина по стъпките на отстъпващите сръбски дружини с цел да ги изтласкат от Качанишкия проход. Виелиците и студът, достигащ 25°С под нулата, не намаляват устрема.

Землянки при Каймакчалан, 1916 г.

В донесение на 3-та дивизия за тези дни пише: „Първа бригада трябваше да премине през най-високите пунктове на целия фронт. Без топли дрехи, без качулки, ръкавици, окъсани и гладни, тези храбреци се хвърлиха в снежните виелици и четири денонощия се бореа с природата. Път за тях нямаше, обози никакви, връзка никаква... спуснаха се в гр. Призрен“.

На 24 октомври 1915 г. полкът влиза в Тетово. Към града обаче настъпват сръбски части. Застрашени от прекъсване на съобщенията със Скопие, след неколкодневни боеве частите от сливенски и 4-ти македонски полк го напускат, но ден по-късно, на 1 ноември отново го заемат. Воден от командира си полковник Никола Христов полкът продължава настъплението си от Гостивар към Кичево.

В началото на 1916 г. сливенци се изтеглят към Скопие, а от края на февруари са отправени през Велес за Прилеп. В следващите два месеца работят по укрепителната линия на позицията южно от с. Брод, а от юни заемат Каймакчаланските височини и започват усилена фортификационна дейност.

След отстъплението при Каймакчалан, октомври 1916 г.

„Главните окопи, ходовете за съобщения, скривалищата бяха изменили първоначалния вид на планината. Сега тя представляваше една грамадна разорана къртичина... През непристъпните кози пътеки конете отказваха да вървят. Трябваше всичко да се пренася на гръб, а това не бе лека работа, като се знае височината и отдалечението на прехраната...“

На 17 август започва Каймакчаланската епопея. Полкът атакува височините Джемаатери и Митириз тепе, издигащи се почти отвесно, с шеметно спускащи се сипеи и урви, и обрасли с гъсти гори. Стремителните му атаки предизвикват засилване на неприятелския огън по цялото протежение на позициите. На 22 август особено критично е положението на 4-та дружина, която, атакувайки сръбските позиции и достига на 80 крачки от тях. Обхваната от огъня на противниковите батареи от околните височини, тя попада в огнен аг.

След боевете при Каймакчалан, 1916 г.

„Жертвите бяха неописуеми. Картината беше поразителна. Виждаха се как хвърчат във въздуха части от човешки тела, разкъсани трупове и нечовешките стенания на умиращите разколебаха и най-смелите войници. Преминат беше пределът, до който могат да се опънат човешките нерви. Трябваше да стане нещо по-силно от смъртта, което да превъзмогне бошуващата огнена стихия. Командирът на 13-а рота поручик Стамов, макар и тежко ранен, се вдигна и запя „Шуми Марица“.

Числото на убитите и ранените в 47-дневните боеве при Каймакчалан са 70% от взелите участие в боевете. След тях полкът е изтеглен и остатъците от него се установяват на позиции при Кукуруз, Ковил и Биюкташ до река Порой.

До месец май 1918 г. полкът се радва на сравнително затишие, прекъсвано често от малки нападения и кратки артилерийски урагани. От средата на септември до края му води ариергардни боеве по цялото протежение на Средна Македония – от връх Пулевец, Кавадарското блато, Демир Капия, Щип, Раговиш, през Плачковица планина, чак до старата граница.

През 1920 г. 11-и пехотен сливенски полк се реорганизира в дружина, а в 1928 г. от нея и 3-та допълваща част се формира отново полк.

През 1932 г. 11-и пехотен сливенски полк приема шефството на царица Йоанна. На пагоните на офицерите и войниците от полка са поставени короновани вензели на царицата.

На 3 октомври 1937 г., на маневрите в с. Паламарца, Поповско, цар Борис III раздава нови знамена на частите. От ръцете му командирът полковник Иван Клисуров приема новата бойна светиня. На 6 октомври на площад „Хаджи Димитър“ в Сливен войниците на полка тържествено го посрещат с войскови гарнизонен парад и молебен с водосвет. В почетния строй са знаменосците, развявали старото полково знаме по време на три войни. Заедно с чиновете от полка те се прощават с него и то е предадено за съхранение в Знаменната зала на Двореца.

До влизането на България във Втората световна война плановете на българското военно командване за защита на страната предвиждат с въоръжен неутралитет развитие на отбранителната инфраструктура и с развърщане на част от въоръжените сили в приграничните зони да се създадат благоприятни условия за отразяване на евентуални удари по суша, въздух и море. Международната обстановка, поведението на Турция и изграждането на укрепената линия „Метаксас“ от гръцка страна определят и действията на България. Трета пехотна дивизия от февруари 1941 г. се съсредоточава на югоизточната граница срещу Турция заедно с 1-ва, 5-а, 8-а, 9-а и 12-а дивизия под командването на Първа армия.

На 1 март 1941 г. България

На Димова поляна, 1916 г.

Атака при връх Ковил, 1917 г.

се присъединява към Тристранния пакт (Германия, Япония и Италия). В състава на 3-та пехотна дивизия е включен 11-и пехотен сливенски полк, който от април 1942 г. остава към същата дивизия, но вече прехвърлена към Втора армия.

След 9 септември 1944 г. полкът продължава да изпълнява прикриващите си функции до ноември същата година, когато е изпратен на фронта в започналата война срещу Германия. Сливенци (с влязлата в състава гвардейска рота) участват във втория ѝ период като част от 3-та пехотна дивизия на новосформираната Първа българска армия. В началото на декември 1944 г. започва придвижването на полка от Елхово до Белград с железопътен транспорт и с пеши преход до с. Опатовац – Ловас – Мохово. След като заема позиции в района на Сремската област, от 22 до 30 декември 1944 г. провежда първите атаки срещу противника, укрепен на линията на селата Сотин, Грабово, Берак, Оролик. Въпреки подкрепата на съветската Дунавска флотилия и Югославската народоосвободителна армия и годините жертви Сремската операция завършва без успех. В началото на януари 1945 г. полкът се прехвърля през река Дунав при Илок – Бачка паланка и Бездан – Батина и отправяйки се на запад, достига южно до езерото Балатон. Тежките зимни условия и трудният преход не могат да спрат българските храбrecи, които, отдалечени на повече от 1100 км от родината, започват „великата битка“ за освобождението на Южна Унгария. На 5 февруари 1945 г. полкът е дислоциран в гр. Шиклош, а същата вечер 1-ва и 3-та гружички вземат за отбрана участъка между селата Драваполконя и Торянци на река Драва. От 6 март 1945 г., след овладяване от противниковите войски на Дравачехи, Драваполконя и Дравасоболч започва Дравската епопея. Боевете се водят непрекъснато в продължение на 14 денонощия, като с. Дравасоболч неколkokратно преминава от

Пренасяне на ранени след атаката при връх Ковил, 1917 г.

В гр. Киришбаум, Австрия, май 1945 г.

вражи в български ръце. От 12 до 19 март 1945 г. полкът, във взаимодействие с наши, съветски и югославски подразделения, ограничава настъплението на противника и възстановява отбраната на река Драва. В боя за освобождаването на с. Торянци частите му проявяват смелост и саможертва. За спиране на настъплението и за разгрома на хитлеристите при река Драва дивизията, в която е включен 11-и пехотен полк, е наречена „Трета пехотна Балкано-Дравска дивизия“. От 12 април до 6

Сливенци след посрещането на войските в София, 1945 г.

май 1945 г. сборна рота от полка участва в преследването на отстъпващия противник между реките Мур и Драва. Сражения се водят при овладяване на селата Св. Дурад, Шелие, Богдаша. В края на април 1945 г. полкът се съсредоточава в района на гр. Чаковец и остава в резерв на Първа българска армия. От началото на май отново преминава в преследване на германските войски към Австрия. След преход от над 250 км на 11 май 1945 г. „сливенци“ достигат района на селата Киришбаум, Сент Петер, Шагелхофер, където завършва бойният им път.

На 5 юни 1945 г. в Сливен тържествено са посрещнати щабот на 3-та пехотна дивизия, 11-и пехотен полк и 6-и артилерийски полк. През арка от борови клонки и цветя с голям лозунг „Добре дошли, герои и победители!“ те преминават в церемониален марш през целия град, под бурните възгласи на посрещачите си.

Така завършва бойният път на 11-и пехотен сливенски полк, създал за поколенията чрез войнишкото си себеотрицание пред олтара на Отечеството, проявено при Каймакчалан, образа на българската Голгота.

ДВНАДЕСЕТИ ПЕХОТЕН БАЛКАНСКИ ПОЛК

След Сръбско-българската война (1885) частите на Източнорумелийската милиция преминават към полкова организация и през декември 1885 г. формират четири нови полка, сред които и 12-и пехотен балкански полк, който по-късно влиза в състава на 6-а пеша бригада.

Полкът участва в контрапреврата (август 1886) и връщането на княз Александър I на българския престол. По време на престоя му в София, заедно с други южнобългарски части на 31 август 1886 г. той получава първото си бойно знаме. Тържествената церемония на освещаването и даряването е проведена в лагера на 1-ви пехотен софийски полк.

През 1895 г. в Стара Загора към полка е придан целият състав на 10-и резервен полк. След промените, настъпили в организацията на българската армия с влизането в сила на Закона за устройството на въоръжените сили от 1903 г., балканци са в състава на 8-а пехотна тунджанска дивизия.

През 1908 г. България провъзгласява своята независимост от Турция, по отношение целостта на която европейските велики сили имат все по-големи противоречия. Направила през 1885 и през 1908 г. две сериозни стъпки по пътя на своето обединение и независимост, България предприема решителната крачка – война с Турция, в съюз с балканските държави.

В започналата мобилизация през септември 1912 г. полкът бързо достига до военновременния си състав.

„Беше неделя – 5 октомври 1912 година. Цяла Стара Загора кипеше като кошер. Знаеше се, че Фердинанд е прочел Манифеста за обявяването на войната с Турция в църквата „Св. Богородица“ и едно огромно море от ликуващи люде се люшна от Житния алан на запад, следвайки кортежа на Царя по посока към пресечките на бул. „Цар Освободител“ с бул. „Цар Фердинанд“ и по-нагоре с ул. „Генерал Столетов“. Защото се очакваше от север, откъм военния клуб, по булевард „Цар Освободител“ към гарата да премине в тържествен марш 12-и балкански пехотен полк, който самият Цар Фердинанд от специална трибуна щеше да поздравя. Ентусиазмът беше неописуем. Всички искахме да зърнем, да поздравим Царя и най-вече войската, която отиваше да освободи нашите братя и сестри от Тракия и Македония.“

През Първата балканска война (1912–1913) дивизията, в която са балканци, е в съста-

ва на Втората армия, командвана от генерал-лейтенант Никола Иванов, и заема изходни позиции в района на Търново Сеймен – Харманли. Задачата на армията е да изолира Огрин и да нанесе (с Хасковския отряд) спомагателен удар към Кърджали. Полкът, след като се събере на линията Бунакъл – Саранли заедно с другите части на 2-ра бригада от дивизията, трябва да настъпи и да заеме позиции по десния бряг на река Арда. След 21 октомври 2-ра бригада се разполага на Из-

Обявяване на мобилизацията, 1912 г.

точния сектор на обсадната линия на Огринската крепост от Кара Юсуф до Оглу паша. На 25 октомври полкът получава заповед да настъпи към Папас тепе. С голямо въодушевление той се хвърля в първия си бой, който, започнал в късния след обяд, продължава и след мръкване, и единственият ориентир стават виковете „напред“ и „на нож“. Постепенно огънят се разпространява по цялата дълбочина на бойния ред. Поради липса на координация са дадени много жертви от стрелбата напосоки, попадаща в собствените им вериги. На разсъмване турски части се показват на гребена на Папас тепе и настъпвайки, заемат своите напуснати през нощта окопи и продължават срещу левия фланг на полка по долината на река Марица. След продължилите и в следващия ден боеве Папас тепе е окончателно превзет от българските части. От 6 ноември полкът е вече на левия участък на Южния сектор, където са и останалите бригади на дивизията, и заема позиция от река Арда до Емерли дере. В следващите дни превземат кота 123, Картал тепе и Доугжарос и до превземането на Огринската крепост остават на позиции там, водейки откъслечни боеве. На 12 март 1913 г. с атака „на нож“ полкът прегазва турските позиции при Черекьой и настъпва към главната отбранителна линия, която преминава след обяд и пленява настигнатите турски части. По същото време Източният сектор вече е в български ръце, а от Северозападния сектор противникът отстъпва към града. Непревземаемият Огрин е български.

На позицията, 1913 г.

Във Втората балканска война (1913) полкът

като част от състава на Четвърта армия преминава реките Брегалница и Злетовска и заедно с другите части овладява подстъпите на връх Султан тепе в Осоговската планина. На 18 юни сърбите минават в контра-настъпление и в следващите дни частите на армията се изтеглят към Калиманското плато, оставяйки в сръбски ръце Кочани, Щип, Раговиш, и преминават в отбрана. По върховете на платото се разиграват кръвополитни сражения. На 6 юли 1913

Пристигане в Шар кьой, април 1913 г.

г. частите на 8-а пехотна дивизия и Македоно-Огринското опълчение прекосяват река Каменица, разбиват черногорските сили и завземат върховете Говедарник (Голям Говедарник) и хълмовете над Дулица. Опасявайки се от по-дълбок пробив между своята Първа и Трета армия, сръбското главно командване насочва към Говедарник Тимошката дивизия, два пехотни полка и един артилерийски дивизион от Дринската дивизия, които атакуват върха на 8 и 9 юли. На втория ден сръбската пехота достига българските позиции и тогава 12-и пехотен полк (заедно с 10-и и 1-ва бригада от Македоно-Огринското опълчение) контраатакува фронтално и във фланг. Сърбите са отблъснати и преследвани и не успяват да окажат помощ на гърците, с което се осуетява замисленият поход към София.

След сключения на 28 юли в Букурещ мирен договор между България и бившите ѝ съюзници и Румъния полкът се изтегля към българската граница и се прибира в гарнизона си.

При избухването на Първата световна война през август 1914 г. България обявява, че ще пази неутралитет „с пушка при нозе“, но търси удобния момент да се включи. Започва „българското лято“, през което групировките във войната се опитват да я привлекат. На 23 септември 1915 г. започва мобилизация, а на 1 октомври в специален манифест цар Фердинанд I обявява война на Сърбия. България влиза във войната на страната на Централните сили.

Дванадесети пехотен полк е част от 8-а пехотна дивизия на Първа армия. Задачата на диви-

Фотографът на полка Стоян Апостолов, 1913 г.

зията е да настъпи от линията вр. Бабин нос – Росовити камък към Княжевац. В средата на октомври, воден от командира си полковник Христо Бояджиев, полкът настъпва към Алексинац и Ниш и воюва при връх Китка, Русовати камък, Коритска глава, Петруша, Мали извор, Княжевац, Скемен, Вучин гроб.

На 28 октомври се получава заповед от щаба на Първа армия: „Дивизията Ви получава ново назначение да замине на Македонския театър... Юначната

Тунджанска дивизия изпълни достойно ред важни задачи, които подготвиха погрома на противника и завладяването на Ниш, пробивът на неприятелския фронт при Княжевац, който докара падането на Зайчар е славно дело... Кое то ще бъде нов ореол на нейните знамена...“ Дванадесети полк се отправя в посока Влачин хан към Враня. През октомври частите на 8-а дивизия оказват подкрепа на 6-а и 9-а дивизия в Косовската битка срещу сръбските части. След разгрома противникът започва отстъпление, преминало в бягство.

По време на посещението на германския император и пруски крал Вилхелм II в гревния Филипи в Македония през януари 1916 г. цар Фердинанд му поднася шефството на 12-и балкански полк, който от този момент започва да носи неговото име.

През август 1916 г. неприятелска офанзива принуждава Главното командване да избърза с противодействието на съгласенските войски по голямата на река Вардар. В средата на месеца на дивизията се нарежда да заеме дефилето между Островското езеро и Метерис тепе, да овладее и пресече пътя, водещ от Корча за Костурското езеро, както и пътя гр. Лерин – с. Чакон. Осма пехотна тунджанска дивизия заема участъка от Охридското до Преспанското езеро – с. Лажец – с. Меджидли – с. Кенали – с. Брод, Старков гроб. На 12-и пехотен полк се възлага да настъ-

*Кайзер Вилхелм II и цар Фердинанд I
пред строя на полка, януари 1916 г.*

*Командващият 11-а германска армия генерал фон Щойбен
поздравява знамето на полка, гр. Прилеп, юли 1917 г.*

ни по линията с. Суровичево – с. Чеган – с. Горно Родиво. Още на 17 август полкът се спуска на юг в междината между Охридското и Преспанското езеро. След кратък бой с едно сръбско подразделение заема с. Звезда и с останалите части продължава настъплението си на югоизток, като достига с. Руля и линията с. Тръстеник – височината Бук – кота 1120 – кота 1145, на която се спира и до 25 август осигурява охраната на десния фланг на Първа армия. Овладява най-голямата височина по билото на планината Малък Нугже.

Кайзер Вилхелм II и цар Фердинанд I поздравяват наградените със знака на ордена „За храброст“, 1918 г.

През октомври и ноември 1916 г. повече от месец продължават епичните боеве на позицията в Битолско. Балканският полк заедно със шипченци защитава линията Кенали – Букри с цената на много жертви, равняващи се на половината му състав.

През 1917 г. той воюва в района на Снегово (Битолско) и се установява на позиция от устието на река Места до Порто Лагос. На 14 октомври 1917 г. при развалините на Филипи на шосето за Драма полкът провежда парад в чест на шефа си германския император кайзер Вилхелм II, който приема рапорта на командира полковник Никола Янакиев. От октомври 1917 до октомври 1918 г. полкът е на позиции източно от Серес.

На 29 септември 1918 г. е подписано Солунското примирие, с което страната излиза от войната. Полкът е демобилизиран.

От 1 декември 1920 г. е разформиран и от него се създава 12-а балканска гружина, която влиза в състава на 8-и пехотен беломорски полк. Осем години по-късно от нея и от 10-а жандармерийска гружина се формира отново 12-и пехотен балкански полк.

На 3 октомври 1937 г., на царските маневри в с. Паламарца, Поповско, полкът получава новото си бойно знаме.

На 18 юни 1938 г. в Стара Загора тържествено е отбелязана 50-ата годишнина от създаването на полка. Украсен, градът приветства събралите се бивши командири и чиновци на полка, които, придружени от представители на обществени и културни организации, се отправят към казармите, където е отслужен молебен. С факелно шествие чиновците на полка и събралото се гражданство пристигат пред паметните плочи на загиналите във войните, за да изразят признателността си. На следващия ден е отслужен молебен за здраве и успех на войската, а ветераните са наградени с медали за участие във войните 1912–1913 и 1915–1918 г.

От февруари 1941 г. на юго-източната граница са съсредоточени шест пехотни дивизии под командването на Първа армия. Сред тях е 8-а пехотна дивизия, в чийто състав е включен 12-и пехотен полк. През следващата година той остава на границата, придаден към същата дивизия, но вече като част от Втора армия.

След 9 септември 1944 г. е обявена мобилизация на цялата армия. Осма пехотна дивизия получава заповед от Министерството на войната да се приведе в бойна готовност и да се изнесе на Прикриващия фронт.

В началото на октомври дивизията заема определените ѝ райони. Част от 12-и пехотен полк е съсредоточена в Тополовград, с. Хлябово и с. Студена, а друга – до границата, където остават до 15 ноември 1944 г.

След успешното завършване на първия период от участието на България във войната срещу Германия се формира Първа българска армия, включена в състава на Трети украински фронт. В края на ноември и началото на декември започва превозването на войсковите поделения на армията към Белград. Като първи ешелон заминава щабът на 8-а пехотна дивизия и 12-и пехотен полк от Стара Загора. През декември 1944 г. полкът участва в първото си сражение – атаката при с. Оролик, Сремска област. Особена смелост проявява 3-та дружина, която с гумени лодки форсира река Савак, южно от селото. В началото на януари полкът преминава два пъти Дунав при Илок – Бачка паланка с плавателни съдове и при Батина по понтонен мост. При трудни зимни условия на 18 януари 1945 г. се установява в района на с. Компош – с. Шомогтарначи като резерв на дивизията. През февруари заема за отбрана района на гр. Барч, на левия бряг на река Драва.

След съсредоточаването на Първа българска армия в Южна Унгария са формирани два корпуса. В 3-ти корпус влизат 8-а, 10-

В освобождения гр. Чурго, Унгария, март 1945 г.

Изглед от укрепената линия на 12-и пехотен полк северно от село Бабоча, Унгария, март 1945 г.

а, 12-а и 16-а пехотна дивизия със съответните полкове. На 10 март 1945 г. 3-та дружина на полка и 2-ра дружина на 23-ти пехотен полк са приджигени на 10-а пехотна дивизия за съдействие на противниковия удар при с. Нагкорпаг.

На 25 март през нощта отделение от 11 души на 5-а рота от 12-и пехотен полк извършва патрулно нападение с разузнавателна цел в района на кота 124. Достигайки гориста местност с високи дървета, групата вижда немски бункери, а близо до тях едва се забелязвала каската на секретния пост. Разузнавачът Минко Атанасов се нахвърлил върху него и с помощта на останалите го пленил. Скоро завързаният немец стоял пред командира на ротата, а получените от него сведения се оказват много важни за предстоящото настъпление на дивизията. За проявената смелост в тази и други бойни задачи Минко Атанасов е обявен за най-храбрия боец в цялата дивизия.

Полкът е прехвърлен от гравския на западния участък в района на с. Бабоча с готовност за участие и настъпление в Мурската операция (29 март–15 април 1945). Принос за победата в тези боеве има музикантският взвод, който пръв излиза от окопите и погъжд от неприятелски куршуми и снаряди с „Шуми Марица“ тръгва напред.

„Музикантите държаха инструментите си готови сякаш за стрелба. Гръмна първият залп на оръдията. Капелмайсторът капитан Петър Спиридонов спусна отсечено вдигнатата си ръка. Звучите на полковата музика подеха и продължиха ехото от удрящите се по противниковите позиции снаряди. Някои войници, чувайки познатата мелодия на националния химн, извърнаха глави, заедно с грохота на оръдията музиката тържествено ги зовеше към атака“.

Дванадесети пехотен полк, подсилен с допълнителни военни части, изгражда дяската колона на 8-а пехотна дивизия, която пробива противниковата отбрана, овладява населените пунктове по пътя си и продължава да преследва отстъпващите германски части. На 31 март 1945 г. 12-и пехотен полк участва в освобождаването на гр. Чурго и достига до линията „Маргит“.

В боя за с. Декенеш се отличава 7-а рота на полка, която успява да се промъкне в тила на врага и да плени една хитлеристка батарея. Продължавайки преследването, покъсно пленява и щаба и обоза на 52-ри унгарски полк заедно с командира му.

След форсирането на река Мур (2 април 1945) полкът завзема селата Долна Дубрава, Долни Виговец и Св. Мария и изтласква противника на запад, като достига до Марибор. На 10 май, преминавайки стръмните пътища на източните склонове на Алпите балканци излизат пред Госелдорф, Австрия, където завършва бойния си път.

На 14 юни 1945 г. сирените на Стара Загора приканват населението да посрещне героите от фронта. Под издигнатата арка първа преминава колоната на 12-и пехотен балкански полк. Площадът е осеян с цветя, а войнишко „ура“ оглася улиците. Хората възторжено приветстват своя полк, служил достойно и вярно на България цели 60 години.

12-и пехотен полк северно от с. Бабоча, Унгария, март 1945 г.

ПОДБРАНА БИБЛИОГРАФИЯ

- Азманов, Д.* Български висши военачалници през Балканската и Първата световна война. С., 2000.
- Азманов, Д.* Моята епоха 1878–1919. С., 1995.
- Антонов, П.* Четирите С-та. Соп, Секулово, Солун. София. С., 1935.
- Анфитеатров, А., А. Неклюдов, Г. Начович.* Фердинанд Български. С., 1996.
- Балканският съюз. Спомени и документи. С., 1915.
- Бдинци в атаката при Болевац 1915 г. Видин, 1930.
- Бдинци на Връшка чука 1915 г. Видин, 1929.
- Бойната история на 10-и пехотен рогопски полк. Б.м. Б.а. Б.г.
- Бурболон, Р.* Български гневници. С., 1995.
- Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. I, II, III. С., 1984–1986.
- Българската армия в Световната война 1915–1918. Т. I–IX. С., 1936–1946.
- Българската земска войска 1878–1879. Създаване на българската войска след Освободителната руско-турска война 1877–1878. Сборник от документи и материали. С., 1959.
- Българско опълчение. Документи. Т. I–II. С., 1956–1959.
- Вазов, Г.* Спомени от Балканските войни. С., 1929.
- Венедиков, Ю.* История на доброволците от Сръбско-българската война 1885 г. С., 1985.
- Венедиков, Ю.* Сръбско-българската война. С., 1910.
- Войната между България и Турция 1912–1913 г. Т. I–VII. С., 1923–1937.
- Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Причините и подготовка на войната и военните действия до 21 юни. Т. I. С., 1941.
- Вълков, В., В. Иванов.* Рогопци в настъпление. С., 1973.
- Вълков, Г.* Генерал Никола Иванов. С., 1986.
- Ганчев, А.* Войните през Третото българско царство. С. Б.г.
- Ганчев, Д.* Спомени за княжеското време. С., 1983.
- Георгиев, В., С. Трифонов.* История на българите 1878–1948 в документи. Т. I. Ч. I, II. С., 1994.
- Георгиев, Т.* Командването на първа отделна армия в Нишката операция. С., 1943.
- Головин, А. Ф.* Княз Александър I Българский 1879–1886. Варна, 1897.
- Гърков, А.* Генералът от пехотата Иван Вълков. С., 1997.
- Димитриев, Р.* Трета армия в Балканската война 1912 г. С., 1922.

- Димитров, Б.* Шести пехотен търновски полк във войните за обединението на българите 1912–1913., 1915–1918. Б.з.
- Димитров, И.* Князът, Конституцията и народът. С., 1972.
- Димитров, П.* Борис III, Цар на българите. С., 1990 г.
- Дошкинов, П.* Чеганската операция. Кн. I. Б.з.
- Единадесети пехотен сливенски полк. Сливен, 1934.
- Жеков, Н.* Българското войнство. С., 1926.
- Желев, И.* Тунджанци през Драва и Мур. С., 1978.
- Иванов, Н.* Спомени 1861–1918. Кн. I, II. С., 1996, 1997.
- История на 5-и пехотен дунавски полк 1885–1941. С., 1942.
- История на 7-и пехотен преславски полк. С., 1934.
- История на България в три тома. Т. III. С., 1999.
- История на България. Т. VIII. С., 1999.
- История на Отечествената война. Т. I–III. С., 1981–1983.
- Калчев, К.* Данаил Николаев. С., 1995.
- Кантарджиев, Т.* Първа бригада от 6-а пехотна бдинска дивизия в Освободителната българо-турска война 1912–1913. С., 1914.
- Ковачев, С.* Записки на генерала от пехотата 1876–1918. С., 1992.
- Кох, А.* Княз Александър Батенберг, истината за царуването му. С., 1990.
- Крапчански, В., Г. Христов, Д. Възелов, И. Скачоков.* Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на българската армия 1878–1944. С., 1961.
- Кратка история на 11-и пехотен сливенски полк. Сливен, 1924.
- Кратка история на Сръбско-българската война през 1885 г. С., 1943.
- Лазаров, В.* Българският гарнизон в Солун през 1913 г. С., 1929.
- Левтеров, Х.* Настъплението на 4-та отделна армия в Галиполския полуостров в 1913 г. Боевете при Булаир и Шаркьой. С., 1941.
- Марков, Г.* България в Балканския съюз срещу Османската империя 1912–1913. С., 1989.
- Марков, Г.* Българското крушение 1913. С., 1991.
- Марков, Г.* Голямата война и Българската стража между средна Европа и Ориента 1916–1919. С., 2006.
- Марков, Г.* Голямата война и българският ключ за европейския погреб 1914–1916. С., 1995.
- Марков, Г.* Покушение, насилие и политика в България 1878–1947. С., 2003.

- Материал за историята на 12-и балкански полк. С., 1895.
- Мосолов, А.* България 1878–1883. С., 1991.
- Мустакерски, Г.* История на 9-и пехотен пловдивски полк. Б.м., 1935.
- Недев, Н.* Цар Борис III. Биография. С., 2004.
- Недев, С.* Командването на българската войска през войните за национално обединение 1885, 1912–1913, 1915–1918. С., 1993.
- Нешков, Л.* Струмският полк във войната и в преврата 1885–1886. С., 1898.
- Нойков, С.* Защо не победихме. С., 1922.
- Офицерският корпус в България 1878–1944. Т. I, II, III, IV. С., 1996.
- Паприков, С.* Укази и циркуляри по Военното ведомство 1878–1881. С., 1894.
- Паприков, С.* Принос към историята на 11-а пехотна сливенска дружина. С., 1934.
- Първи пехотен софийски на Н. В. княз Александър I полк през Балканската и Европейската война 1912–1921. С., 1922.
- Първи пехотен софийски на Н. В. княз Александър полк. С., 1922.
- Радев, С.* Строители на съвременна България. Т. I, II. С., 1973.
- Радев, С.* Това, което видях в Балканската война. С., 1993.
- Рангелов, Л.* Храбри и дат твоите капитани. С., 1985.
- Рибаров, Н.* Военните действия на 2-ра бригада от 3-та пехотна балканска дивизия на Тракийския военен театър. Освободителната Турско-българска война през 1912–1913. Ч. I. Плевен, 1915.
- Савов, С., К. Жостов.* Интимните причини за погромите на България. С., 2000.
- Списък на генералите, щаб и обер офицерите от българската войска. С., 1901.
- Станчев, С., Н. Стоименов, И. Криворов, Д. Зафиров, В. Янчев, Т. Петров.* Българската армия в Първата световна война 1915–1918. Т. I. 1915–1916. С., 2005.
- Ташев, Т.* Българската войска 1941–1945. С., 2008.
- Ташев, Т.* Министрите на България 1879–1999. С., 1999.
- Ташев, Т.* Ние от окопите. С., 2002.
- Ташев, Т., С. Недев.* Върховното ръководство и висшето командване на българската армия 1879–1999. С., 2000.
- Трифонов, С.* История на България 1878–1944. С., 1994.
- Христов, А.* Действията на 4-та пехотна преславска дивизия в освободителната война. От началото на войната до първото примирие. Ч. I. С., 1915.
- Христов, А.* Кратка история на Освободителната война 1912–1913. С., 1921.

Хрусанов, Н. Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство от 1878–1901. С., 1901.

Хрусанов, Н. Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство от 1901–1907. С., 1908.

Четвърти пехотен плевенски на Н. В. полк в Европейската война. Плевен, 1939.

Янакиев, Н. Караагач – Чонгора. С., 1914.

СЪДЪРЖАНИЕ

НИКОЙ И НИЩО НЕ БИВА ДА БЪДЕ ЗАБРАВЕНО!	3
КЪМ ЧИТАТЕЛЯ	5
ГЕНЕРАЛИ ОТ ПЕХОТАТА	
Княз Александър I	9
Княз Фердинанд I	11
Данаил Николаев	15
Стефан Тошев	22
Георги Тодоров	26
Православ Тенев	32
Васил Кутинчев	36
Павел Христов	40
Сава Савов	44
Димитър Гешов	48
Пантелей Киселов	52
Стефан Нерезов	56
Цар Борис III	60
Иван Вълков	65
Велизар Лазаров	69
Никола Бакърджиев	73
Константин Соларов	77
Стилиян Ковачев	79
Никола Жеков	83
Никола Иванов	89
Рачо Петров	95
Теодоси Даскалов	99

ПЪРВИТЕ ПЕХОТНИ ПОЛКОВЕ В БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

Първи пехотен софийски полк.....	105
Втори пехотен струмски полк.....	120
Втори пехотен искърски полк.....	122
Трети пехотен бдински полк.....	129
Четвърти пехотен плевенски полк.....	136
Петти пехотен дунавски полк.....	145
Шести пехотен търновски полк.....	154
Седми пехотен преславски полк.....	164
Осми пехотен приморски полк.....	173
Девети пехотен пловдивски полк.....	183
Десети пехотен роговски полк.....	196
Единадесети пехотен сливенски полк.....	208
Дванадесети пехотен балкански полк.....	216
ПОДБРАНА БИБЛИОГРАФИЯ.....	224

Фондация

**„БЪЛГАРСКО ВОЕННО
ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“**

изказва уважение и благодарност на дарителите и съмишлениците, които подкрепиха с парични средства и труд целите и проектите на фондацията.

Особена благодарност за това първо издание на фондацията дължим на

икн. Красимир Григоров,

д-р инж. Тодор Куюмджиев,

д-р инж. Момчил Вълков

и адв. Светлана Богданова.

Надяваме се с това издание да оправдаем оказаното ни доверие от нашите спомоществователи и да спечелим уважението на нови съмишленици, които да подкрепят бъдещите проекти на фондацията.

Председател на фондацията
Людмил Богданов

Генералите от пехотата – хора, различни по своя произход, но обединени от безрезервната, жертвоготовна обич към майка България. Тя е истинска и когато водят „на нож“ по-малкия брат – „войника“, под гъжд от куршуми и гранати, споделяйки с него и болката, и твърдия последен къшей хляб. Армиите, срещу които те водят българската пехота, са добре въоръжени, обмундирвани и осигурени, разполагат с ресурси, за каквито не можем да мечтаем. А при нас категорията „много“ важи само за духа на армията и военните качества на командирите...

Първите пехотни полкове са част от началото на новата следосвобожденска българска армия. Техните начални стъпки са свързани с ентузиазма и амбицията на първостроителите, с борбата за отстояване на българския характер на армията ни, с осъществяването на най-големия идеал на Българското Възраждане – национално обединение и обща държава за всички българи.

Българската Пехота създаде за поколенията история на героизъм и саможертва с безброй имена, чието изброяване рискува да пропусне много от тях – Одрин, Бунархисар, Чаталджа, Шаркьой, Булаир, Калиманци, завоя на Черна, Тутракан, Добрич, Кубагин, Дойран, Добро поле, Ниш, Страцин, Драва...

Чест и слава на:

Генералите от пехотата

1-ви пехотен Софийски на Н.В. Княз Александър I полк (Железният полк)

2-ри пехотен Струмски полк

2-ри пехотен Искърски полк

3-ти пехотен Бдински полк

4-ти пехотен Плевенски на Н. В. Цар Борис III полк

5-ти пехотен Дунавски полк

6-ти пехотен Търновски на Н. В. Цар Фердинанд I полк

7-ми пехотен Преславски полк

8-ми пехотен Приморски полк

9-ти пехотен Пловдивски полк

10-ти пехотен Родопски полк

11-ти пехотен Сливенски полк

12-ти пехотен Балкански полк

